SZEPESVÁRMEGYE

A

MOHÁCSI VÉSZ ELŐTT

HRADSZKY JÓZSEFTŐL.

SZEPES-VÁRALJÁN
SZITA GÉZA „PÜSPÖKI KÖNYVNYOMDÁ"-JÁBAN
1883.

Külön lenyomata „a magyar orvosok és természetvizsgálók" XXIV-ik vándorgyülésük alkalmával kiadott emlékkönyvből, illetőleg a „Szepes-megyei történelmi társulat" évkönyve 1888. évi IV. kötetében megjelent értekezésemnek.

ELŐSZÓ.

A magyar orvosok és természetvizsgálók 1888-iki XXIV. vándorgyülése alkalmából kiadandó „*Emlékkönyv*“ szerkesztő bizottsága által 1887. évi junius 20-án föl lettem szólitva, hogy az érintett „Emlékkönyv“ számára *Szepesvármegye stb. történetét a magyarok bejövetelétől a mohácsi vészig* — a XIII. szepesi város elzálogosítási történetének kizárásával — *vázlatosan* megírjam.

Szepességnek a XVI. század előtti története csakis okmányok segélyével deríthető fel; miután a mohácsi vész előtti időből felette kevés összefüggő leírás maradt fenn az utókor számára.

A lőcsei krónika (Szepességet illetve kezdődik 1108. évvel s 1679-iki aug. 12-ikével végződik), a leibitzi (1241—1637. apr. 20.), lapis refugii (1241—1517.) és a Speervogel Konrad-féle (Anales contracti Scepusienses 1516—1537.) krónikák nem nyujtanak eléggé megbizható adatokat, hogy azok alapján Szepesség múltjáról a mai kritikának meg-

felelő történeti képet adhatnánk. Kénytelenek voltunk azért Wagner „Analecta Scep.“ (I—IV), Bárdossy „Supplementa (I. k. nyomtatott) és Schmauch (II. k. kézirat), továbbá „Századok“ s más idevágó munkákhoz fordulni. Saját igazolásunk végett megjegyezzük itten, hogy értekezésünk folyamán sok eredeti okiratra hivatkozhattunk volna, idézve a számot is, mely alatt az illető okmány a szepeshelyi országos (Locus credibilis), vagy a szepeskáptalani levéltárban található; de ezen szándékunktól azért állottunk el, mivel ez által a szives olvasót okmányokra utaltuk volna, a melyeket egész terjedelmökben csak akkor olvashatna, ha az említett levéltárakat személyesen felkeresni nem sajnálna, mi, tudvalevőleg, nem mindenkinek áll módjában, hogy megtehesse. Azért is, mint már említők, az „Analectá“-kat választottuk, hol az illető okmányok könnyen feltalálhatók. Csak itt-ott, elvétve, hivatkoztunk eredeti kéziratokra is.

Felhasználtuk továbbá a Magyar tört. társulat közlönyét a „Századok“-at és a „Magyar történelmi tár“-t is, mely utóbbi időszaki művet a magyar tört. társulat közvetitése mellett a magyar tud. akademiának bizottsága ad ki. — Nevezett műveket figyelmen kivül hagyni, annyit jelentene, mint a történetirás terén tett legújabb felfedezéseket teljesen ignorálni.

Ezeken kívül még több új s idevágó munkát is használtunk fel, mely f. é. május végeig megjelent s tudomásunkra jutott.

Általánosan ismert eseményeknél az illető okmány idézését azért hagytuk el, mivel a szövegben gyakran előforduló számok az elmondottnak érthetőségét igen megnehezítik. Erre annál is inkább éreztük magunkat feljogosítva lenni, mivel a rendelkezésünkre bocsátott szűk tér egy minden irányba kiterjeszkedő kútfő összeál-

lításához szerfelett kicsiny. Dolgozatunk épen csak értekezés.

Felhasználjuk ez alkalmat a szíves olvasót figyelmeztetni arra is, hogy az értekezésünkben felhasznált újabb kútfők közzététele által jelen munkánk egynémely hézagot, mely előbbi értekezéseinkben, mint: „A mongolok betörése Magyarországba és a Menedékkő", „Vándorlások a Szepességen" (L. A magyar Kárpátegylet II., X. és XI. évk.), továbbá „Marcelvár és Markusvár" és „Szepesmegye helységnevei" (L. Szepesmegyei tört. társ. I., II., III. évk.) jelenleg mutatkozik, ki fog pótolni. — Fentebbi czélból ezen külön lenyomatunkhoz egy toldalékot is csatoltunk, mely a „Szepm. tört. társ. 1888-iki évkönyvé"-ben nem fordul elő

Értekezésünk olvasásánál kérjük szem elől nem téveszteni, hogy az főképen a mohácsi vész (1526. aug. 29.) előtti időszakban mozog. — Csak itt-ott, a hol okvetlenül szükségesnek látszott, léptük át az elénk szabott határt.

Következtetéseket szorgosan kerültünk, *csupán egynehány helyen*, melynek történeti eseménye még a: „lis sub iudice est" közmondás tárgyát képezi, szabadságot vettünk magunknak, szerény véleményünknek kifejezést adni.

Szintúgy óvakodtunk a helységek neveinek levezetésétől is, mert tévedésekre alkalmat adni nem akartunk. — Nézetünk szerint a történetirónak ez irányban határozott állitásokkal csak akkor szabad fellépnie, ha ezeket megdönthetlen történeti tényekre alapithatja.

Itéljen különben bár hogyan kedvezőtlenül is az olvasó jelen fejtegetésünk fölött, vigasztalásunkra fog szolgálni, hogy: „Omne initium durum" = minden kezdet nehéz, és: „Inventis est facile addere" = a már feltalált dolgot könnyü javitani.

Ha valaki oly szerencsés, hogy a fentjelzett tekintet-

ben többet nyujthat, mint a mennyit nyujtani — fennforgó körülmények között — az alólirottnak megadatott, legyen szives abbeli ismereteit, a tudomány általános javára s szükebb hazánk érdekében, nyilvánosságra hozni.

Annak tudatában, hogy jelen értekezésünk tétele kimeritettnek nem tekinthető, s Szepesvármegye régibb történetét illetve — magától értetőleg — teljességre igényt nem tarthat, irtunk

Szepes-Váralján, 1888. évben, a mohácsi ütközet évforduló napján, aug. 29-én.

Hradszky József,
szepesegyházmegyei áldozár.

TARTALOM.

I.

Politikai viszonyok.

	Lap
Őskor	2
A honfoglalás	2—3
Silva Zepus	3
Szepesség Szent-István ideje előtt be volt népesítve	3—4
Hazánk határai	5—7
Népesség	7—8
Első politikai viszonyok	8
Gyarmatositás	9—15
A tatárjárás	15
Ujratelepités	15—26
A Szepesség éjszaki határa	26—28
A Szepesség közjogi állása	28—31
Megye vagy várispánság	31—33
Tisztviselők	33—34
Nèposztályok	34—36
Politikai beosztás	36
Pecsét	36—37
Megyei gyülések	37
Megyei tisztségek	37—38
Megyei gyülések székhelye	38
Főispánok	38—41
Alispánok és várnagyok	41—44
Törvényhatóság	44—47
Adóügy	47—50
Hadügy	50—53
Lándzsások széke. (Kismegye)	53—55
A szepesi szászok földje	55—58
A szepesi szászok igazságszolgáltatása	58—59
Pecsét	59
Bányavidék	59

II.

Közgazdasági és közművelődési viszonyok.

	Lap
Földmívelés, állattenyésztés	60—61
Földbirtok ára	61—63
Nemes földbirtokosok	63—69
Bányászat	69—71
Ipar	71—72
Közlekedés, kereskedelem	72—74
Pénzügy	74—75
Hossz-, terület- és ürmértékek	75—82

III.

Szellemi műveltség.

Iskolaügy	84—87
Kéziratok	87
1. Thomas de Argentina super quarto libro Sententiarum	87—88
2. Glossa in Psalterium 1386-ból	88
3. Liber Malagranati de Poenitentibus 1410-ből	88
4. Juvenalis satyrai 1461-ből	88
5. Theologia és canonjogi értekezések 1462—1473	88
6. Kézsmárki János theologiai Summája két kötetben a XV. századból	89
7. Semftleben Zsigmond latin-német szótára a XV. századból	89
8. Sermones Ascetici 1425. előtt	89
Asceticus értekezések, Thomas de Ybernia és Thomas de Aquino némely munkái 1439 előtt	89

IV.

Nevezetes események.

Királyok találkozása, gyülések	90—91
Királyok utazása és tartózkodása a Szepességen	91—93
Csaták, ütközetek	93—96
Visszapillantás	96—97

Toldalék:

A) A nemes földbirtokosok című czikkhez	99—101
B) Mothmer, szepesi prépost 1273-ik évi végrendelete	102—114
C) Szápolyai Imre síremlékét illetőleg	—115

Szepesvármegye a mohácsi vész előtt.

1. Politikai viszonyok.

A Magas-Tátra égbe nyúló ormai alatt elterülő azon hegyvidék, mely festői szépsége által inkább köti magához annak szülöttjét, inkább vonzza magához az idegenek nagy számát, mint gazdagsága által; a honfoglalás ideje óta képezi részét szép hazánknak, régi idők óta viseli a „Scepus, Szepes, Zips“ nevet. Honnan eredt neve? A múlt századoknak, de még századunknak is többé-kevésbbé, de mindig szerencsétlenül etymologisáló krónikásai és történetírói megnépesítik e vidéket gepidákkal, góthokkal; quadokkal, rómaiakkal, sőt még görögökkel is, ki egytől, ki mástól származtatva le az egésznek és egyes községeknek nevét. Nekünk egyelőre be kell érnünk azon kellemes tudattal, hogy a *Szepesség,* kedves hazánknak ezen bájos darabja, a mi szűkebbkörű hazánk, egészen a mienk.

Sok viszontagságon ment keresztül ezen vidék, míg a cultura azon magas fokára jutott, melyen ma állva díszére szolgál hazánknak. Ezen viszontagságok legnehezebben felderíthető századjait akarjuk itten megismertetni a szíves olvasóval.

Vármegyénk régi történetének tiszta világításba helyezését igen megnehezíti a sok csapás, mely a forrásúl szolgálható levéltárakat egészben vagy részben az enyészetnek juttatta. IV. Béla idejében a tatárok, 1284-ben a IV. László királylyal itt járt bolgár és kún harczosok, 1447-ben Giskra féktelen hadai dúlták fel a szepesi hiteles hely országos- és magán-levéltárát, 1639 szept. 11-én Zlaycsanszky Mihály és Claudius Bertalan szepesi kanonokok oklevelekkel telt 5

nagyobb és 2 kisebb ládát adtak át megőrzés végett Podolin város hatóságának; mikor aztán 1775-ben a káptalan visszakívánta azokat, a Mária Terézia által kiküldött bizottság már azt sem tudhatta ki, mi történt az okmányokkal, hova lettek azok? Ma csak a róluk felvett egykori jegyzék szól felőlük. Késmárk levéltárát 1433-ban, Iglóét 1435-ben Szepesváraljáét 1448-ban semmisítették meg a városokat dúló husziták. A szepesi vár iratait Derencsényi várkapitány I. Ferdinánd parancsára 1528-ban Pozsonyba szállíttatta. A hajdani Thurzóféle javakra vonatkozó iratokat 1638 márczius 25-én kelt reversálisa szerint Csáky Istvánnak a kir. kamara levéltárába kellett beszolgáltatnia. Megvannak-e ezen iratok? nem tudni. Lőcse levéltárát 1550-ben az egész várost enyészettel fenyegetett tűzvész hamvasztotta el. Elhamvadt, elveszett sok családnak régi levéltára is. A rég letűnt századok történetében csak a fennmaradt csekély okmány-anyag és számos műemlékünk tájékoztat.

Őskor. A magyarok bejövetelét megelőző időt Szepesvármegye őskorának nevezhetjük. Minő népek tanyáztak a Magas-Tátra felhőkoszorúzta ormai alatt hömpölygő Hernád-, Poprád- és Dunajec-folyók völgyeiben, viharos volt-e ezen völgyek lakóinak élete vagy csendes elvonúltságban éltek az őserdők által borított vidéken, nem tudjuk. Ősrégészeti szempontból még oly kevéssé van kutatva a megye hálásnak igérkező talaja, hogy az eddigi csekély kő, bronz és egyéb őskori leletekből csak annyit állapíthatunk meg határozottan, hogy megyénk területe igen régi idők óta szolgált tanyájául különféle népcsoportoknak. Késmárknak, Húnfalunak stb. római eredetét, a húnok és rómaiak közt a Poprád-völgyében vívott élet-halál harczot sem történelem, sem hagyomány nem igazolják. Sok száz év lefolyása után találták föl azon mondákat, egyes, szülőföldjük hírnevéért semmivel sem bizonyítható ábrándokra hajló szoba-tudósok.

A honfoglalás. A magyarok beköltözésekor honfoglaló Árpádunknak figyelme kiterjedt a Szepességre is és ekkor lép vidékünk a történelmi korba. Béla király névtelen jegyzője írja: „Borsot, Böngyér fiát, erős haddal kiküldték a lengyelek földje felé, hogy az ország határszéleit tekintse meg és gátakkal erősítse meg egész a *Tátra-hegyéig* (mons Tatur) és alkalmas helyen építsen várat az ország őrizete végett“, majd: „meghódoltaták a föld minden lakosait a Kőröstől a Zagyva vizéig és a *Szepes* erdőig (silva Zepus).“ [1] Ezeken kívül még

[1] Cap. 18. és 32.

egy szepességi nevet említ, a „*Honrat, Hornad*"-folyót, melyet vidékünk szláv ajkú lakosai két betű felcserélésével ma „Hornad"-nak neveznek és mely a XVI-ik századot megelőző térképeken „Hevath" néven fordúl elő, a régi szepesi németek pedig „Kunnerk"-nek írták.[1] A „Hó-vos, Hovos, Hovoos" név már nem csak kizárólag Szepes, de az egész Kárpát-vidék hegyeire alkalmazható. A honfoglalás említett krónika-írója mitsem szól arról, talált-e itten s ha igen, milyen népeket Bors vezér.

Silva Zepus. A „*Silva Zepus*" elnevezés már magában is őserdőkkel borított területet tételeztet fel. Mennyire találó volt a név, sokkal később korból való oklevelek mutatják, melyekből látjuk, hogy a Szepességet a XIII., sőt még a XIV. században is nagy kiterjedésű őserdők borították, bő alkalmat adva királyainknak arra, hogy adományozásaik által ezen területet meghódítsák a culturának. 1256-ban Arnold (Görgey), Jordánnak fia a Simine (ma Simeny) hegytől a Tátráig terjedő erdőséget kapta. IV-ik Béla 1264-ben Botyz comesnek a Chetene alias Howerfelde nevű nagy kiterjedésű erdőt adta, melynek területén fekszik a mai Batizfalu. Ugyanezen királyunknak egy 1269-iki adomány-leveléből látjuk, hogy vármegyénknek Liptóval határos területén egy, mintegy 10 □ mfdnyi, őserdőkkel borított erdővidék terült el a Poprád-forrásától a Hernádéig, innen a Vág mentében ennek a Hibovka-patakkal egyesüléséig, majd ezen patak mentében fel a gerinczig. És ezen nagy területen a XIII-ik század első felében még egyetlen község sem volt. A vidékek, melyeken ma Jekelfalu, Szepes-Remete állanak 1284-ben, Nagy-Lomniczé 1287-ben, Ruzsbaché 1288-ban, Korotnoké 1297-ben, a Holló-Lomnicztól Palocsáig terjedő vidék 1293-ban, a Nedecz- és Bialka-patakok vidéke a Dunajec forráskörnyékéig, Folyvark, Granaszto, Kerempach-Lubló, Litmanova, Szulin, Jakubján helyei a XIV-ik század első negyedében és Majerka, Hodermark, Leibicz, Ruszkinócz, Lőcse területei hajdan szintén őserdőkkel borított rengetegekkel voltak fedve.[2] Hogyan nézhetett ki a vidék négyszáz évvel előbb!

Szepesség Szent-István ideje előtt be volt népesítve. Az erdős-hegyes vidéken csak elszórtan élhetett halász, vadász és pász-

[1] D. Fröelich: Bibliothecae sive Cynosurae peregrinantium etc. Ulmae 1643. 293. l. — [2] Wagner: Analecta terrae Scep. (ezentúl mindig W-vel jelöljük) I. 134. Bárdosy: Supl. Anal. (= B.) I. 98. — Janota: Zapiski Krakó 1864. 12. — W. I. 112. — B. I. 331., 340. — Fejér: Cod. Dipl. V. 2., 425. — W. I. 305., 443., 113. Fejér: III. 2., 289. — VIII. 4., 352.

tor-nép, mely a Dunajec- és Poprád-völgyein át juthatott be Lengyelországból és a honfoglalás idejében már kétségkívül csak szláv ajkú lehetett, minő ma is megyénk Galicziával érintkező részének lakossága. A lengyel történeti források arra vallanak, hogy a Szepesség már jóval Szent-István ideje előtt be volt népesítve, sőt a Szepsségen volt püspökségről is tesznek említést. Egy népmonda szerint, mely magát a felső Szepességben a legrégibb idők óta fenntartotta, szent Adalbert prágai püspök, midőn Vajk (Szent-István) megkeresztelése végett Esztergomba utazott, a Szepességen átmenve, Kriegh helységben egy előkelő *magyart* megkeresztelt volna. A krakói érsekségnek 1046-iki alapító-levele többi közt mondja: „Cui subjicimus omnes omnium episcopatuum parochias, qui in toto regno sunt Sclavonico, ut archiepiscopali more universis praesideat.“ [1] Ezen kifejezés alatt első sorban azon püspökségek értendők, melyeknek területei a mai Magyarország éjszaki vidékeire estek. Beszélik továbbá, hogy Asztrik, ki Rómából a szent koronát hozta Magyarország első királya számára, *Sobottinban* szenteltetett fel kalocsai érsekké. [2] Némely írók azon véleményben vannak, hogy az 1046-ban alapított krakói érsekségnek a *szepesi püspökség* is joghatósága alá rendeltetett. [3] Feltéve, hogy „Sobottin“ ama kérdéses szepesi püspök székhelye volt, úgy ez alatt a mai Szepes-Szombatot, melyet a szláv ajkú lakók ma is „Sobota“-nak neveznek, kell értenünk. Ide jött volna Asztrik magát érsekké szenteltetni; mert korában egész Pannonia és Dáczia területén — Nyitra-, Pozsony- és Szepesvármegyék kivételével — nem volt Rómával hitközségben élő püspök, a fölszenteléshez pedig több püspök jelenléte kívántatik. A szepesi egyházmegye schematismusa szerint 1072-ben Bélán, a volt XVI. szepesi város egyikében, 1073-ban Fridmanon, Szepesvármegyének Galiczia felé eső határán plébánia alapíttatott. Ezen töredékes, és, mondjuk ki, kevéssé megbízható adatokból nehéz biztos következtetéseket vonnunk. Hazai forrásaink mitsem tudnak a hajdani szepesi püspökségről. [4]

---

[1] Mon. Pol. Hist. I. XXIV. 358. — [2] Vita Sancti Adalberi. Bielovsky Mon. Pol. Hist. I. 154. — [3] Sasinek: Desiny poc. ter. Uhorska. Skalica 1868. 32., 23.

[4] Ambár a legkiválóbb magyar történetírók mint: Balics Lajos, Botka Tivadar, Knauz Nándor, Lányi Károly, Pauler Gyula s mások kétségbe vonják, hogy Szepesség, azaz azon vidék, mely Szepességet magában foglalja, szt. István idejében a prágai, illetőleg az olmützi egyházmegyéhez — hová az egész krakói vidék, mely tudvalevőleg Szepességnek éjszaki határán terül el — tartozott volna, s ezen nézetünk ellen Imre király 1198-iki okmányára, melyben eml. király előbbi, szt. István idejebeli adományozásokról tesz említést, mi a „decima tributorum

Hazánk határai. Ezen kérdéseknél mindenek előtt hazánk határainak a honfoglalás első ideje után volt állapotával kellene tisztába jönnünk. Alig szenvedhet kétséget az, hogy a honfoglaló magyarok, mint lovas nép, nem nyomúltak be mélyen a hegyvidékekbe. Hazánk éjszakon nem kapta mindjárt mai határait s csak hosszú ingadozás után lettek határokká, mint legtermészetesebbek, a Kárpátok fő gerinczei. Hazánk felső vidékén még a XI-ik században is több határigazítás történt. A névtelen jegyző szerint a honfoglalók minden népet meghódítottak a *Sajó* vizéig és *Sóvárig* (ma Sárosban.) [1] Számos adat bizonyítja, hogy Lengyelország határai a XI-ik században mélyen benyúltak mai hazánk területére s azok a Szepességet politikai tekintetben Lengyelországhoz tartozónak tűntetik fel. [2] IV. Henrik még 1086-ban is, a prágai püspökségnek határlevelében, beszél: de „regione Moravia usque ad fluvium, cui nomen est Wag", ami arra mutat, hogy nyugat felől még kétes volt a határ Magyarország és Csehország közt [3] vagy, hogy hazánknak egyes részei egyházi tekintetben még a prágai püspökséghez tartoztak. A Szepességtől keletre és nyugatra ezek szerint idegen hatalmak területei nyomúltak be. Szepesről is az 1253-ban elhalt Boguchval poseni püspök nyomán beszélik a lengyel

---

(vám- s nem termény-tized) in terra Scypisiensi"-re vonatkozik, (Fejér II. 324. l.; W. I. 24.) továbbá arra hivatkoznak, hogy Jakab szepesi prépost (1284—1301) 1299-ben Lubló és Podolin tizedeit a szepesi kanonokoknak adományozta (W. III. 32.) Az előrebocsátottak tekintetbevételével még sem tartóztathatjuk vissza magunkat a következő történeti tényt itten fölemlíteni:

Huszonhat évvel a Jakabnak szóló adományozás után, 1325-ben, Nanker krakói püspök Boleszlav esztergomi érseket, kinek joghatósága alá a szepesi prépostság tartozott, perbe idézte; mivel Boleszlav érsek, illetőleg János szepesi prépost, Nankertől a Podolin, Gniazda, Lubowňa s más ottani helységek fölötti joghatóságot, melyet Nankernek közvetlen elődje János s ennek elődei is régi időktől fogva békésen gyakoroltak, el akarta sajátítani. Ama kérdéses terület pedig, melyen a krakói püspök egyházi joghatóságának zavartalan gyakorlatába magát visszahelyeztetni kívánja, Magurának éjszaki lejtője (Dunajec-völgy) egészen Toporczig; továbbá Podolin, Gnézda, Lubló, Ruzsbach határaitól, ott, hol a Timpnicz (sic) hegyről a patakocskák Lengyelország felé a Poprádba szakadnak stb.

A per úgy végződött, hogy a pápa által e végett kiküldött bíró 1332-ben Boleszlav esztergomi érseket az érintett területről általa 22 évig beszedett tized kárpótlása fejében évi 100 s így összesen 2200 márkára ítélte s ezenfelül úgy a szepesi prépostnak, valamint az érseknek is ezen viszás ügyben „perpetuum silentium"-ot parancsolt; mire János prépost egyenesen a pápához felebbezett. (W. III. 32.) Végre ezen ügy Avignonban 1333-ban XXII. János által a szepesi prépostság javáva döntetett el. (W. I. 316.)

[1] Cap. 17. — [2] Századok 1886. 333. — [3] U. ott. 1877. 491.

krónikások, hogy görbeszájú Boleszlav lengyel király leányát Judithot Kálmán magyar király fiának Kálmánnak nőül adván, neki jegyajándékba holtiglani birtokúl „Castellaniam de Spissz“ adta s ebből következtetik, hogy a Szepesség a XII-ik század elejéig Lengyelországhoz tartozott. Iróink a Szepességet a honfoglalás korától kezdve hazánkhoz tartozónak tekintik. Az Ófaluban 1108-ban Kálmán és Boleszlav közt kötött véd- és daczszövetséget magyar területen kötöttnek tartják és midőn Borics, Kálmánnak második nejétől az orosz Predszlavától született fia, Boleszlavnak leányát Judithot nőül vette, féltestvérétől II. Istvántól lakóhelyűl kapta a Szepességet,[1] így találkozunk vele 1120-ban, mint a szepesi vár urával s mint ilyen tehette 1132-ben II. Béla ellen indított trónkövetelő hadjáratának alapjává a Szepességet.[2]

Anonymusnak fentebb említett szavai, melyek szerint Borsnak feladata volt az ország határát gátakkal erősíteni meg egész a *Tátrá* hegyéig és az ország őrizete végett alkalmas helyen építeni várat, eléggé világosak. De ha Bors csakugyan a Bódva vize mellett építette volna a végvárat és hányatott határokat, akkor onnan Szerencs felé Árpádhoz lehetetlen volt visszatérnie *„a Tátra hegyein át.“*[3]

De Borsod különben is nagyon az ország belsejében fekszik és a Bódva elzárt völgye, meg a Lengyelország felől hazánkba vezető útak közt egyáltalában semmi könnyen járható út nem vezet, így Borsodot alkalmas határpontúl alig választhatta. Csak egy esetben lett volna igazolt Borsnak eljárása, ha a Bódva felső völgyében fekvő *Szepsi* (Szepsi-Moldva) vidékének erdőségeit nevezi Anonymus „Silva Zepus“-nak, Szepsi (szepesi) erdőnek. Ezen esetben is át kellett azon kelnie a magyar hadnak, hogy a Tátra-hegyéig jusson, vagy hogy az akkori orographiai ismeretek szerint talán a Tátrához számított érczhegységen át visszatérhessen az alföldre. Anonymusnak sok tévedését mutatták már ki, de a honfoglalásra vonatkozó részletek pontosságát kétségbe vonni alig lehet. Ha tehát itt sem vonjuk kétségbe hitelességét, akkor a Bors által hányatott határokat, melyektől a Tátra hegyein át tért vissza Árpádhoz, csak a mai Szepesség területén kereshetjük. A magyarok megtelepedéséről írt egy kitűnő tanúlmányban a nyugati határról olvassuk: „Sasvárral szemben fekszik *Strázsa,* oldalvást az erdélyi Küküllőre emlékeztető *Kukló*

[1] Engel: Gesch. v. Hal. und Vladim. I. 94. — Wagner: II. 25. — [2] Századok 1886. 426. — [3] Anonym. Cap. 18.

és *Székelyfalva*, mind nyomai annak, hogy itt határ volt, melyre különös gondot fordítottak.“ [1] A Szepességnek igen régi idők óta volt *Strázsája*, mely legrégibb okmányainkban „*Ewr, Eőr, Oer*“ nevek alatt fordúl elő, ma Nagy-Őr (tótúl Stražka, németül Nehre) nevet visel. Lakói az okmányokban „*speculatores*“-eknek, magyarúl méltán határőröknek neveztetnek. Ezen, határpontúl fekvésénél fogva is igen alkalmas helyet tekinthetjük azon pontnak, melyről a Poprád-völgy bejárata fölött uralkodhattak határőreink s a melyig már a honfoglalás első idejében eljuthattak őseink. Az ettől a mái határig terjedő vidéket, mint fentebb láttuk, még a XIII-ik század második felében is nagyrészt rengeteg vadonok borították. A Szepességen is találunk Küküllőre emlékeztető *Kuklót* a Hernád mentében fekvő *Kluknó*-ban, Székelyfalvát az 1200 körül felmerülő *Zeek* (Szék)-ben, ma Szlatvin, magát „*Szepes*“-t is azonosíthatnók az Erdély keleti határán levő *Szepsi*-Szt.-György kezdő nevével s mindebből analogia útján a Szepességet az erdélyi székelységhez hasonló határőrvidékké tehetnők. Ami nem is lenne egészen képtelen állítás, mikor a krónikás szavai szerint épen ilyen vidék alapításával megbizatva nyomúlt előre Bors a Tátráig.

Lubló, Gnézda, Podolin városok vidéke meddig tartozott lengyel-uralom alá, mikor és hogyan került hazánk területéhez, adatok hiányában nehéz lenne megállapítani. A XIII-ik század végén ott még a lengyel-uralom látszik érvényesülni, miről lentebb elmondjuk nézeteinket.

Tekintsünk el a mivel sem bizonyítható Sobottin — szepesi püspökségről, Asztriknak itten történt felszenteléséről mondottaktól; biztosnak kell tartanunk azt, hogy megyénk területe a honfoglalás előtt egyházilag és politikailag is Lengyelországhoz tartozott, melynek politikai befolyása egyes részekben még akkor is érvényesült, mikor a Szepességet már több századon át, *mindjárt a honfoglalás idejétől kezdve*, bírta a magyar nemzet.

Népesség. A Szepességnek lakói a honfoglalás idejében csak szláv ajkúak lehettek. A hegyek és folyók, mint legváltozatlanabb oro-hydrographiai tényezők nevei szláv eredetűek. A legnagyobbrészt őserdőkkel borított területen csekély lehetett a szláv ajkú lakosok száma. A magyarok bejövetelével kezdődik itten a nagyobb népesedési mozgalom; mert a honfoglalók, mint mindenütt, úgy itten is csak az által biz-

[1] Századok 1877. 491.

tosíthatták az elfoglalt terület birtokát, ha saját vérükből való magyar elemre bízták az őrizetet, azaz ha itten meg is telepedtek. A XIII-ik század okleveleiben gyakoriak a községek, dülők, határpontok magyar nevei, mik a magyar megtelepedést kétségen kívül helyezik s ha Adalbert érsek egyáltalában járt itten a X-ik század végén, találhatott s esetleg meg is keresztelhetett magyar urakat. A lakosok számáról ezen első korból megközelítő adatot sem nyújthatunk; minthogy a XII-ik századot megelőző korból egyetlen község létezéséről sincsen okmányilag biztos adatunk.

Első politikai viszonyok. A Szepesség első politikai viszonyairól nehéz a tájékozódás. Mint fentebb említettük, kétségtelennek tartjuk a magyarok első telepedését megyénk területén, ennek következtében itten okvetlenül mindjárt kellett gondoskodni ezt az ország többi részével összetartó kapcsolatról. Nem járulhatunk „A vármegyék alakulásáról“ szóló kitűnő tanúlmányoknak szavaihoz: „A most oly bájos tájakban gazdag, de a honfoglalás és királyság első századaiban zord és néptelen erdőségből álló Szepesség, melyet Anonymusunk az anteculturalis állapottal egyjelentésű „Silva Zepus“ néven jelzett, a régi okmányok pedig „Terra Scepus“-nak írtak, *sem ősalkotású megye, sem várispánság nem lehetett.*[1] Maga Wágner, a tudós jezsuita és e földnek fia, ki nagy szorgalommal írta meg Szepes régi viszonyait, *első megtelepítése* idejét a XII. század közepén túl nem tudta felvinni. Midőn II-ik Gejza e vadont a beköltöző szorgalmas flamandiak vagy szászok második csoportja előtt megnyitotta, kétségkívül az Erdélyt megszállott testvér-fajnak adott telepítési szabadalmaknál kevesebb jogokra nem szorította azokat. Igy támadott a szepesi fundus regiuson, *a megyei és várispánsági alak mellőzésével*, a beköltözött nép sajátságos viszonyainak megfelelő municipalis alakulás „provincia“ czíme alatt. Később, talán a tatár-korszak után a várispánságok és megyék tényezőit is ott kifejtve találjuk.“[2] Véleményünk szerint a Szepesség a vármegyék első alakúlása idejétől kezdve mint közvetlen királyi birtok, fundus regius, a megyékétől különböző közjogi állást foglalt el és egy megyének tartozékát sem képező külön királyi várispánság volt az 1108-ban említett „Castellania Spissz“, melynek haszonélvező uráúl említők Borics herczeget. Erről és a nagyobb mértékű telepítés után keletkezett politikai viszonyokról elmondjuk nézeteinket.

---

[1] Századok 1871. 392. — [2] Századok 1871. 392.

Gyarmatosítás. A Szepesség népesedési és culturalis viszonyainak kifejlődésére vonatkozólag helyesen mondhatjuk, hogy amint Rómát nem épitették fel egy nap alatt, úgy a „Comitatus Scepusiensis“ és „Provincia Scepusiensis“ kialakulásához is több száz évnek munkájára volt szükség. Több nemzedéknek kell működnie azon, hogy egy, a munkás kéz fejszecsapásai által soha sem érintett rengeteggel borított vidék meghódíttassék előbb a földmivelésnek, majd az iparnak, kereskedelemnek és igy a magasabb culturának.

A XII-ik századot megelőzőleg egyetlen községünk létezéséről sincsen határozottan megbizható adatunk. A Bélán 1072-ben, Friedmanon 1073-ban történt plébánia-alapitásról szóló hagyomány nélkülözi a történelmi alapot, de egyáltalában nincsen kizárva annak lehetősége, hogy a mintegy száz évvel előbb kereszténynyé lett Lengyelország befolyása érvényesült a Kárpátvidéken és a Poprád- és Dunajec-völgyek keresztény lakóinak egyházi viszonyait már a XI-ik században rendezték a krakói püspökök. A hagyomány minden esetre igen régi és rendezett lakóhelyekre mutat.

A honfoglalás idejére vonatkozólag mondottak után állítva, hogy a Szepesség területén megtelepedett, a határ őrizetével megbizott magyar urak már a X-ik században elhódítottak egyes területeket az östermészettől és azokat jövedelmező, a marhatenyésztésre és földmivelésre alkalmas helyekké alakittatták át a hegyvidéken szétszórtan talált, vagy ide szorított lakók által; csak a legkezdetlegesebb szükségletnek megfelelő eljárást látjuk általuk alkalmazva. Nagy községek, vagy épen a város jellemző sajátságaival bíró helyek szervezéséről azonban alig beszélhetünk még. A cultura alacsony fokán álló őshegylakó és a vándorlásában még csak alig megállapodott hódító egyaránt képtelenek arra. „A gyarmat, a jövevény nép már inkább magával hozza a civilisatio föltételeit, a culturai életet. Eredete már nagyobb civilisatiót tételez fel; mely nem birván meg többé népfeleslege kellő eltartását, rajt bocsát ki magából. Erős, munkabiró kezek, fogékony és tehetséges emberek kiindúlnak hazát és földet keresni, magukkal hozva a polgárisodás magvait, hogy azokat termékenyebb szűz földbe átültessék.“ [1] Erős, munkabiró gyarmatosoknak volt fenntartva a Szepesség bájos szűz vidékét is meghódítani a civilisationak.

Korunk szempontjából tekintve a dolgot, alig igazolhatnók a honszervező szent király szavait, hogy az egy nyelvű ország gyenge

[1] Ipolyi A. Beszterczebánya müveltségtörténeti vázlata. 10.

és törékeny; de a szervező állambölcsesség egyik legkiválóbb nyilatkozatául kell tekintenünk fiához intézett figyelmeztetését, hogy a jövevényeket kegyesen fogadja s még kegyesebben bánjék velök. Első nagy királyunk intését híven követték uralkodóink és a magyar közjogi műnyelv a „hospites", vendégek, szivélyes névvel jelöli mindig a jövevényeket, kiknek soha sincsen okuk az igazi magyar vendégszeretet ellen panaszolkodniok.

A Szepesség gyarmatosítása hosszú időnek nehéz munkája volt. Két nagy ország királyai és nemessége működtek azon közre. Az itten lefolyt gyarmatosítást három főcsoportra oszthatjuk: A királyok által királyi birtokon alapított, s kezdettől fogva szabadalmakkal ellátott, — a városi élet létfeltételeit magukban rejtő gyarmatosításra — és az egyes birtokos nemesek által némi kezdvezményekkel felruházott telepítésre, a scultetiákra, végre a bányatelepítésre.

Terünk nem engedi itten részletezni azon vándorló mozgalmat, mely a XII-ik század elején nagyban megindúlt Németország Rajnavidékén és az éjszaki tenger partjain s az Elba és Odera vidékén át húzódott a Sudetek és Kárpátok aljára.[1]

Szepesvármegye területén három fő-völgyet különböztetünk meg: a Hernád, Poprád és Dunajecét. A nyelvi viszonyok mindháromnál más-más telepítési processust tételeznek fel. A tatárjárást megelőző időből, hagyományos úton, általában II. Géza király (1141—1161) államférfiúi bölcsességének tulajdonítjuk a legnagyobb német telepítéseket Erdély déli vidékein épen úgy, mint a Szepességen, hova a német ajkú lakosok egy Rajnald nevű gróf (comes) vezetése alatt jöttek volna be. Ezen Rajnaldra — tudtunkkal — okmányilag egyszer történik hivatkozás. A szepesi 24 város lelkészeinek testvéri szövetkezete (fraternitas XXIV. Parochorum, oppidorum regalium Provinciae Scepusiensis) egy a kegyúri jog gyakorlása és a tized ügyében a szepesi káptalan előtt 1556-ban emelt protestatiojában régi kiváltságaira hivatkozva írja: „et quamvis ipsi protestantes super praemissis haberet efficacissimas litteras, privilegia et literalia instrumenta super immunitate ipsorum Ecclesiastica, puta Raynaldi *primi ducis Saxonum* . . . Belae, Andreae etc. regum Hungariae."[2] A sorrend itt minden esetre III. Béla kora előtti időre mutat. A szepesi prépostságnak 1198-ban történt alapítása már kifejlett egyházi viszo-

---

[1] L. Dr. F. Krones: Zur Geschichte des deutschen Volksthums in Karpatenlande, mit besonderer Rücksicht auf die Zips etc. Graz 1878. — [2] W. II. 258.

nyokat tételez fel. Imre királynak 1198-iki oklevele, melyben a Szepesség *vám-tizedének* élvezetében megerősíti Jób esztergomi érseket; vármegyénket, mint kereskedelmileg jelentékeny helyet tűnteti fel, — 1202-iki azon oklevelében, melyben az esztergomi egyháznak földeket adományoz, Tamás „*comes de Zepus*“ fordúl elő. Ezek szerint már a XII-ik században megkülönböztetve látjuk az úgynevezett szászok telepítvényeit, a „provincia de Scepus“-t, a comitatus de Zepus-tól, ami a politikai viszonyok rendezettségének előre haladott állapotát jelzi. Ha tekintetbe vesszük a gyarmatok kifejlődésének nehézségeit, az említett kereskedelmi, egyházi és közigazgatási viszonyok kifejlődésére nem sokalhatjuk a II. Géza trónraléptétől az 1202-ik évig lefolyt félszáz évet. Később látni fogjuk, hogy a Szepességen nagy fejlettségű városi életről a XII-ik században még nem beszélhetünk.

A német ajkú lakosoknak a Szepességre történt első betelepítését bátran helyezhetjük a XII-ik század közepére. Eldöntetlen kérdésül kell még fenntartanunk azt, hogy a nagy germán népcsaládnak melyik ága, vagy helyesebben mondva, melyik ágai szolgáltatták német gyarmatosainkat; mert megyénk területén a német idiomák több vidék szülötteire vallanak. Méltó tanúlmány lenne ez, az összes szepesi német tájszólásokat s a velük rokonokat alaposan értő nyelvbúvár részére.[1] Dr. Krones, már idézett kitűnő tanúlmányában tagadva a szepesi németeknek az erdélyi szászokkal közös eredetét és egyidejű bevándorlását, mondja: A szepesi dialectus oly kitűnően közép-német és a sziléziai nyelvjárással oly benső rokonságban áll, hogy abban az erdélyi idiomának „plattdeutsch“ magvát nem könnyű munka lenne kimutatni. Azonban, ha a két vidéknek Flandriából eredő összefüggő és egyidejű gyarmatosítását nem fogadjuk is el és a két nyelvjárás közt levő ősrokonságot nem mutathatjuk is ki; — okmányokkal igazolható tények, helynevek és a szepességi német nyelv is elfogadhatóvá teszik azon nézetet; hogy a Szepességnek a Poprád-folyó jobb partján eszközölt gyarmatosítása közel egykorú az erdélyivel, régibb a kis-lengyelországi német telepítésnél, és *legrégibb alapjában véve tényleg flandriai eredetű.* Ezt igazolni látszik a Szepességen uralkodó közmondás is: „Das Mädchen ist aus *Flandern*, es wandert von Einem zum Andern.“ — Majd a helynevekből vont

[1] Egy, ezen kérdés megoldására igen hivatott írói erőt felkértünk erre, de legnagyobb sajnálatunkra megtagadta a munkánkban való részvételt, — a Szepesség egyik legfontosabb és legérdekesebb kérdésének ismertetését, a Szepességnek egyik szülöttje. A szerkesztő-bizottság.

következtetésekkel támogatja a szepesi első német települők alsórajnai-szász vagy flandriai eredetét. [1]

Ezen első bevándorlók szorgalmas kezének munkája a felső Poprád mellékét termő földekké varázsolta át. Királyi szó hívta be őket a királyi területre, hol „hospites teutonici", *német vendégek* czímével felruházva kezdettől fogva a magukkal behozott intézmények szerint alapították meg falvaikat, igazgatták azokat és szolgáltatták ki maguk közt az igazságot. A mai városok és községek közül, melyek nyerték tőlük őseredetüket, arra csak a tatárjárás után következő időszak emlékeiből következtethetünk majd.

A nagy tömegű telepítésen kívül már a XII-dik század folyamában találunk a Szepességen idegen lovagokat, kik szintén királyi meghívásra települve be, őseivé lettek a megye legrégibb nemes családjainak és adományozott birtokaikon virágzó telepeket alapítottak. Igy 1198-ban Imre király *megerősíti* a szepesi Marcus Gola urat Gömörben és a szepesi Szt.-Mihályon — ma Markusfalu — *örökölt* birtokaiban.

A Gölnicz-folyó völgyének bányászata igen régi, a tatárjárás előtti időből történeti adatokkal nem bírunk ezen vidék telepítésére; de azon körülményből, hogy IV. Béla király Gölniczbányának 1264-ben már pallosjogot, kizárólagos vásártartási szabadalmat ad és 1276-ban már mint szabad királyi város szerepel, biztosan állíthatjuk, hogy keletkezése legalább is a XII-ik század közepére esik s méltán illethető az „oppidum vetustissimum Scepusii" névvel. E köré csoportosúl később az úgynevezett „Gründner Boden"-nek, a felső magyarországi bányavidéknek betelepítése. Nyelvüket némelyek azonosnak tartják az alsó magyarországi bányavidék (Selmeczbánya stb.) német lakóiéval [2] és eszerint ezeket is thüringiai eredetűeknek kellene tartanunk. [3]

A tömegesebb német telepítésnek harmadik csoportját a Dunajec völgyében Galiciában fekvő Neumarkt köré látjuk csoportosúlni. A Magura-hegység éjszaki lejtőiről a Dunajec felé nyiló völgyek ma teljesen elszlávosodott községeinek nevei tiszta német eredetre vallanak: Fridman, Falstin, Kacvin stb., Neumarkt már 1252-ben a magdeburgi (német-szász) joggal felruházott város, valamint a szintén a Dunajec-völgyében fekvő Ó- és Új-Szandecz is. Ezen vidékek haj-

---

[1] Idézett mű 21. l. — [2] J. H. Schwicker: Die Deutschen in Ungarn etc. 309. [3] Ipolyi id. műve 18. —

dani német lakói azonos eredetűek voltak a felső Poprád vidékére települtekkel.[1] Henrik, Krakó és Szilézia herczege 1204-ben engedélyt adott Teodor krakói palatinusnak arra, hogy az Ostrovno, Fehér- és Fekete-Dunajec, Rogoznik, Lipietnicza, Szlana, Zatainicza, Nedelska, Stradomia patakok környékére szileziai németeket telepíthessen, kik a német joggal élhetnek.[2] Ezen telepítés adott létet az említett, eredetileg szláv, de kevéssé népesített vidék német községeinek.

A Poprád alsó völgye nevezetesebb helységeinek: Béla, Podolin, Gnézda, Lubló stb. nevei határozottan szláv eredetűek. A városalkotó német elemet csak a tatárjárás után kapták, mint Podolin, melynek újra telepítésére és a magdeburgi város-jog alapján rendezésére 1244-ben adott engedélyt Boleszlav krakói és sandomiri herczeg Henrik scultetusnak. A Poprád-völgyétől keletre eső hegyvidék (Szepes és Sárosban) ruthén lakói a honfoglalás korát megelőző őslakókúl tekintendők. Ezeknek ágai húzódnak végig a megye keleti részén a Hernád-völgyéig.

Kísértsük meg ezek után a Szepességnek képét adni a tatárjárást megelőzött időből. A Bódva-völgyén fölfelé haladó magyar hadak áthatolva a szomolnoki hegyeken, a Gölnicz-völgye mentében épen ottan érték el a Hernád-völgyét, hol az kiszélesedve (Margitfalunál) alkalmassá vált a vidék további szemlélésére. A helyenkint földmívelő és pásztor-életet élő gyér lakosság által népesített dombos területet elfoglalták a Hernád és Poprád mentében egészen Nagy-Eőr vidékéig. Ezen határpontot megerősítve, az elfoglalt terület védelmezésére visszamaradt hadak a baromtenyésztésre igen alkalmas területen megtelepedtek. A lándzsások kerületének sajátságos katonai szervezetéből folyó kiváltságos közjogi állás, melylyel a tatárjárást megelőzőleg mint *nemes* községek IV. Béla király 1243-iki szabadságlevelének szavai szerint „ab antiquo“ régóta, Bárdosy véleménye szerint Szt. István óta bírtak, — jogosúlttá teszik azon feltevést, hogy ezen községek voltak megyénk első magyar határőr-telepei. Támogatja ezen feltevést az is, hogy ezen községek a két fővölgyet elválasztó dombvidéken vannak, melyen ma is keresztül vezetnek a Poprád és Hernád vidékét összekötő és az Eperjestől Szepes-Váralján és Lőcsén át Liptó felé vezető főutak. Innen egyaránt uralhatták mindkét völgyet. IV. Béla király a tatárok kivonulása után azonnal

[1] Krones id. műve 16. — [2] Bárdosy supl. I. 5.

megerősíti a lándzsások kiváltságait, míg a szászokra csak később került a sor. Megyénknek ezen *természetes* középpontjában igen régen keletkezhettek a lándzsás községek: Ábrahámfalva, Levkocz, Csontfalu, Mahalfalu, Komarócz, Horka, Primócz, Szt.-András, Kissócz, Hozelecz, Jánócz, Filicz, Betlenfalva, Hadusfalva, Pikócz. A X—XI-ik századokban még más magyar telepek is keletkezhettek részint királyi, részint adományozott nemesi vagy egyházi birtokokon, melyek közül azonban csak Markusfalunak (1198-ból), Savnik zárdának (1150-ből), Hodermarknak (1198-ból), Almásnak (1209-ből), Hadusfalvának és Tamásfalvának (1229-ből), Arnótfalvának (1230-ból), Letánfalvának (1230-ból), Kolcsónak (1240-ből) emléke maradt fenn.

A XI-ik században a Poprád- és Hernád-völgyeiben letelepedett németek alapították azon községeket, melyeknek lelkészei állítólag 1204-ben külön egyházi testületet alakítottak. Ezek: Csütörtökhely, Dénesfalu, Durand, Felka, Hunfalu, Igló, Illésfalu, Káposztafalu, Leibicz, Matheócz, Ménhard, Müllenbach, Nagy-Szalók, Odorin, Pálmafalu, Poprád, Ruszkinócz, Sztrázsa, Szepes-Szombat, Velbach, Zsákócz. Állottak már Szepes-Váralja, Kézsmárk és a hagyomány szerint Lőcse.[1] Kétségkívül még számos más község is volt ekkor a Szepességen, melynek lakói a tatárok kivonulása után azonnal visszafoglalták elhagyott telkeiket, különben alig lenne megmagyarázható a XIII-ik század végén a községek oly nagy száma.

A szepesi vár comese és a szepesi káptalan képviselik az egyházi és világi hatalmat, mellettük a szászok grófja és a lándzsás községek főbírája a közigazgatás és törvénykezés őrei s a Szepesség már mint önálló közigatási és egyházi terület áll előttünk. Ezen viszonyoknak kifejlődéséről lentebb. Az alsó Poprád és Dunajec völgyei lengyel uralom alatt állanak. Béla, Friedman, Ó-Falu, Podolin, Gnézda, Lubló létezését részint hagyomány, részint okmányok mutatják. A magyar királyság és Lengyelország közti határt tüzetesen találjuk leírva IV. Béla királynak 1256-iki oklevelében, melylyel Arnold comes fiának Jordánnak a Poprád mentében egy nagy erdőterületet adományoz. E szerint a határt a Magura gerincze a Toporczpatak jobb és a Poprád jobb partja képezték.[2] Boleszlav, Krakó és Szandomir herczege egy 1244-iki oklevelében szintén a Poprádot és Toporczot jelöli meg határokúl.[3]

---

[1] Az egyes községek legrégibb említési idejére lásd Hradszky József „Szepesmegye helység nevei" szepesmegyei történelmi társulat évkönyvei II. III. köt. — [2] Bárdosy I. 84—85. — [3] U. ott 312.

A honfoglaláskor rengeteggel fedett „Silva Zepus"-ban a munkás kéz már nagy hézagot vágott, a földmíves ekéje és — Gölniczbánya vidékén — a bányász kalapácsa jelölik a civilisatio előre haladását a három fő folyó völgyeinek közvetlen környékén, de a terület legnagyobb része még a fejszére várva lakatlan.

A tatárjárás. Az 1241-ik év véres eseményei a Szepességre is mély gyászt hoztak. A tatárok Liegnicznél megtörve a lengyelek hadát, Boleszlav fejedelmet menekülésre kényszerítéik s ő a Kárpátok völgyei közé fut menedéket keresni. A tátárok a Dunajec- és Poprád völgyeibe vonúlva megsemmisítették egy század szorgalmas munkájának gyümölcseit. A Szepesség lakóinak a még nem érintett rengetegek adtak biztos szállást. A szászok — a hagyomány szerint — a tatárok közeledésének hírére a Letánfalvától és Káposztafalvától dél felé a Hernád bal partján kiemelkedő „Schauberg"-et — az okmányokban „Lethonkew" és „Lathonkew" = látókő — körűl sánczolva megerősítették, és a vész napjaiban grófjukkal, bíráikkal és minden ingó vagyonukkal oda menekültek.[1] A virágzásnak alig indúlt telepeket a Poprád és Hernád egész mentében elpusztították a vad hordák, melyeknek kivonulása után előlrül kellett itt is kezdeni a honalapítás nehéz munkáját.

Ujratelepitès. Míg a X—XII-ik századokban eszközölt megszállások, telepítések és gyarmatosításokról mondottaknál csak igen csekély részben támaszkodhatunk okmányokra, a XIII-ik század második felétől kezdve már határozottabb alakban szólhatunk megyénk múltjáról.

Hazánk második alapítója, IV-ik Béla, alig tért vissza szomorú száműzöttségéből, már is kiterjeszté atyai gondoskodását országa ezen távol fekvő vidékére is. Veje Boleszlav, Krakó és Szandomir herczege és ennek neje Kunigunda szintén gondoskodnak az uralmuk alá eső részek helyreállításáról. A szepesi prépostság, a savniki apátság, magános nemesek és városok versenyeznek egymással új telepek alkotásában. Természetesen előbb mindeniknek régi birtokát kellett rendeznie.

A vadonokból előjött menekültek újra felépíték lakóhelyeiket, az azelőtt legnagyobbára fából összerótt falvak helyein kőből épített és falakkal körülvett, tornyokkal megerősített kastélyok emelkednek, melyek veszély idejében kellő oltalmat nyújtanak a nemes uraknak és jobbágyaiknak. A volt nagyobb német községek egyike-másika

---

[1] Wagner II. 69., 70 U.

falakkal veszi magát körül. A fő erődön, a „szepesi vár"-on kívül említik okmányaink Markus-várat, Marcell-várat, Richnó-várat, Gölnicz-várat s a megye éjszaki határán Dunajec-várat; Lőcse, Késmárk, Lubló, Podolin megerősített városok, Poprád mellett a „Schlösschen", számos más helyeken a „Burg, Hradisko, Zamcisko" nevű emelkedések megerősített helyekre mutatnak, melyek számoltak a tatárok visszatérésének eshetőségével. Az általuk nyújtott biztosság érzete fokozta a települési kedvet, megadta a városi élet egyik fő létfeltételét, és a XIII-ik század végéig visszamenő, biztosan kimutatható múlttal 87 városi és falusi község dicsekszik megyénkben.

Az új alakulásoknak menete tanúlságos képet nyújt a tatárjárás előtti viszonyokra is. Legelső szállásokúl jelöltük meg az úgynevezett „*lándzsás*" községeket. A tatárjárás után itten találjuk a legelső királyi rendezést. IV. Béla király már 1243-ban megerősíti a szepesi gróf hatósága alúl kivett nemeseknek — nobiles de Scepus — régi kiváltságait,[1] hogy azok mind hűségben, mind számra nézve annál inkább gyarapodjanak. Régi hivatásukhoz képest a hadállítást tette egyedüli kötelességükké.

A szepességi plébánosok egyesületéhez tartozott községek a XIII-dik század végén már mindnyájan mint újra felépültek említtetnek s a fent említetteken kívül a 1298-iki szövetség-levélben Kurimján, Szalók és Lőcse is szerepelnek. V. István király 1271-ben megerősítette a király közvetlen hatósága alá tartozott szász községek régi szabadalmait és azoknak a királyhoz való viszonyát újra szabályozta. Ezen oklevél nem sorolja fel a királyi szászok községeinek neveit, de feltaláljuk azokat I. Róbert Károly királynak a szászok privilegiumait 1312-ben újra megerősítő oklevelében. 1. *Lőcse* főváros külvárosaival és majorjaival s a határában levő Köperen (Ulozsa) Vilkócz, Fridrichsdorff (Hradiszkó), Durst, Dorff des Meisters Gottfrides, ma Burgerhof (Dvorecz) nevű telepekkel. A várost a hagyomány szerint a tatárok kivonulása után 1245-ben alapították mostani helyén. Azelőtt — állítólag — a mai várostól délre fekvő, „Alte-Leutsch"-nak nevezett emelkedésen állott. 1263-ban az Illésfalva és Darócz (Dravecz) közt felmerült határrendezésről szóló oklevélben „villa Lywche" név alatt említtetik[2], 1271-ben V. István szabadságlevelében már mint „Leucha civitas Provinciae capitalis", mint a szászok községeinek fővárosa szerepel, ami gyors fejlődésére mutat.

[1] Bárdossy Supl. I. 34. — [2] Bárdosy I. 97.

2. *Szepes-Váralja*, melynek polgárai IV. Béla királytól már 1258-ban adományt kaptak Kolbachra, [1] a váraljai polgárok által az 1258-ban alapított Nádas (Tersztyány) területén már 1262-ben szerzett birtokrészekre is kiterjedt a szabadalom. — 3. *Velbach*, 1298-ban már önálló plébániával bíró község. — 4. *Szepes-Olaszi* a hozzá tartozó Johannisdorf, Olcznó és Kolenóczczal. Ezen, a tatárjárás előtt olaszokkal — itali (?) — telepített városba 1243-ban a tatárok által elpusztított telepeikről Tornából jöttek szászok, kiknek IV. Béla király a szepesi várgróftól független állást biztosított az említett évben. 5. *Odorin* 1262-ben már mint újra fennálló község szerepel. — 6. *Dénes falu*. — 7. *Igló* majorságaival és bányaműveivel, ami ezen városnak ekkor már jelentékeny fejlettségét jelezi. — 8. *Pálmafalu*, Marschky nevű majorjával, 1298-ban már önálló plébániával. — 9. *Illésfalu*, a daróczi (Dravecz) királyi telepítvényesekkel 1263-ban folyt határpere alkalmával már ismét kifejlődött község. [2] — 10. Nagy- és Kis-*Tamásfalu*, melyet egy szepesi káptalani protocollum már 1229-ből említ. — 11. *Csötörtökhely*, egy 1280-iki okmányban „civitas" jelzővel. [3] Hunfaluval, Káposztafaluval és Primóczczal a XIII-ik század második felében mind említtetnek, mint újra felépültek. — 12. *Poprád*. — 13. *Felka*. — 14. *Nagy-Szalók*. — 15. *Müllenbach*. — 16. *Zsákócz*. — 17. *Menhard*. — 18. *Béla*. — 19. *Késmárk* a IV-ik László királytól vett birtokokkal. — 20. *Leibicz* majorságaival. — 21. *Ruszkinócz*. — 22. *Durand*. — Ezen idézett szabadság-levél határozottan megjelöli azon helyeket, melyeken a XII-ik században a szászok megtelepedtek volt és a melyeket a tatárjárás után azonnal viszafoglaltak.

A királyi várbirtokokon az újra telepítésnek két módját találjuk fel. Vagy visszatelepűlnek a királyi sólymárok és peczérek, mint Daróczra, mely a fentebb említett 1263-iki határperben királyi draucariusok községeként szerepel és Szepes-Sümegre, mely, a királyi peczérek által lakott község határában 1254-ben szászoknak ad engedélyt a letelepűlésre, azon feltétel mellett, hogy ezek a peczérekkel egyenlő szolgálatokat tartozzanak teljesíteni; [4] vagy a király új telepítvényeseknek adja a birtokot, mint Nádast (Trsztyán) szlávoknak azon czélból, hogy azok neki attól adót (census) fizessenek. Ezen birtokon IV. Béla 1258-ban Geubulin mester és fivére Termann lőcsei lakosoknak négy telek (aratrum) földet ad azon feltétellel, hogy

[1] Bárdosy I. 441. — [2] U. ott. 96. — [3] Wagn. I. 111. — [4] U. ott. I. 183.

ezek neki évenként $^1/_4$ márka aranyat fizessenek terragium (földbér) fejében s ugyanazon szabadságokat élvezzék, melyekkel a Szepesség más lakói, kik földbér fejében arany-adót fizetnek, bírnak. „Eadem libertate perfruantur, qua *alii de Zipes*, qui nobis aurum pro terragio solvunt, gratulantur", ezen kifejezés világosan mutatja, hogy a tatárjárás előtt és közvetlenül utána több község népe volt itten az adózó várnép viszonyában. [1]

Királyaink mindig igen bőkezűek voltak a várbirtokok adományozásában. IV. Béla, hogy elpusztított országát minél előbb helyreállítsa, telepítés kötelezettsége mellett a Szepességen is tesz adományokat. Egyháziak és világi urak, különösen a Berzeviczy és Görgey családok ősei szereznek érdemeket a telepítések körül.

A királynak a birtokviszonyok újra rendezése céljából Szepesre küldött emberei, Ákos mester, székesfehérvári kanonok, királyi kancellár és Myko zólyomi főispán *Almás* birtokot Mátyás szepesi prépost birtokában régibb birtokolás címén találták. IV. Béla király belátva, hogy a szepesi prépostság ősei és az ő részéről is szűkölködik adományokban; Almás birtokot örökjoggal a prépostságnak adományozta 1249-ben. [2] Ezután ő és utódai bőkezűen gondoskodnak a káptalanról. 1250-ben a kiépíttetlenül maradt *Marcel-várat* a hozzá tartozó *Heymuth* (ma Arnótfalva) és *Letánfalu* községekkel kapta a prépostság. III. András király 1293-ban a Poprád-folyó és a Simeny hegy közt elterülő erdőséget adta a prépostságnak, mely erdőségben alapíttatott *Kolacskó* falu.

A czisterczitáknak a tatárok által felégetett *savniki* apátságához tartozott birtokokat IV. Béla király 1260-ban megerősítette a rend birtokában. A rend azután nagy buzgalmat fejt ki birtokai betelepítésében, ennek köszöni létét *Vikartócz* község.

A karthausiakat Jordán szepesi szászgróf 1299-ben telepítette a *menedék-kőre* (Lapis Refugii), nekik adván a Hernád-folyó és Bélapatak által három oldalról elzárt erdős területet, melyet azok meghódítottak a mívelésnek. [3]

A telepítő egyháziak közzé lépnek a XIV-ik században a *stolai* apátság, a keresztesek landecki és a karthausiak lechniczi kolostorai.

II-ik András király már 1209-ben ajándékozott Adolf szepesi prépostnak és nővérének, Ruttker Hermann nejének, ki Gertrud királyné hívására hagyta el hazáját és ősi birtokait, örökjoggal egy

---

[1] Wagn. 80. — [2] W. 294. stb. — [3] W. 393.

bizonyos várterületet a Poprád mindkét partján a havasoktól Zsákócz határáig. Az így megadományozott Ruttker Hermann ősatyjává lett a *Berzeviczy*- és *Tarczay*-családoknak.[1] IV-ik Béla 1246-ban Ruttker fiait Rycolphot és Hermannt megerősítette a mondott királyi adomány birtokában, melyhez IV. László 1278-ban *Farkasfalva* és *Pokaj* (Klein-Eisdorf) határos királyi falvakat adta Palan comesnek és fivérének.[2] Ezen 1209-iki adomány középpontjában keletkezett a Berzeviczyek ősi fészke Nagy-Lomnicz, és némelyek helytelenül keresik az adományozott helyet Szepes-Szombat környékén s kötik vele össze ezen hely alapítását.[3] Az adomány-levélben leírt határúl azon patak van megjelölve, mely Ó-Lesznától délre folyva Nagy-Lomnicztól délre ömlik a Poprádba, csak ennek torkolatától vezethetett a határ egyenesen Zsákócz faluhoz s az ettől lejövő patak mentében a Poprádhoz vissza s az említett patakkal szemben a Poprádba Lomnicznál lefutó patak mentén ismét fel a Tátrára. Szepes-Szombat környékére ezen leírás legkevésbbé sem alkalmazható. Leírásunk pontossága mellett szól, hogy Rycolph fiai 1322-ben Konrádnak, Hermann scultetus fiának ezen vidéken adtak erdőséget, melyben az a mai Ó-Lesznát telepítette.[4] Ugyancsak IV. László király adta Palan fiának Andrásnak a Semene (Simeny) hegyről lejövő Lomnitz-patak mindkét oldalán elterülő királyi erdőséget, melyben *Holló-Lomnitz* (1293) és *Kis-Lomnitz* (1294) keletkeztek.[5] Ruttker utódai telepítették *Rókuszt* is, melynek felét Rycolph fiai 1294-ben 50 finom ezüst márkáért késmárki Berthold fiának Hench comesnek elörökítették.[6] *Landecket* szintén Rycolph fiai Kakas és János mesterek bírták és ők cserélték el a sárosmegyei Keresztes-Komlósért 1313-ban a jeruzsálemi szt. sír keresztes lovagjaival.[7] *Lechniczről* Kakas mester a karthauziak részére 1319-ben tett adománylevelében maga mondja, hogy azt szolgálatai fejében királyi ajándékul kapta.[8] Ezzel egyidejüleg kapott egy nagy erdő-területet a Dunajec mellékén, melyet aztán ő és utódai telepítettek be. Midőn 1320-ban itteni birtokait fivéreinek Rycolphnak és Jánosnak királyi jóváhagyással örökre átengedte, az örökbevallási okmányban[9] csak

---

[1] Bárdosy I. 7—10. — [2] Ifj. Kubinyi Ferencz. Monumenta Hungariae Historica. Codex Diplomaticus. Árpádkori oklevelek 1095—1301. Pest 1867. 121. sz. 101—104. l. — [3] Janota „Zapiski" stb. — [4] Fejér cod. dipl. VIII.2. 391. — [5] W. I. 112. — [6] Századok 1872. 227 — [7] W. I. 398. — [8] U. ott. I. 403. — [9] Fejér VIII. 2. 289.

Friedmannvágása, *Nisitz* (Nedecz), *Katzwinkel* falu és *Frankvágása* említtetnek, a „*vágása*" szó mutatja, hogy a mai Fridmann és Frankova helyén ekkor még csak folyt az erdőírtás és a telepítés. 1462-ben Berzeviczey Pohárnok István és Lénárd testvérek szepesmegyei birtokaikat a dunajeci vár örökösének Berzeviczy Jánosnak elzálogosították.[1] A zálog-levélben a fentemlített erdő-területen *Krempach*, *Laps*, *Durstin* és a délebbre fekvő *Viborna* említvék, melyek e szerint mind a Berzeviczyek telepítői buzgóságának köszönik lételüket.

A Görgey-család ősei kiváló érdemeket szereztek a Szepesség újra telepítése érdekében. IV. Béla király 1256-ban Arnold szepesi comes fiáról Jordánról, mint a Szepesség újra alkotásának egyik főtényezőjéről szól és azon szolgálatok jutalmául, melyeket Jordán „in convocatione populorum, ad terram Scepus de circumjacentibus regnis et diversis Regionibus congregatorum" tett, a Poprád mentében egy nagy lakatlan erdő-területet adományozott, kivévén azt és az idők folyamában Jordán és örökösei által oda *letelepítendő* jobbágyokat a megyei főispán hatósága alól. Itten alapította meg Jordán családja ősi helyét *Toporczot*. Jordánnak fiai Arnold, János és Illés 1260-ban IV. Béla királytól felkérték a Poprád és Dunajec közt fekvő lakatlan erdőket. Az adomány-levélben csak a Béla-patak, Jávor-erdő (Ahorn-Wald), Dunajec-folyó, Toporcz-patak és a Zimine (Simeny) hegy említvék helynevekül s az egész terület lakatlannak van jelezve.[2] A Nedecz-, Bialka-patakok és a Dunajec közti területet már a Berzeviczyek őseinek birtokában látván, itten csak a Javorina-erdőt s a Magurának a Helinsovka-hegyig — mely az említett Illéstől kapta nevét — húzódó gerinczétől a Nedecz-patakig terjedő erdős vidéket érthetjük; a Magurától a Poprádig terjedő vidéken lengyel telepítések történtek, mint azt alább látandjuk. Nincsenek ugyan határozott adataink, de azért bizvást állíthatjuk, hogy azon vidék falvait az említett adományosok alapították meg. Ezt annál is inkább állíthatjuk, mert a Görgeyeket mint kiváló telepítőket látjuk. Igy Eliás 1278-ban IV. Lászlótól *Görgőt* kapta — ezen falutól vette nevét a család — melyet szláv telepítvényesekkel szerződésszerű alapon gyarapított. Még ugyanezen évben kérte és kapta meg Lászlótól a lőcsei határ és a kis Tarcza-patak s a szepesi káptalan birtoka közt levő „*Repach*" nevű erdőt,[3] melyben szintén szlávokkal telepítette

---

[1] Századok 1881. 56. — [2] Századok 1872. 218. stb. — [3] Századok 1872. 222.

a két, *Alsó-* és *Felső-Répást.* Görgey János és Gyula fivérek 1297-ben a *Maldur* nevű telepítvényükre jönni és ott letelepülni (congregari et commorari volentibus) akarókkal az úrbéri viszonyokra vonatkozólag egyezséget kötöttek.[1] A királyi adományosok közül említésre méltók még: Botiz comes, a már említett Marcus Gola-nak, a *Máriássyak* ősének fia, kinek IV-ik Béla 1264-ben a Veres-víz és Poprád-folyók közt levő teljesen lakatlan erdőt adta.[2] Botyz ezen területet 1279-ben Gothcalc matheóczi és Froling felkai biráknak adta át telepítés végett a szászokat megillető jogok és a telepítvényesek kötelezettségei mellett.[3] Szintén IV-ik Béla bőkezűségéből nyerte 1263-ban a Tóthpataka melletti területet Leonárd, királyi madarász, (auceps) a *Sváby*-család őse és megalapította *Tótfalvát.*

Mellőzve a még többé-kevésbbé jelentékeny magán-telepítőket, nem hagyhatjuk említés nélkül a lengyel uralom alatt állott alsó Poprád-völgyet. Boleszlav Krakó és Szandomir herczege, IV-ik Béla veje, már 1244-ben gondoskodik birtoka déli határának visszafoglalása és biztosításáról. Hű emberét Henrik scultetust megbizza, hogy a tatárok által elpusztított podolini scultetiát népesítse újra s azt ő és utódai örökjoggal bírják.[4] Az újra telepített hely 1292-ben már sánczokkal és falakkal erősített város, Wenczel cseh király, Krakó és Szandomir herczege ekkor kötelezi Lubló és Gnézda faluk lakóit arra, hogy Podolin erődítményeinek fenntartásához és javításához hozzá járuljanak.[5] Ezen községekből indúlt ki a további telepítés. 1286-ban késmárki Roxer fia János Gnézda határában megvette Merozlav fiainak két teleknyi (mansus) birtokrészét az ahoz tartozó malommal, azon joggal, hogy ottan telepítést eszközöljön. A szerződésben Gnézda határából elkülönített terület határai egészen a mai *Laczkova* falu fekvésének felelnek meg.[6] *Podolin* újra alapítója Henrik advocatusnak IV. Béla királyunk leánya Kunigunda, Boleszlav özvegye a Gnézda és Podolin közt fekvő területet adta 1288-ban, hogy azon az erdőt kiírtva alapítson új helységeket[7] és itten keletkezett a két (Alsó- és Felső-) *Ruzsbach. Kamjonkának* neve egyenesen lengyel eredetre vall. 1315-ben Miklós comes, Lubló ura, Miklós kamjonkai (de Petrivilla) scultetusnak egy erdős területet ad, hogy azt irtsa ki és telepítse be.

A XIII-ik század regeneráló munkája közben fejlődik ki nagyobb mértékben Szepesvármegye bányászata is. *Gölniczbánya* régi jogait

[1] Bárdosy I. 401. — [2] U. ott. 98. stb. — [3] U. ott. 98. — [4] U. ott. 176. — [5] U. ott. 311. — [6] U. ott. 350. — [7] U. ott. 253.

újabbakkal gyarapította IV. Béla király 1264-ben. A virágzó szabad királyi bányaváros lett a bányatelepítés fő eszközlőjévé. Botyz comesnek, a Máriássyak egyik ősének fivére János 1290-ben Pecold gölniczbányai polgárnak ajándékozta a kis Gölnicz (Parva-Gyulnuch) folyó mellékén a „Clara-Lux“ nevű erdőséget, melynek területén keletkezett *Merény*. Ugyancsak 1290-ben IV. László a Kochenseiffen patak mellékén elterülő erdőket a Jászó felől a Szepességre vezető út mindkét oldalán Hekulnak a *Jekelfalusyak* ősének, szintén gölniczbányai polgárnak adta, ki itten *Jekelfalvát* alapította. *Szomolnok* okmányilag először 1332-ben említtetik, mint „Civitas nostra Zumulnukbánya.“ Habár régibb korból nem birunk reá vonatkozó adatokat, a „civitas nostra“ jelző után, mely Szomolnokot már mint királyi bányavárost tűnteti fel, keletkezését annál is inkább régibb, legalább is a tatárjárást közvetlenül követő időre kell tennünk; mert a Szomolnok területén keletkezett bányahelységek közül *Remete* már 1284-ben, *Svedlér* 1312-ben, *Lassúpatak* (Stillbach) 1316-ban már mint kifejlett bányamíveléssel bíró telepek említtetnek.[1] Tamás mester, szepesi várispán 1326-ban felső-szalóki Kunchmann scultetust megbízta, hogy a Gölnicz-folyó mellékén levő kiirtatlan erdőségét irtassa és abban a maga nevéről nevezett községet telepítsen; így keletkezett Kunchfalva, a mai *Helczmanócz*.[2]

A XIV-ik század elején a mai bányavidéket már legnagyobbrészt kifejlődve látjuk és 1327-ben Selmeczbánya jogában Gölniczbányával és Szomolnokkal együtt Merény, Svedlér, Remete, Zsakarócz Vojkócz, Prakfalu, Helczmanócz, Krompach, Stósz, Honten, Jekelfalu, Margitfalu, Folkmár és Koisó is részesülnek.[3]

Ilyen, mondhatni lázas telepítési munka mellett a Szepesség csakhamar újra népesedett és a virágzásnak magas fokára emelkedett. Ma is fenálló községei közül a XIII-ik század végén 94 volt meg, és pedig a Hernád-völgyéhez tartozó vidéken 54, a Poprád mellékén 35, a Gölnicz-völgyben 4, míg a Dunajec környékén Ófalu egyedül említtetik. A XIV-ik században — legnagyobbrészt annak első felében — épült 87, (Hernád-völgy 39, Poprád-völgy 25, Gölniczvölgy 7, Dunajec-völgy 16), a XV-ik században 21, az említett völgyek szerint 9, 2, 2, 8.

A legtöbb község keletkezésének idejét határozottan kimutatni

---

[1] Bárdosy I. 235. — [2] Wenczel G. Magyarország bányászatának kritikai története 80—81. — [3] Wenczel id. mű. 76.

nem lehet s a következő felsorolásban azon évszámok vannak felhozva, melyekből az illető község nevét okmányilag először találtuk említve.[1]

I. A Hernád völgyében: Almás 1209, 1249*, Arnótfalva 1230*.

Baldócz 1314*, Beharócz 1297, Betlenfalva 1280, Brutócz 1452, 1504*, Bugiócz 1385.

Csepánfalu 1345, Csontfalu 1380, Csötörtökhely 1263.

Dénesfalu 1312, Dobravolya (Curia Gerardi) 1290, Domány 1258, Dravecz 1263, Dubrava 1293, Dvorecz 1312.

Filicz 1317*.

Gánócz 1308, 1317*, Grancs 1416, Grénicz 1294, Görgő 1278.

Hadusfalva 1229*, Harakócz („terra Rudna") 1284. kezdett épülni,[2] Haraszt 1479, Hinczócz 1464, Horka?, Hotkócz 1292, Hozelecz 1505, Hradiszkó 1312, Hrisócz 1350.

Igló 1298, 1412*, Illésfalu 1263, 1397*, Imrichfalu?, Istvánfalu 1384, Jamnik 1209. (hasonnevű folyó — Jemnik — már 1255-ben fordul elő) 1330*, Jánócz (Janus) 1351,

Kalyava 1350, Káposztafalu 1298, Kattuny 1282, Kissócz?, Kluknó 1350, Kolbach 1258, Kolcsó 1282*, Kolinócz 1328, Komarócz 1345, Koncsán-Dolyán 1297, Korotnok 1297, Kotterbach (Goldenbach) 1457, Körtvélyes 1255,[3] Kravján 1398, Krompach 1350*, Kubach 1294, Kurimján 1298

Lengvárt 1312, Leszkovján 1328, Letánfalva 1250?, Lőcse 1263, Lucska 1273.

Mahálfalva (villa Marsily) 1318,[4] Margitfalva 1316, Markusfalu 1198, 1412*, Matejócz 1275, 1328*, Micsedely 1255, 1314*, Miklósfalu 1280, Mindszent 1258.

Nemessány 1283, 1313*.

Odorin 1262*, Olcznó 1312, 1400*, Olsavicza 1321, Olsavka 1245, Ordzovján 1348.

Pálmafalu 1298, Pavlyán 1339, Petrócz („terra Jaan") 1284,[5] Pisarócz 1387 (ma puszta), Podprocs (Laszyno Potoka) 1316,[6] Polyanócz 1409*, Pongráczfalu 1297, Porács 1474, Primócz 1280.

Répás-Alsó 1321, Répás-Felső 1323, Richnó 1308, Roskócz 1277.

Savnik falu 1294, Sunyava-Alsó 1320, Sunyava-Felső 1320, Sümeg 1254, 1313*, Svábócz 1287, Szalók-Felső 1326,[7] Szent-András 1507, Szepeshely 1209, Szepes-Olaszi

---

A *-gal megjelölt évszámok az illető helység határlevelének keletkezési évét adják. Nem tartottuk fölöslegesnek ezen körülményt kiemelni, már csak azért is, mivel valamely helység határának bejárása, tudvalevőleg, ugyanannak a határlevél évszámánál magasabb korára utal; nem különben a község-területnek megállapítása az illető helységnek kifejlettebb társadalmi állapotára vall. — Az ide vonatkozó adatok a szepeshelyi levéltárban őrzött határlevelekből vétettek. — Megjegyzendő továbbá, hogy az évszámok, melyek a helységek korára vonatkozólag a „Szepesmegyei történelmi társulat" II. és III. kötetében idézettekkel meg nem egyeznek, ujabb adatok alapján, melyek azóta a szerző tudomására jutottak, helyesbítve lettek.

[1] A községekre vonatkozólag felhozott adatok forrásait részletesen l. „Szepesmegye helységnevei" a szepesvármegyei történelmi társulat évkönyvében II. és III. évfolyam. — [2] Acta Petroczy-ana 4. sz. — [3] Nagy-Imre, Deák Farkas és Nagy Gyula „Hazai Oklevéltár" 1234—1536. Budapest, 1879. 30. l. — [4] Acta Petroczy-ana 19. sz. — [5] U. ott. 4. sz. — [6] W. III. 23. l. — [7] Acta Petroczy-ana 41. sz.

1243, 1400*, Szepes-Váralja 1274, Szlatvin?, Szlovinka alsó (Abucuk) 1368, Szlovinka felső 1368, 1510*, Sztraczena?.

Tamásfalva 1229*, Teplicska 1457, Tersztyán 1258, Toriszka, Alsó-Répás erdőségeiben 1537-ben kezdett épülni. (W. II. 15.)

Ulozsa 1328.

Velbach 1298, 1300*, Vidernik 1398, Vikartócz 1283, Vilkócz 1312, Vitkócz 1255, Vojkócz 1290.

Zavada?, Zavadka 1457, Zsegra 1245.

II. Poprád-völgy: Abrahámfalu 1386.

Batizfalu 1279, Béla 1298, 1454*, Busócz 1373.

Duránd 1298.

Farkasfalu 1278, Felka 1279, 1324*, Forbasz?, Forberg?.

Gerlachfalu 1318, Gnézda 1286.

Hobgart 1315, Hodermark 1354, Húnfalu 1288.

Jakubján 1322, Jarembina 1329, Jurszke (S. Georgius, Sentgyrgh) 1345.[1]

Kamjonka 1315, Keresztfalu 1290, Késmárk 1251,[2] Kolacskó 1293 után, Kriegh 1330.

Laczkova 1286 (?), Landok 1313*. Leszna-Ó 1322 után, Leszna-Új?, Leibicz 1251,[3] 1394*, Levkócz 1280, Lomnicz-Holló 1293, Lomnicz-Kis 1294, Lomnicz-Nagy 1257, Lucsivna 1398, Lubló-Ó 1256, 1342*, Lubló-Új 1322.

Majerka (Tomaj) 1198, Maldur 1297, Matheócz 1251,[2] 1277*, Medzi-Brodze?, Menguszfalu 1398, Menhard 1251,[4] 1315*, Mnisek-Kacse 1342, Müllenbach 1245.

Nagy-Eőr 1251.[5]

Pikócz 1379, Pilhov?, Podolin 1244, 1288*, Poprád 1287, 1256*.

Rókusz 1307, 1437*, Ruzsbach-Alsó 1288, Ruzsbach-Felső 1288, Ruszkinócz 1277.

Schönwald 1334 (ma puszta), Stóla 1314, Szadek 1342, Szalók-Kis 1251,[6] Szalók-Nagy 1312, Szepes-Szombat 1287, Szulin 1342, Sztrázsa 1290.

Toporcz 1297, 1364*, Toporcsik 1297 (ma puszta), Tótfalu 1311, Teplicz 1294, 1366*.

Viborna 1313.

Zdjár 1286.

III. Gölncz-völgy: Folkmár-Kis?, Folkmár-Nagy 1368.

Gölnicz 1264 már város, 1332*.

Helczmanócz 1326, Hnilecz-Kis és Nagy?.

Jekelfalu 1284.

Koissó 1412.

Merény 1328.

Opaka?, Ó-Viz?.

Prakfalu 1360.

Remete 1255,[7] 1332*.

---

[1] Acta Pétroczy-ana 39. sz. — [2] Nagy-Imre. „Hazai Oklevéltár". 1234—1536. Bpest. 1879. 22. l. — [3] U. ott. 22. l. — [4] U. ott. 22. l. — [5] U. ott. 23. l. — [6] U. ott. 23. l. — [7] U. ott. 31. l.

Stillbach 1316, Stoósz (ma Abaujhoz tartozik) 1449, Svedlér 1312, 1331* Szomolnok 1332*, Szomolnok-Hutta?.

Zsakarócz 1353.

IV. Dunajec völgye: Béla-Új?.

Csarnagura 1300 körül.

Durstin 1462.

Falstin 1471, Frankova-Kis 1580, Frankova-Nagy 1320, Fridmann 1320.

Jezerszkó — eredetileg Jezernicze — 1629, Jurgov 1412.

Katzvin 1320, Krempach 1462.

Laps-Alsó és Felső 1462, Lapsanka 1580 táján.

Nedecz 1320.

Oszturnya 1313.

Repiszko 1400 körül.

Tribs 1580 körül.

Dunajec-vár 1330-ban „novum castrum Dunajec".

Hafka 1337, Haligócz 1344, Hanusfalu 1301.

Kahlenberg 1301 előtt, ad. a. 1300 „terra Galbru".

Lechnicz falu 1319, Lechnicz-Sub 1319, Lesznicz 1301, Lipnik-Nagy 1338.

Folyvark, Granaszto, Krempach-Lubló 1342, Litmanova 1412.

Mátyásfalu 1340.

Ó-Falu 1108-ban említve.

Relyov 1351, Repiszko 1400, Richwald 1323.

Gibely, Hági 1580 előtt.

Ó-Major 1786-ban mint allodium, 1810-ben mint község.

Javorina a XIX-ik század elején.

A XIII. és XIV-ik századokból fennmaradt még nehány községnek, illetőleg nevezetesbb praediumnak emléke, melyek napjainkban már nem állanak:

Alchno Savnik környékén 1294, Aranyass 1478. praedium.

Ballistarius, Schützenfeld néven Csötörtökhely környékén 1310-ben még állt, Bozafalva 1526, Bremfeulde 1263, Odorin község határán.

Cyserfalva 1361. praedium.

Dolina 1360.

Guznuth falu Leibicz mellett 1293, Gyenk, Gyerimp a lublói vár birtoka 1329, Gyuk 1295, Gyurkháza a Hernád mellékén 1358.

Helembach-Réth 1443, Hench Grenicz vidékén 1320, Heynburg Lechnicz mellett 1320.

Jazurmegy 1343, Jánosfalva (Johannsdorf) 1312, Szepes-Olaszi határán.

Kázmérfalva máskép Kobulyán 1388, Klosdorf máskép Jankfalva és Nameszke 1294, Kromlov Kis-Lomnicz táján 1392, (Kis-Tamásfalva) 1328, Kymnitku Kézsmárk mellett 1269.

Margitzán, Olsavicza erdőségeiben, 1316, Milay 1368, praedium.

Pinchfalva Csötörtökhely táján 1403, Plicno-Újvágása 1404, Pokaj (Klein-Eisdorf) Zsákócz környékén 1278.

Stojan (Stojanfölde) 1292-ben mint község említtetik, 1411-ben Zsigmond király ezen, a savniki zárdához tartozott községet Szepes-Szombatnak adományozta, 1497-ben még állott, később egészen elpusztult.

Vicknyiche (Danisócz?) 1349.

Az egyes helységek keletkezése korának megállapítását az adatok hiányossága mellett nagyon megnehezíti a községek keletkezésének természete. A telepítés alkalmával rendesen legelőször a földesúr választotta ki lakása helyét, melyen felépült a „curia“ vagy „kastély“, e mellé csoportosúltak a földmívelő népnek kezdetben az erdő-irtásnál nyert fából készített házikói, melyeket egy-egy tűzvész vagy árvíz épen oly gyorsan törült el a földszínéről, a mily gyorsan keletkeztek. Az újra építő földesúr saját nevéről vagy az újra választott hely sajátsága után vagy egyéb szeszélye szerint ad új nevet, így aztán ugyanazon helység a századok folyamában többféle néven van említve. A régi lándzsás községek is újra alapitóiktól kapták mai neveiket.

Azon körülmények, hogy a Hernád-völgyében a legkorábbi időben legsűrűbb a telepítés és, hogy a XIII-ik századbeli királyi adományok itt már legnagyobbrészt *kész községekre* vonatkoznak, míg a Poprád alsó és a Dunajec-völgyére vonatkozók mindig lakatlan erdő-területekről beszélnek, ismét csak azt bizonyítja, hogy a magyar uralom mindjárt a honfoglalás után a lándzsások szabad telepeiig terjedt ki, mely határig aztán a királyi várbirtokokon a különféle kötelezettségű királyi jobbágyok (várjobbágyok, vármép és udvarnokok) ütötték fel tanyáikat. A Poprád-völgyében Béláig a tatárjárás előtt csakis a királyi szász telepítvényeseket találjuk, a magán telepítések itt mind későbbi eredetűek. A Poprád alsó vidékén Podolin, Ruzsbach, Gnézda, Lubló lengyel fejedelmeknek köszönik újra alkotásukat, míg a mellékvölgyekben és a Magura gerinczétől a Bialkáig és Dunajecig terjedő vidéken magyar királyok tesznek adományokat.

A Szepesség éjszaki határa. Nem térhetünk ki itten azon kérdés elől: meddig terjedt a Szepességnek határa Lengyelország felé? Már említők, hogy az 1108-ban Ó-Faluban történt királytalálkozást a lengyel írók lengyel-földön történtnek állitják, mondván, hogy a Szepesség — értve alatta annak egész területét — ekkor került magyar uralom alá. Homlokegyenest ellenkezik ezzel azon vélemény, mely a honfoglalás legelső idejében Bors vezért a Poprád mentében egészen Galicziába Szandecz vidékére Új-Szandeczen túl Dambrova (Dabrováig) vezeti és ottan alapittatja meg vele a határerődöt, a sánczot, a mai Ó-Szandecz helyén, Alt-Schanz, Stáry-Schonc, magyarúl Ó-Vár névvel, szembe állítva azt a mai Sárosvármegye területén később keletkezett Új-Várral.[1] Az

[1] Bárdosy I. 17—18 és 163.

eddig mondottak eléggé igazolják, hogy megyénk területén a Poprád felső vidékének egész területe a XII-ik század közepéig néptelen vadon volt. A Poprád alsó völgyében, Bélától éjszakra, a tatárjárást közvetlenül követő időben is csak Podolin, Gnézda és Lubló községeket találjuk, a többinek keletkezése a XIV-ik század elejére esik. Ugyancsak a XIV-ik században telepítik be, magyar királyok adományozása alapján, magyar urak a Magura-hegység gerincze, a Dunajec- és Bialka-folyók által körülzárt tért. A Poprád jobb partján Sárosvármegye felé terülő földre nézve ugyanez áll s az adománylevelek mindezekről mint lakatlan erdőterületekről szólanak. Sem hagyomány, sem okmányok, de még hadászati szempontok sem szólanak a mellett, hogy a honfoglalók, Bélától éjszakra egyenes vonalban mintegy 50 kilométernyire hatoltak volna át a vadonon, hogy ottan új vadon közepén üssék fel a határt, mikor Sárosban csak Sóvárig, nyugaton pedig Borsod-Zólyomig nyomúltak éjszak felé. Magyar részről az őrhelytől — ma Nagy-Eőr — éjszak felé, a lengyelek viszont éjszakról dél felé csak lassan haladtak az erdő-irtással és telepítéssel. A Bialkától a Fekete-Dunajecig fekvő, akkor még lakatlan földet, 1204-ben kapta telepítés végett Theodor krakói palatinus Henriktől, Krakó és Szilezia herczegétől.[1] Neumarkt alapítására 1252-ben adott engedélyt Boleszlav a scyrzyci apátságnak,[2] melynek nagy kiterjedésű birtokai mind a Bialkától nyugatra és a Dunajectől éjszakra, nyugat felé Árvamegye mai határáig a Babia-Goráig terjedtek.[3] Sárosvármegyének éjszak-keleti vidékén 1248-ban már a mai határokat találjuk IV. Béla király oklevelében, melyben „quaedam loca venationis nostrae ... existentia in exitu ad Poloniam, in comitatu de Sarus.“ Mohol fiának Detricnek adományozza, itt a birtok egyik határa Palocsa fölött a Poprád mentében „vadit usque Metas terrae Poloniae,“ Lengyelország határáig terjed.[4] Máshol: „terram Palocha vocatam, juxta Scepus in confinio Polonorum“ kifejezés 1300-ban Palocsát szintén a lengyel határon fekvőnek jelöli.[5] 1288-ban a Pál krakói püspök és Myroneg comes, Dersytragy comes, egykori palocsai várnagynak (castellanus) fia közt Swiniarsko („quod in Szandecz situm est“) és Muszina („quod jacet sub Hungaria“) birtokok felől folyt perben Muszina képezi a két ország közt a határ-területet.[6] Ha ezekhez hozzá vesszük, hogy a Berzeviczyek ősei a XIII-ik századból eredő, már említett királyi adomány alapján bírták a Magura-

[1] Bárdosy I. 5. — [2] U. ott. 59. — [3] U. ott. 68. — [4] U. ott. I. 48. — [5] U. ott. 444. — [6] U. ott. 269.

vidéket, és Kakas mester 1319-ben mint örökbirtokát adta Lechniczet a karthausiaknak; a Szepességnek Lengyelország felé való határát egészben a Muszinától a Vörösklastromig húzott egyenes vonallal jelezhetjük, innen a Dunajec képezte a határt a Bialka torkolatáig. Csak az ezen vonaltól éjszakra a Dunajec- és Poprád-folyók közt fekvő területen lehetett ingadozás a határban.

A Szepesség közjogi állása. Minthogy szepesi területen többször tesznek adományokat és eszközölnek telepítéseket Krakó és Szandomir herczegei s ennek alapján már fentebb jeleztük a lengyel befolyást; tisztáznunk kell az említett területek viszonyát hazánkhoz és Lengyelországhoz.

Több kiváló történetírónk foglalkozott már a régi megyék, vármegyék és várispánságok kérdésével; de a Szepességnek, véleményünk szerint, egészen sajátságos közjogi helyzetére alig mutattak rá. Szepesnek legközvetlenebb szomszédai közül Liptót és Árvát a megyék első alakulása korából való Zólyommegyéhez, Sárost a szintén első alakulású Újvár-megyéhez tartozónak állítják íróink.[1] Ezen általánosan elismert alakulás mellett Szepesről, mint valamely megyének tartozékáról szó nincsen. Botka Tivadarnak többször idézett jeles tanúlmánya szerint Szepes, Bereg, Mármaros a megyék sorában nem foglaltak helyet, állítólag, mert teljesen lakatlan vadász-területek voltak. „Terra Scepus, Terra Morumoros" és Bereg pedig „forestae Regum" néven fordúlnak elő az okmányokban.[2] Még II. András kormányra léptével az ősi megyét és várispánságot vette át előditől; még ő maga az 1218-iki tardosi adományában vallomást tesz, hogy trónra jutásakor a várjavak és jövedelmek az államkincstárnak gazdag kútforrásait tették; még ezen pazar fejedelem takarékos atyjától roppant terjedelmű királyi korona javak — praediumok — hova egész Zólyom tartomány a hozzá való kies Turócz, Liptó, Árvával, az egész Szepesség, Bereg, Mármaros és Bakonyság..... rengeteg erdőségeivel számíttattak, az eredetihez közel álló állapotban és terjedelemben szálltak a korona-utódra stb.[3] A Szepesség tehát ekkor *korona jószág* volt. Ugyanilyenekül látjuk feltűntetve hazánk egyéb részeinek erdőshegyes vidékeit is. És ezt természetesnek találhatjuk; mert a honfoglaló lovas-nép csak az ősi életmódjának megfelelő sík és dombos vidéket foglalta el, csak ottan keletkeztek a nemzetségi felosztás szerinti első foglalású birtokok, descensusok, a többi, az ország ha-

[1] Századok 1871. 388—389. — [2] U. ott. 392—393. — [3] U. ott. 1872. 67—68.

tárai közt fekvő terület királyi földdé, terra regalis, lett. Ilyen értelemben lehet a „Terra Scepus"-t kiegészíteni „Terra regalis Scepus"-ra, erre lehet visszavezetni az okmányokban gyakran előfordúló „terra nostra de Scepus" féle kifejezéseket, mert nálunk az Árpádok korában még nem lett uralkodóvá azon elv, hogy minden birtokolásnak kútforrása a király.

A Szepesség első megszállása és telepítésének előadásánál láttuk, hogy a Hernád-völgyét a honfoglalás legelső idejében már megszállották a magyarok. Ezen első megszállókról írja Bartal, hogy azok a nemesítés előtt altiores vagy proceres Jobagiones castri Scepusiensis voltak.[1] Pesty idézett művében írja: „A szepesi lándzsások kerülete IV. Béla király 1243. évi kiváltság-levelével veszi kezdetét. Ezzel a szepesi előkelőbb várjobbágyok adómentességet, bíráskodási függetlenséget nyernek, saját ispánjok választására jogosíttatnak és az ország nemesei rangjára emeltetnek." Bárdosy pedig azonosítja őket a „filii jobagionum" czímű alsóbb rendű néposztálylyal. IV-ik Béla királynak 1243-iki oklevelét, melyet az úgynevezett lándzsások részére adott, nem nevezhetjük *kiváltság* levélnek; mert az *régi jogokat* erősít meg: „Quod nos *universis Nobilibus* de Scepus, eandem, quam ab *antiquo habuerunt, conservare* (és nem donare) volentes libertatem (és nem exemptionem) etc. Ha ezen kifejezés még nem mutatna kétségtelen régi nemességre annak minden jellemző tulajdonságával, ez: „item per fora et portas eiusdem Scepus nullum tributum *ipsi Nobiles* et sui *jobagiones* persolvant"[2] minden kétséget eloszlathat; mert arra, hogy a „filii jobagionum" nevű néposztályhoz tartozóknak még jobbágyaik is lettek volna, esetet nem ismerünk. — Az okmányokban gyakoriak az ilyen kifejezések: „ac per omnia idem servitium exhibere debeant, quod *alii filii Jobagyonum de Zepus* Nobis exhibere tenentur."[3] Világosan meg van ezekben különböztetve a nemesség a vár kötelékéhez tartozó várjobbágyoktól és várjobbágyfiaktól. A királyi vár alattvalóinak különféle alosztályaira és azok közjogi viszonyaira nem terjeszkedve ki, a mai magyar megyei nemesség radicalis családjairól általában azt mondhatjuk, hogy a XIII. században nyert királyi adományok alapján került megyénkbe. Azt megelőzőleg egyiknek birtoklásáról sem lehet itten szó. A XIII-ik század adomány-leveleiben a Máriássyak, Görgeyek, Svábyak, Jekel-

[1] Commentaria II. P. 157. id. Pesty Fr. A várispánságok története 442. — [2] Bárdosy: Supl. I. 34. stb. — [3] U. ott. 74.

falusiak ősei szerepelnek, kik legtöbbnyire „omni jure regio“ és „jure perpetuo“ kapták birtokaikat, azokon a király tisztviselőitől szabadon gyakorolva a bíróságot stb. Ezen magasabb rangú nemesség képezte a harmadik néposztályt. Negyedikül kell vennünk a szintén külön közjogi állással bírt, szintén királyi földön telepített szászokat.

Ezek után látjuk, hogy a Szepességen — az úgynevezett lándzsás területet kivéve — tisztán és egyedül a jus liberae collationis regiae, a király szabad adományozási joga a megye egész területére ténylegesen érvényesült, — a Szepesség a szó legszorosabb értelmében királyi föld, „terra regia“ volt. Hazánk egyetlen területét sem tekintették királyaink annyira családi birtokuknak, mint a Szepességet. Sokszor szolgált az tisztán *családi czélokra* mint a királyi család egyik-másik tagjának ellátására vagy *nászajándékúl* szolgáló terület. Már említők, hogy II. István (1114—1131) féltestvérének Boricsnak adta volt a „Castellaniam de Spysz“-t, a szepesi várgrófságot. Mikor II. Endre 1215-ben Courtinnyi Péternek, VI. Lajos franczia király fiának leányát Jolantát eljegyezte, neki nászajándékúl a többi közt a Szepesség jövedelmét is lekötötte. Később a Szepesség II. Endre király ifjabb fiának Kálmánnak birtoka, majd V. István nejének a kún Erzsébetnek jutott özvegyi tartásúl, ki itten több oklevelében részint új adományokat tett, részint régieket megerősített. IV. Béla leányának Kunigundának, szégyenlős Boleszlav krakói és szandomiri herczeg nejének a Szepesség éjszak-keleti részén a későbbi lublói uradalomnak nevezett területet — melyen Podolin, Gnézda és Lubló korona városok és 19 község állottak — hozományúl — prodote — adta holtiglani birtokúl. Ezen alapon láttuk Boleszlavnak és Kunigundának ismertetett telepítési intézkedéseit a tatárjárás után. Kunigunda, kit atyja aranynyal, ezüsttel és drágakövekkel királyi bőkezűséggel látott el, készpénz hozományát férjének országa védelmére átadta, miért az neki a szandeczi területet (Terram Sandecensem usque ad metas Hungariae) örökjoggal átadta, úgy, hogy azzal szabadon rendelkezzék minden módon, de halála után más nemzetnek vagy népnek át ne engedje és a lengyelektől el ne idegenítse,[1] mely intézkedés újabb bizonyítéka annak, hogy a szandeczi-tartomány nem tartozott volt hazánkhoz. Kunigunda halála után a Szepesség része visszaszállt az Árpádokra s ha Vazul jeruzsálemi örmény érsek

[1] Bárdosy: Supl. I. 86—90.

a podolini templomra adakozóknak búcsút hirdető oklevelében Podolint a krakói érsekség alá tartozónak mondja,[1] ezt vagy az egyházi viszonyok még rendezetlen állapotának, vagy még inkább egyszerűen tévedésnek kell betudnunk, annál is inkább, mert 1299-ben Podolinnak és Lublónak tizedéről a szepesi káptalan intézkedik.[2] 1352-ben I. Lajos fivére István szerepel mint Szepes és Sáros herczege.[3] Zsigmond király a szepesi városokat elzálogosító 1412-iki oklevelében „Castrum nostrum Lubló ... et civitatibus infrascriptis, *terra nostra Scepusiensi* situatis etc." a Szepességet szintén királyi birtokúl tűnteti fel s mint ilyennek részét teszi zálog tárgyává a városokat.

Az alakúlás, telepítés és az ezek alapján fejlődött közjogi viszonyok magyarázzák meg azon sajátságos jelenséget, hogy a ma Szepesvármegye össznév alatt értett területen hajdan több egymástól független hatósággal bíró terület állott fenn: 1) A tulajdonképeni Szepesvármegye, Comitatus Scepusiensis, (Sedes Inferior.) 2) A lándzsások széke vagy a kis megye, parvus Comitatus, (Sedes Superior). 3) A szászok területe. Provincia vel Districtus Saxonum. 4) Lőcse és Késmárk szabad királyi városok. Liberae ac regiae Civitates. 5) A bánya-kerület. Districtus montanarum civitatum.

Megye vagy várispánság? Megye volt-e Szepes Szt-István korától vagy várispánság? az adatok teljes hiánya mellett eldönteni alig lehetne. A lengyel írók által 1108-ban említett „Castellania de Spysz" már kifejlődött várispánságra vall. A szászoknak a XII. század második felében történt betelepítését megelőzőleg itt települt, fegyveres szolgálatra kötelezett nemesek — a lándzsás községekben — és a várbirtokokon élő királyi jobbágyok kormányzására elkerülhetlenül szükséges volt a várispánsági intézménynek, mint a legkezdetlegesebb közigazgatási formának meghonosítása. Ha a Botka-féle criteriumokat[4] akarjuk a Szepességre alkalmazni, a XII-ik században már legnagyobbrészt feltaláljuk itt a megyének jellemző sajátságait. V. István 1271-ben a szepesi szászoknak adott kiváltság-levelében mondja: „tetszett nekünk hű vendégeinknek a szepesi szászoknak szabadságait kegyesen átalakítani *(gratiosius reformare)*, ... nekik azon kegyet és szabadalmat határoztuk *engedélyezendőnek (concedendam)*, hogy szabadon választhassák maguknak comessé vagyis bíróvá (comitem, seu judi-

---

[1] Bárdosy: Supl. I. 429. — [2] U. ott. 432. — [3] Wagn. III. 210. — [4] Századok 1871. 307. stb.

cem) akit akarnak, ki a minden időbeli főispánnal (cum comite, pro tempore constituto) ítéljen minden közöttük felmerülő ügyben . . . a büntetésekből, bírságokból és a nagyobb perek díjaiból a comes (főispán) kapjon két részt, a harmadik a tartományi comesnek (comes provinciae) maradván.“ [1] A szepesi szászok régi törvénykönyve [2] első pontja így szól: „Von Ersthen an. Hab wir die gnade und das Recht von allen Königen von Hungeren von anbegynneh, Das uns Cziepser ken man ader niemanth um keynerley sach czwhoffe hatt czwladenn, Sonder er sol ein recht suchen vor des königks Groffe der burggroff yst in dem Czypsz und vor dem Landtgroffen . . . die . . . eynem yczlichenn Manne ein Rechtes Recht czw thun an felde noch unszerem Landtrecht als wir haben von alters als der Czipsz gestyffth yst, Unnd als uns dye könige von alters unnd byszherr begenodt habenn.“ — A szepesi szászoknak régi, eredeti kiváltságlevelét nem ismerjük, de ha tekintetbe veszszük királyaink azon szokását, hogy a letelepített idegeneknek rendesen széleskörű önkormányzati jogot adtak, igen könnyen vehetjük szószerinti értelemben az említett XIV-ik századbeli törvénykönyvnek szavait, hogy a szászok a Szepesség alapítása — értsd szászok által telepítése — ideje óta szintén szabadon intézték közigazgatási és törvénykezési ügyeiket; de mint királyi birtokok telepítvényesei fölött a fő felügyeletet gyakorolta a „*Königs Groff*“, aki a Szepességnek várispánja volt, míg az önkormányzat élén a „*Landtgroff*“, comes Provinciae állott. II. Istvánnak idézett 1271-iki szabadság-levele ugyan ilyen értelemben intézkedik. A szászoknak saját jogukkal és külön törvényeikkel (proprio jure et lege speciali perfruantur) élést azért engedi meg, mert azok a nemesek jogában tájékozatlanok. Ha a betelepítés óta az országos joggal éltek volna, száz és egynéhány év múlva nem lehetne róluk azt mondani. A municipalis élet a XII-ik század közepétől fogva kifejlett itt.

A kialakulás és telepítésről mondottaknál láttuk, hogy megyénk területén csak a XIII-ik század elején jelennek meg az adományos nagy birtokú nemes családok. Az előtt voltak, habár csekély számban servientes regales-ek, kik részt vehettek a királyi comes által összehívott gyüléseken.

A Szepességet soha sem találjuk valamely megye részeként említve, mindig a külön „Terra Scepus“-al jelölik, de ebből nem

[1] Wagner Anal. I. 190. — [2] A lőcsei levéltár 1360-iki kézirata.

következtethetjük azt, hogy a „*megye*“ alkotására szükséges elemek hiányoztak volna itt. A „Terra Scepus“ elnevezés a XIII. század végén is, mikor a Comitatus de Scepus már kétségtelen, gyakran használatos,[1] oly megszokott lehetett az már, mint napjainkban a „Szepesség“ név, melyhez hasonló alkotású, egész vármegyére alkalmazott név nincsen hazánkban. Abból, hogy Imre királynak egy, 1202-iki levele záradékában többek közt Tamás szepesi főispán is említtetik, csak azt látjuk, hogy Szepes akkor megye volt, de nem azt, hogy már azelőtt is nem lett volna az. A szászok betelepítése után, mikor a „Terra Scepus“-ban kialakult a „provincia saxonum de Scepus“, a várispánsági intézményt a kiterjedtebb hatáskörrel bíró megyei intézménynek kellett felváltania. Hogy a „Castrum Scepus“ csak 1246-ban említtetik először, azt a tatárjárást megelőző kor okmányai nagy hiányosságának róhatjuk fel, minthogy a várispánság rendesen várhoz kötött intézmény és fejlődésében megelőzte a vármegyét, — a szepesi vár létezését a várispánság első korával kell azonosítanunk.

Tisztviselők. Meg volt-e a Szepességen a XIII. században a főispánság és a várispánság? azt az akkori adomány-levelekből láthatjuk legtisztábban. 1209-ben II. András Adolf szepesi prépostnak és nővérének egy földterületet „in Scepus sitam supra Poprat, *a Scepus* eliberatam“ adott. Itten nincsen határozottan megjelölve a birtok, mint várbirtok, de a továbbiakban: „nullus presumat judicare, excepto nobis et Palatino“ világosan ki van fejezve a kivétel mind a fő-, mind a várispánság hatósága alól és nem fogadható el Bárdosynak azon magyarázata, hogy a király helyett hatóságot gyakorolhat a szepesi várnak tulajdonosa vagy annak örökös főispánja;[2] mert számos királyi adomány-levélben határozottan körülírva találjuk, minő jogokat élveztek ezen nemesek, kik „omni jure regio“ a királyi jogokkal nyerték az adományt. Igy Jordán comesnél, mikor 1256-ban IV. Bélától adományt kap, kapja azt oly joggal („qua omnes nobiles Regni nostri suas possessiones possident) minővel az ország összes nemesei bírják birtokaikat, azaz fölötte, örökösei és jobbágyai fölött semmi féle szepesi főispán (*nullus Comes noster de Scepus*) nem bíráskodhatik, hanem jobbágyai fölött bíráskodik Jordán, ő pedig minden ügyében a király vagy helyettese előtt (in presentia nostrae Majestatis) tartozik megjelenni.[3] A Botyz comes részére 1264-ben a

---

[1] L. Bárdosy ad an. 1279. 144. és 146. lapokon. — [2] Bárdosy ad an. 1279. 9. lap. — [3] U. ott. 82—83.

Chetene erdőről szóló adomány-levélben ez áll: „quicunque ipsum Comitem Botyz et fratres suos convenire voluerit, non in presencia *Comitis de Scepus*, sed in presencia nostre Majestatis more aliorum nobilium Regni nostri conveniat.“ [1] Ugyan ez áll 1243-ban az összes szepesi nemesekről, mikor IV. Béla írja, hogy azok felett a *Comes de Scepus* nem bíráskodhatik. Ezekben világosan a szepesi *főispánokról* van szó.

1250-ben a szepesi káptalan Lethon és Heymuth községeket IV-ik Béla királytól „omnino eximentes *a Castro-Scepus*“ kapta, mindazon jövedelmekkel, melyeket az említett községek addig „*Comiti seu Castellano de Scypus*“ a szepesi főispánnak vagy várnagynak adni tartoztak. [2] 1278-ban Elias comes, Jordánnak fia Görgöt „a judicio vel jurisdictione *Comitum vel Curialium Comitum Scepusiensium*“ felszabadítva kapta. [3] III. András 1297-ben felmentette a szepesi prépostságot azon ötszáz kereszt életnemű fizetésétől, melyet a „*Comites et castellani de Scepus*“ attól azon időig a vár szükségleteire szedtek. [4] A XIII-ik századból számos ezekkel azonos adatot hozhatnánk fel, melyek kétségtelenné teszik, hogy a Szepességen akkor teljesen kifejtett megyei élet volt élén a főispánnal. A várispánságnak nyomát ekkor már itten nem találhatjuk fel; mert a curialis stilusban a várispán megjelölésére szolgáló „Comes castri Scepusiensis“-t eddig nem találhattuk fel, a Castellanust pedig a vár gondozásával, szükségletei beszerzésével és védelmi erejének rendben tartásával megbizott közegnek, várnagynak kell tartanunk annál is inkább, mert a comessel és helyettesével a comes curialissal egy időben és együtt is találjuk említve. A „comes curialis“ címet a XIII-ik század végén itt is felváltja a „vice comes“, az alispán czím. A hivatalos emberek közt feltaláljuk még specialis szepességi okmányainkban a „*centurio* draucariorum“-ot és „caniferorum“-ot.

Néposztályok. Hogy a megye ezen tisztviselőinek hatáskörével tisztába jöhessünk, ismerkedjünk meg megyénk hajdani néposztályaival. Kétségtelennek tartván megyénk területén az első megszállást, azon nemes falvak lakóit kell első sorba helyeznünk, melyeknek, mint régi szepesi nemeseknek (nobilium de Scepus) régi jogait 1243-ban megerősítette IV. Béla király. Ezeknek jogait nyerik a XIII-ik században megyénk területén megjelenő, legnagyobbrészt idegen lovagi vagy polgári származású királyi adományosok, kik nagy birtokaikkal együtt

---

[1] Bárdosy ad an. 1279. 104. — [2] U. ott. 53. — [3] U. ott. 120. l. — [4] U. ott. 410. stb.

nemesi rangot nyerve csakhamar első rangra emelkedtek. Ezen nemesek sem személyes, sem birtok ügyeikben nem tartoztak a megye hatósága alá, jobbágyaiknak minden ügyében bíráskodtak, saját ügyeikben csak a király előtt feleltek. Igen gyakori közöttük a „comes“ czímmel bíró. A nélkül, hogy a „comes“ szónak igen tágkörű értelmezésébe bocsátkoznánk, csak röviden megjegyezzük, hogy az közjogunkban a XV-ik század közepéig soha sem jelentett apáról fiúra átörökíthető születési rangot, hanem egyszerűen királyi ispáni vagy bírói hivatalt. Olykor találjuk a comes czímet az apa és fiú birtokában, mint 1256-ban „Comes Jordanus (Görgey) filius Arnoldi, comitis de Scepus“, de ez egyszerűen ennyit jelent: Jordán ispán, Arnoldnak, a szepesi ispánnak fia. Ha a fiú nem viselt királyi hivatalt, a comes czím sem illette meg és gyakoriak az ilyen kifejezések: „Magister Lorandus, filius comitis Mark.“ Hogy valaki „comes“ legyen, még csak nemes embernek sem kellett lennie, így 1284-ben Magister Helbrand lőcsei polgár adományozott birtokain bírói jogot nyerve viseli a comes czímet. A király bármelyik várjobbágyát kinevezhette várispánná s akkor az viselte a „Comes Castri“ czímet.

A kiváltságos állással bírt szászokról és bányavárosokról lentebb.

A megye hatósága alatt állottak a személyes hadi szolgálatra kötelezett várjobbágyok, „exercituantes nobiles de Scepus“, — a várjobbágyok fiai név alatt — „filii jobagyonum de Scepus“ — ismert alsóbb osztály, mely a várbirtok haszonélvezete fejében készpénzt (aranyban, „auridatores“) vagy terményt, csirkét, kalácsot, sört stb. fizetett a vár szükségleteire, — a szintén adózó várnép, „populus Domini Regis“, — a királyi peczérek, „caniferi regis“ (Sümeghen, Hunfalun), — a királyi solymárok, „draucarii regis“ (Draveczen), a hadi szereket készítő „ballistarius“-ok, kik Csötörtökhely környékén laktak.

Az itt felsorolt néposztályok alakulása és megjelenése mutatja, hogy megyénk mai egész területe a tatárjárást megelőző időben mint királyi birtok Szepes-várnak, melytől a megye nevét kapta, tartozékát képezte. A király által kinevezett ispán — főispán, comes parochialis, — comes comitatus — a király nevében kormányozta a megyét. Közvetlen hatósága alatt — amint láttuk — csak a várhoz közvetlenül tartozó néposztályok állottak. Később, mikor a megye nemesi intézménynyé, „nemes vármegyévé“ lett, kiterjed hatásköre a nemességre is. Szepesmegyében az örökös főispánság csak a Szapolyai-család szereplésével kezdődik. Szapolyai Imre 1465—1487-ig volt az

első örökös főispán. Alantas tisztviselőit kezdetben a főispán nevezte ki, később a szolgabírákat a megyei nemesség választotta. Az alispánt még I. Mátyás korában is a főispán nevezte ki,[1] de ezen jogát II. Ulászló alatt a megyei rendek megegyezésével gyakorolhatta. Közigazgatási, hadi és bírói tisztében a főispánnak segédei voltak, az udvarbíró — comes curialis — a XIII-ik század végétől al-ispán — vice-comes — czímmel. Megyénkben a comes-curialis és a castellanus — várnagy — hivatalát igen gyakran találjuk egyesítve. A polgári és peres ügyekben eljártak még: a hírnök — archipraeco, major-praeconum — ki a királyi rendeleteket kihirdette és a királyi vagy főispáni pecsét felmutatásával eszközölte a törvénybe idézést. A „dicator" — Kerber, Rolló-rovásszedő[2] — a királyi adószedő. A „bilochus"-ok, alsóbb rangú királyi bírák, kiknek helyét később a „judices nobilium"[3] vagy mint rövidítve használták „judlium"-ok, a szolgabírák foglalták el.

Politikai beosztás. Mint általában a megyék, úgy a Szepesség is legrégibb időben négy kerületre (circulus) volt felosztva, igazolja ezt az, hogy nálunk is feltaláljuk okmányainkban a „quatuor judices nobilium", a „négy szolgabíró" kifejezést. Egy 1342-iki, Hotkócz községre vonatkozó oklevélben „quatuor judlium de Scepus" fordúl elő.[4] Nevezték a szolgabírót „judex circularis"-nak is.

Megyénk legrégibb közigazgatási beosztása volt: „Circulus Leutschoviensis, — Hernad, — Poprad — és Montanus", lőcsei, hernád, poprádvölgyi és bányai kerületek. Ezen felosztás azonban nem volt állandó. A múlt század végén csak három kerületet találunk: A „processus primus v. magnus, — a proc. secundus és tertius"-t, melyekhez a lándzsások kerülete — Sedes lanceatorum" — járúlt.[5] A szepesi városok visszacsatolása után a megye beosztása ez volt: Magurai-, Kárpátaljai-, Lőcsei-, Hegyi-járás. — Lőcse és Késmárk szabad királyi városok. — A XVI. város, végre a lublói és podolini uradalom.

Pecsét. Megyénknek legrégibb ismert pecsétje összeillő négy darabból állott, melyek mindenikére két-két betű volt bevésve: SE—PU—

---

[1] Decr. VI. art. 60. §. 1. — [2] Wagner II. 142. — [3] „Judex Nobilium" elnevezés a megyei tisztviselők között már régebben előfordul a Szepességen. Már 1293-ban a Dubra (Dubrava) és Rudna (Harakócz) közötti határviszály ügyében bizonyos Miklós, Henrik fia „Judex Nobilium de Scepus", mint közösen választott bíró (Arbiter) működött. Petroczy-ana ad. a. 1293. 7. sz. — [4] Acta Petroczy-ana 33. sz. [5] Bél id. mű. 114—121.

SI—UM. (Scepusium). Mindenik szolgabírónál volt egy darab, és csak azon itélet volt jogérvényes, melyre mind a négyen rányomva a pecsétet, ezt teljesen kiegészítették.[1] A pecsétről szólva megemlítjük, hogy megyénk csak 1624-ben kapott II. Ferdinandtól jogot vörös pecsétviaszt használni, addig mindig zöldet használt.

Megyei gyülések. Míg a megyék hatásköre kizárólagosan a várhoz tartozó néposztályokra terjedt ki, a megyei gyűlésekre, hol a király rendeleteit kihirdették és a nyilvános törvényszékeket tartották, a főispán a tisztviselőket és a megye összes lakosságát meghívta. Midőn azonban a megye hatósága már a nemesség ügyeire is kiterjedt, az önkormányzati elvből kifolyólag csak a megyei nemesség vett részt a gyüléseken, melyeknek tárgyát a törvények és királyi rendeletek végrehajtásáról gondoskodás, a megye közigazgatási ügyeire vonatkozó helyi érdekű szabályzatok és törvényerejű határozatok alkotása képezték. A határozatok írásba foglalásánál rendesen ezen szavakkal éltek: „N. Comes (vice-comes, castellanus) de Scepus ac quatuor judlium de eodem.“ — A XIII-ik század végétől kezdve gyülésein a nemesség maga választotta tisztviselőit — az alispánt kivéve — s ettől fogva a nem nemesek kizárvák a megye gyüléseiről. A tisztújitó közgyüléseken — congregationes magistratus restauratoriae — egy vagy több évre választattak meg a megye hivatalos emberei.

Megyei tisztségek. A tisztségek viselése rendes fizetés nélküli nobile officium volt. A bírság-pénzekből és az adóból befolyó jövedelemnek egy része illette meg őket, de az 1536-iki 32. t.-cz. mutatja, milyen bizonytalan volt ennek élvezete is. Az idézett törvény ugyanis kimondja, hogy a főispán és a szolgabírák csak akkor kapják meg az őket illető salariumot, ha az adót teljesen behajtották, ha azonban ez az ő mulasztásuk miatt nem történt meg, fizetésükkel utasíttassanak a be nem hajtott adóösszegre. A megyei tisztviselők fizetésének mennyiségéről semmi megbizható adatunk sincsen a mohácsi vészt megelőző időből. 1526-ban Szepesben az alispánnak és a szolgabírónak évi fizetése volt három (3), a megyei jegyzőé hat (6) forint. Egy magas méltóságokat viselt magyar főúr fizetésének feltüntetésére álljon itt Szapolyai István szepesi örökös főispán (1487—1499) példája, ki mint nádor kapott 4000 frtot és 200 frt ára sót; mint sárosi főispán 400 frtot; mint koronaőr 1000 frtot.[2] Ha ily búsásan mért honora-

---

[1] Bél: Prodr. Regni Hung. fol. 84. — [2] Bárdosy: Moldaviensis vel Szepsiensis Decimae indagatio. Posonii 1802. 157.

riumhoz hozzá vesszük azt, hogy hajdanában a hivatalos teendőkben eljárás gyakran életveszélyes vállalkozás volt; nem csodálhatjuk, ha a megyei tisztségek elvállalására Zsigmond, I. Mátyás és II. Ulászló törvényei értelmében 25 márka bírság terhe alatt kellett kényszeríteni a nemességet, de a törvény maga is oly méltányos, hogy az egyszer megválasztott tisztviselőt, ki a szolgálatot a meghatározott időn át viselte, öt év eltelte előtt nem engedi rákényszeríteni a hivatal elvállalására. A Szepességen a megyei tisztségek betöltése a XVI-ik század elején oly nehéz volt, hogy a restauráló gyűlés csak kéréssel, olykor fenyegetésekkel bírta rá a régi tisztikart a hivatalok további viselésére.

Megyei gyülések székhelye. A megyei gyűléseket rendesen a főispán székhelyén, kivételesen máshol is tartották. A Szepesség megyei gyűléseinek rendes székhelye a legrégibb időkben a szepesi vár volt. Olykor Szepeshelyen, Késmárkon, Lőcsén, de legtöbbnyire Szepes-Váralján tartattak a gyűlések, honnan csak a XVI-ik század végén helyeztettek át Lőcsére, mely ezentúl a megyének állandó székhelyévé lett.

Főispánok. Megyénk hajdani főispánjainak és várgrófjainak sorát következőleg foglalhatjuk össze:

1202. *Tamás,* a „Hunt" sváb lovag-nemzetségből származott Ábrahám fivére, Szepesnek első történelmileg ismert főispánja.[1]

1207. *Rudger,* Rudiger, német származású, a Berzeviczy család őse.

1216. *Dénes* (Dionysius.)[2]

1220. Midőn Kálmán hg. atyától II. Endrétől a Szepességet birtokúl kapta, a megye ügyeinek élén *Borhz Gyula* állott.

1223. *Fülöp.*[3]

1233. *Fülöp,* Szepes és Újvár főispánja, Magyarország nádora.[4]

1240. *Arnold,* thüringiai lovag, a Görgey-család öse és *Mihály.*[5]

1256—1262. *Detrik,* Mikou fia, Zólyom- és Szepesvármegye főispánja, ki a tatárjárás után a szepesi birtokviszonyokat rendezte.[6]

1262. *István,* főispán és várnagy. (Bárdosy Supl. Anal. I. 95.)

1263—1273. *Mihály,* Szepes-, Zólyom- és Beregvármegyék főispánja.

1273. *Lőrincz,* Szepes- és Újvármegye főispánja.[7]

---

[1] A „Zipser Anzeiger" 1872. okt. 18. 42. sz.-ban „Thomas castellanus"-nak nevezve. — [2] Fejér. III. 1. 178. Wagner nem említi. — [3] U. ott. 2. 480. — [4] Zips. Anz. 1872. 41 sz. Wagner nem említi. — [5] Szepeshely orsz. levélt. scr. V. f. 1. nr. 3. [6] Századok 1872. 217. l. W. III. 198. — [7] U. ott. 199. l. 1876. 79. l.

1274—1275. *Lorant,* Mark ispán fia, kalandos jellemű ember, ki IV. László állítólagos öcscsének pártjára állva, azt a magyar trónra akarta segíteni. Palan Comes által megveretve kiszoríttatott Marcell-várból.

1275. *Moys,* Moyses a pártviszályok közben elidegenített várbirtokok visszaszerzése által szerzett kiváló érdemeket a Szepesség akkori birtokosa Erzsébet özv. királyné szolgálatában.[1]

1277. *Roland,* Rolandinus.

1280. *Illés,* a szászok grófja, mint szepesi főispán.[2]

1278—1282. *László.*[3]

1284. A kún származású *Kuzel* vagy *Kulucz.*

1292—1300. III. András királynak gyermekkori játszótársa a florenczi származású *Bald* (Balduin) kamaragróf, ki mint királyi biztos újra rendezte a Szepességen a birtokviszonyokat.

1308. *Miklós,* főispán és várnagy (castellanus.)

1314—1327. *Homonnay Drugeth Fülöp* nádor, főispán és ad. a. 1314. várnagy. (Acta Petroczyana 17. sz.) egyszersmind Újvármegye (Sáros) főispánja is.[4]

1328—1340. *Willermus* (Vilmos) nádor, Szepes- és Újvármegye főispánja, ki a birtokviszonyok új revisióján serényen működött.

1342. *Tamás,* tárnokmester.

1345. *Perényi Miklós,* Szepes és Sáros főispánja.

1347—1352. *Budaméri Konya János,* Tamás erdélyi vajda fia, Szepes-, Sáros- és Nógrádmegyék főispánja.[5]

1354. *András,* Ivánnak fia.

1355. *László.*[6]

1360. *Schurke.*[7]

1365. *Péter,* Imre fia.

1373—1380. *Jakab,* Stefalvai Detrich comes fia, korának híres jogtudósa.

1393—1396. *Szapolyai János,* országbíró.

1403. *Gara Miklós.*[8]

1410. *Jakab,* főispán és várnagy.

1411—1432. *Berzeviczy Péter.* Sokan kétségbe vonták, hogy Berzeviczy P. Szepesmegye főispánja lett volna, de ezt kétségtelenné

---

[1] Wagn. III. 200. — [2] Zips. Anz. id. h. — [3] Wagner III. 201. — [4] A Zips. Anz. 1871. 41. sz.-ban 1317-re Illés fia István mint szep. főispán említtetik. — [5] Fejér IX. 1. 364. l. már 1346-ban mint főispánt említi. A Zips. Anz. id. h. 1347-re Getus-t nevezi meg szepesi főispánúl. — [6] Fejér IX. 2. 375. — [7] U. ott. 3. 214. — [8] Zips. Anz. id. h.

teszi a Magyar- és Lengyelország közt 1411-ben kötött békének okmánya, melyben „Petrus de Berzevicz Comes Scepus“ és „Petrus de Brezovicz C. Scep.“ kétszer említtetik.[1] A sárosmegyei Berzeviczeközség templomában levő sírkövén: „Sepultura magnifici viri domini petri filii henrici de brezovicz . . . comitis Scepusiensis“ etc. felirat is ellentmond az említett kétségeknek.

1434. *Perényi János,* Péternek a székelyek grófjának fia, ki a husziták által elpusztított városok és falvak helyreállítása körül kifejtett áldásos működése által elévülhetlen érdemeket szerzett.

1437. *Rozgonyi György,* Nyitra-, Komárom- és Szepesmegyék főispánja, Simon pozsonyi főispán fia.

1439. *Rozgonyi István,* Pozsony- és Szepesmegyék főispánja.

1440—1442. *Perényi Miklós.*

1448—1462. *Dobrai Berchal (Wrczal) Miklós*, cseh származású kegyetlen úr, kinek kormánya alatt a Szepesség igen sokat szenvedett a huszitáktól.

Megjegyzendő, hogy a Szent-Miklósi Pongrácz, liptói főispán stb. és Brandisi Gyskra János közt 1441-ben, Körmöczbányán kiállított fegyvernyugvási okmányban, Dobrai Wrczal Miklós Szepesvármegye „kapitányának“, nem pedig főispánjának neveztetik. (Magy. történelmi tár. II. 208. l.)

1465—1487. *Szapolyai Imre* nádor, Szepesmegye örökös főispánja, Bosznia kormányzója, Horváth-Szlavonország bánja, a szepeshelyi templomban alussza örök álmát.[2]

---

[1] Wagner I. 4—5. l.

[2] Vörösmárványból s egy darabban készült 2·60 m. magas, s 1·41 m. széles síremléke a szepesi székesegyház szentélyének déli hosszfalát ékesíti. A nádor 1·50 m. magas s igen díszes lovag-pánczélba öltözött alakja, jobbjában zászlóval, balját pedig a kard markolatán tartva, fekvő oroszlánon áll. Körülötte négy angyal, kettő a főalak fölött lebegve a szemfedőt, kettő pedig a lábainál két czímerpaizsot tart. A Bethlen-féle zűrzavarok idejében erőszakosan megrongált síremlék keretén lapidár-betükben a következő latin fölirat olvasható:

✣ HIC IACET ILLVSTRIS — AC EXCELLENS DOIVS (Dominus). EMERICVS COMES PERP. SEPES—IENSIS ET PALLATINVS (sic) — REGNI PANNONIE QVI OBIIT MCCCCLXXXVII —

(Itt nyugszik Méltóságos és Nagyméltóságú Imre, Szepesvármegyének örökös főispánja és Pannoniának (Magyarországnak) nádora. Meghalt 1487.)

1487—1499. *Szapolyai István* nádor, 1492 óta Szepesmegye örökös főispánja, Imrének bátyja, a Mátyás király által elfoglalt Bécs és Ausztria főkapitánya. A szepeshelyi, ő általa (1493-ban) épített „Szápolya“ kápolnában van eltemetve. [1]

1500—1527. *Szapolyai János* erdélyi vajda, több megyének örökös főispánja, ki a gyászos mohácsi csata után Magyarország királyi székére emeltetett.

Alispánok és várnagyok. Okmányainkban ugyanazon időben ugyanazon egyénekre vonatkoztatva gyakran találjuk a „Castellanus, vice-castellanus és vice-comes“ címeket, mely körülmény, míg egyrészt a külön-külön összeállítást nehezíti, másrészt ismétlésekre vezetne, mit elkerülendők együtt adjuk az alispánok és várnagyok sorrendjét.

1202. *Tamás,* várnagy, ki főispánúl is szerepel.

Jordán. IV. Béla fivérének Kálmánnak, mint a Szepesség urának várnagya, ki a tatárjáráskor a szepesi szászokkal a Lapis refugiira menekült.

1260. *István,* várnagy. (Száz. 1872. 218. l.)

1308. *Miklós,* Sigrai Dénes fia várnagy és főispán.

---

[1] Vörösmárványból készült, 2·60 m. magas és 1·40 m. széles síremléke, mely a szobrászat egyik legremekebb plastikai alkotása, a szepeshelyi székesegyháznál levő „Szápolya“ vagy „Úr-test“ kápolnájának déli hosszfalát ékesíti. A nádor 1·50 m. nagyságu s oroszlánon álló alakja fölött két, fehérre festett márványpaizson, fekete minusculákban a következő fölirat olvasható:

(I.)

Contegitur. Stephanus. comes
— hac. scepuslus. urna —
qui. decus. ob. patrium. mil
le. trophaea. tulit. —
qui. de. stripe. fuit. regali
coniuge. dignus.
dignus. regnicolis. et. pala
tinus. erat. —
una. salus. regni. fuerat. tute
la. decusque
virtutis. cujus. fama.
perennis. erit
— VIII. kal. jan. — (Dec. 25.)

(II.)

Qui. duxit. sine. honore. su
os. inglorius. annos —
ille. sibi. mortem. sentiat.
— esse. gravem —
ast. ego. qui. fastos. implev (implevi)
— ingentibus. actis —
quive. palatineo. culmine
— clarus. eram. —
laetus. eo. quo. fas. animas. virtute. supb (superbas)
scandere, magnanimos. quo. decet
— ire. viros —
nam. licet. hic. Stephani. jaceat. sub.
marmore. virtus. —
at(t)amen. hungarico. clara
— sub. axe. viget. —
m. c. c. c. c. x. c. i. x. (1499.)

1309. *Miklós,* Dénes fia, mint alispán és alvárnagy (vice-castellanus) említtetik.[1]

1314. *Fülöp,* várnagy és főispán. (Acta Petr. 17. sz.)

1317. és 1318. *Tamás,* Sempsei Frank fia alispán és alvárnagy. A szepeshelyi székesegyháznak azon falfestményén, melyen Pál prépost Róbert Károlynak Csák Máté fölött nyert győzelmét megörökítteté, Frank mint az ország kardjának vivője van ábrázolva.

1324. *Miklós,* alispán.

1330—1336. *Péter,* ötvös mester (aurifaber), ki Róbert Károly részére a Mihály havasalföldi vajda ellen 1330-ban viselt háború alkalmával elveszett királyi pecsét helyett az új kettős királyi pecsétet készítette. Művészetét Róbert Károly Jamnik birtokával és hivatalokkal jutalmazta. Péter fia volt az Olaszországból bejött Simon mesternek, 1329-ben már mint Szepes és Lubló várnagya szerepel, mely minőségben 1335-ben fivérét Miklóst említik az okmányok.

1341. *Miklós* mester, Péternek fivére.

1342. *Tamás,* várnagy és alispán.

1346. *Bertalan* mester, Polyánkai Pongrácz fia. Ugyanezen évben várnagyokúl említtetnek: *Bogus* mester és *Dezső* mester.[2]

1351. *János,* Péter fia és *Miklós* együtt említtetnek mint „vice comites de Scepus.[3]

1361. *Isip,* várnagy.[4]

1365. *Péter,* Imre fia, várnagy.

1369. *Kelemen* mester, várnagy.[5]

1374. *Jordán* (Görgey) mester, alispán és várnagy.[6]

1396. *Balázs,* várnagy.[7]

1400. *János,* Olsaviczai Benedek fia.[8]

1401. *Desnei János György* mester.

1403. *Miklós,* várnagy.

1404. *Szakács* (Zakács) *Boldizsár,* a Petróczy-család egyik öse.

1405. *Szmertenszky Kristóf,* alispán.[9]

1406. *Pál* (magnus = Nagy?) alispán.[10]

1409. *György,* alispán és várnagy.[11] Ugyanezen évben ugyanazon minőségben említtetik *Prothasius.*

1410. *Jakab,* várnagy és főispán.

---

[1] Fejér VIII. 2. 391. Supl. Anal. II. 1323-ban. Acta Petroczyana 24. sz. — [2] Századok 1873. 647. — [3] Száz. 1872. 673. — [4] U. ott. 1872. 673. — [5] Acta Petr. 61. sz. — [6] U. ott. 64. sz. — [7] Századok 1872. 673. — [8] U. ott. 1873. 647. [9] Supl. Anal. II. kézirat ad. a. 1508. — [10] Századok 1872. 673. — [11] Száz. 1872. 673.

1412. *János* mester, Olsaviczai Benedek fia, alispán. [1]

1414. *Márton,* várnagy. [2]

1416. *János,* kázmérfalvai György „vice-comes castri Scepus" czímmel. [3]

1417—1418. *Fülöp,* alispán és várnagy.

1419., 1421., 1424. *János* mester, Olsaviczai Benedek fia, alispán. [4]

1426—1429. *Márton,* Betlenfalvai Bertalan fia. Kétségkívül ugyanaz, akivel emlékeinkben a Thurzó-család ősei közt 1396-ban Nikápolynál, utóbb mint szepesi kapitánynál, majd egy lengyelországi követségben, végre 1430-ban mint újvári várnagygyal találkozunk. (Wagn. Analecta Scepus IV. 61., 62. U.)

1434. *Keöri László, Eperjesi András* és *Polyánkai Henrik* említvék.

1436. *Buchlói Balázs* mester, alispán. [5]

1437. *Polyánkai Henrik* vagy *Imre* (W. III. 241.)

1437. *Sewlesi Márton* mester, alispán. [6]

1445. *Baski Péter.* A Rozgonyi által őrizetére bizott Szepesvár az ő gondatlansága következtében került 1443-ban Giskra kezére, ki a vár parancsnokává Axamith Pétert nevezte ki s a vár 20 éven át maradt a csehek birtokában.

1446. *Desew* mester, alispán „et Castellanus de Comitatu Scepus" és *Bogus* mester, várnagy és alispán. [7] Utóbbi és legközelebbi utódai a „Castellanus" czimet a parancsnokság nélkül viselhették; mert a várat a csehek bírták és 1446-ban várparancsnokúl a cseh *Unertag Mátyást* találjuk említve.

1450. *Benedek,* Görgey László fia, majd *Thurzó Márton* viselik a „várnagy" czimet.

1461. *Szent-Királyi Máriás Gergely* és *Betlemfalvai György.*

1462. *Szent-Királyi Gergely* és *Bwzlo Miklós* mint „vice-comites magnifici domini Emerici de Sapolya (sic) de Scepus" említvék. [8]

1463. *Szent-Királyi Marcus* (Mariass) *Gergely* és *Butkay Miklós* alispánok.

1466. *Máriási Gergely* és *Monoroschi János,* alispánok.

1469., 1470., 1474. és 1475-ben. *Kazinka* vagy *Kazinkay* (Kaczinkay is) *László, Aranyasi* (Szapolyai) Imre szepesi főispánnak alispánja. [9]

1474. *Pár-Lágy,* várnagy. [10]

1475. *Koczyntai László* (Kazinkay.) [11]

---

[1] Száz. 1872. 673. — [2] Acta Petr. 119. sz. — [3] Száz. 1872. 674. — [4] Acta Petr. 144. sz — [5] Acta Petr. 165. sz. — [6] U. ott. 167. — [7] Századok 1872. 670. — [8] U. ott. 674. — [9] Acta Petr. 205. sz. — [10] U. ott. 216. — [11] Századok 1873. 647.

1478—1481. *Ffrycz* (Frits) *Márton,* alispán.[1]

1491—1496. *Betlenfalvai Gewbel* (Gowbewl) *Gergely,* ki 1491-ben Gebel Gergely néven castellanus, 1492-ben Goblinus Gergely néven várnagy és alispán, 1496-ban pedig *Tomori Istvánnal* együtt mint Zápolya István szepesi örökös főispánnak várnagya és alispánja szerepel.[2]

1498. *Benedictus Literatus de Zolnok.*

1500. *Görgey Benedek* diák (literatus). (Száz. 1873. 646. l.)

1501. *Kebel* (Betlenfalvai Gewbel) *Gergely* és *Nagy* (Magnus) *András.*

1503. *Nagy András,* várnagy.

1505. *Betlenfalvai Gewbel Gergely* és *Szmrecsányi Kristóf.*

1513—1520. *Jablonitzai Holi Mátyás,* várnagy és alispán és ennek elődje Sutha Porkoláb Mihály, várnagy.[3]

1528. *Potthurnyai István.*

Ezek szerint a várnagyi és alispáni tisztségek megyénkben mondhatni rendszeresen össze voltak kapcsolva. 1462-től kezdve a főispán mellett rendesen két alispánt találunk, kik mindketten viselik a várnagy czímet is.

Törvényhatóság. A megyei törvénykezési viszonyokra itten is csak azon általánosan ismert elvek voltak érvényben, melyeket hazánk összes megyéire nézve megállapítottak a királyi decretumok.[4] A jobbágyok peres ügyeikben ki vannak szolgáltatva a földesúrnak, ki fölöttük az élet-halálra szóló ügyekben is bíráskodik. A „servientes regis" és „exercituantes nobiles de Scepus" néven említett alsóbb rendű nemesség jobbágyai fölött csak a kisebb peres ügyekben bíráskodhatott; míg a főbenjáró pereket a főispánhoz, illetve annak helyettes megyei hatóságához kellett felterjeszteniök. A várhoz tartozott birtokok minden osztályú lakói fölött természetesen a király tisztviselői gyakorolták a bírói hatóságot. A nagyobb királyi adománynyal bírt nemesek, mint láttuk, birtokaikat rendesen azon kiváltsággal kapták, hogy minden személyes- és birtokügyeikben csak a király vagy ennek közvetlen helyettese előtt tartoztak törvényt állani. Az egyes néposztályokra vonatkozólag a XIV—XV-ik századokban alkotott országos törvények értelmében változott nálunk is a megye tisztviselőinek bírósági hatásköre.

---

[1] Act. Petr. 221. sz. — [2] Századok 1872. 675. Wagn. I. 70. Act. Petr. 242. sz. [3] W. IV. 89. — [4] A jelen czikk szerzője által nagy szorgalommal összeállított általános érvényű törvényeket és törvényes szokásokat itten térszűke miatt nem vehettük fel. A szerkesztő-bizottság.

A törvénybe idézés, a vallatás a bizonyításoknak módja párbaj és istenítélet által, szintén azonosak az általában használtakkal. Ezen istenitéletek a köznépnél „Pravda“ azaz igazságnak hivattak; innét: az embereket „ad Pravdam mittere“ annyit jelentett, mint azokat a törvény elé idézni.

Peres ügyekben a tanúk megesketése, az igazság kiderítése végett, régóta szokásban volt. A tanúesketés módjainak egyik legkülönösebbje az vala, mely a határvonalak megállapításánál használtatott. A határvonalak megtekintése után megeskettették a tanúkat, hogy azok csakugyan az igazi határokat mutatták. Ennek czéljából a tanúknak le kellett vetniök a csizmát, le a kalapot, feloldani a derékövet s fejök tetején földgöröngyöt tartva esküdni. Ez — ha csak lehetséges volt — mindig szabad ég alatt, a peres területnek valamelyik pontján történt. Igy pl. XIV. században a Dubrava, Szlatvin és Vojkócz közötti határ megállapitása alkalmával a tanúk Szlubicza csúcsán fent leirt módon eskettettek meg.

A korbecslés szintén az igazság kiderítésére használt törvényes eszközökhöz tartozott. Az illetők megjelentek — Szepességet illetőleg — a szepesi káptalan, mint „locus credibilis“ előtt, kérve, hogy az érdekeltnek korát megbecsülve, e fölött okmányt állitson ki, mely „Revisionales Literae“-nek neveztetett s melyben a kort illetőleg a következők jelentettek ki: „sicut visu considerari et animo metiri poterat“ p. o.: „sex vel ad maximum octo“ stb. „annorum conspeximus fore et agnovimus.“ Az efféle okmány minden bíróságnál a ma szokásos anyakönyvi kivonatot pótolta. „Revisionales literae“ a szepesmegyei levéltár hivatalos jegyzőkönyveiben igen gyakran fordúlnak elő, sőt az anyakönyvek behozatala után is velök találkozunk. Magyarországban már 1515-ben a veszprémegyházmegyei zsinat rendelkezett arról, hogy a keresztelésekről könyvek vezettessenek; korábban tehát, mint akárhol másutt Európában. Szepességen a legrégibb, eddig ismert anyakönyvek 1609-ik évvel kezdődnek.

A büntetéseket megszabják az országos törvények. Ezeknek rendkívüli szigorúsága mellett, melylyel a jobbágyok sújtattak, a nemességet kiváltságos állása gyakran indítja a legnyersebb erőszakoskodásra s a vagyon ellen intézett támadásra. Héderváry Dénes Nádort például 1233-ban heve annyira elragadta, hogy egy alkalommal a szepesi és pozsonyi prépostokat tettleg bántalmazta.[1] 1280-ban

[1] Kochelmann: Gesch. der Bergstädte. II. 1885. 88.

bizonyos Kese nevű szepesi nemes a szepesi prépostságnak és templomnak birtokait s Muthmer prépostnak magán-jószágát megtámadta, azokban tetemes károkat okozott, miért Szent-Mihályon (ma Kis-Szalók) volt nemesi curiája (Curia Kese) kárpótlásúl Muthmernek itéltetett oda.[1] IV. László 1280-ban hosszabb időn át időzött magyar és kún hadával a Szepességen. A prépostnak sógora egy alkalommal megölte a királynak egy kún fegyveresét, — 24 tulok bírságra itéltetve kiválasztotta, nem a saját, hanem a kanonokok gulyájából a marhát s azzal rótta le tartozását a várban.[2] A király azonban olykor igen szigorúan sújtotta a bírósága elé került nemest. 1353-ban I. Lajos meghagyta András szepesi főispánnak, hogy Jasormegyei Koeci (Ceti) Mihály fiának Istvánnak, — más néven Kunch-nak — birtokait — míg az a király Krakóban való tartózkodása idejében ellopott serleget ugyanannak birtokába vissza nem adja — foglalja le.[3]

A birtokos nemes családok egymás közt is véres egyenetlenségben éltek s vége hossza nem volt olykor a kölcsönös rablásnak és gyilkosságnak. A Berzeviczy- és Görgey-családok közt hosszú időn át tartott véres versengést 1307-ben egy közösen választott *békebíróság* intézte el. Kokos mester (Berzeviczy) Arnoldnak (Görgey) fivérét Frigyest és több szolgáját megölette. István szepesi szász gróf elnöksége alatt Arnold az ügy bíráivá: Iván főispánt, Görgey Juliánt és a bélai bírót Keresztélyt, — Kokos pedig: Boldmárt, Heydenrik váraljai és Márk csötörtökhelyi bírákat választották, mindketten kötelezvén magukat arra, hogy a választott bíróság itéletét elfogadják. A kor törvénykezési viszonyainak jellemzésére álljon itt az itélet: A kibékülés napján és helyén Kokos mester fivéreivel és század magával tartozik megjelenni, hol tizenhatod magával kér bocsánatot Arnoldtól; embere Hymannus Lank ötöd magával zarándok-útra kél Rómába, innen egy kísérővel St. Jago de Compostellába, onnan Aachenbe. Bírságúl fizet Kokos 200 ezüst márkát és a megölt Frigyes lelkiüdvére alapít 6 kolostort és 4000 szt. misét végeztet. Ezenkívül nem szabad Kokosnak soha többé Svábócz falura és Plawtz (Plavnitz) várára igényt emelnie, vagy Arnold hátrányára dolgoznia, hanem köteles iránta mindig testvéri hűséget tanúsítani. Különös, hogy ezen

---

[1] Knauz: Monum. Eccl. Strig. II. fol. 122. — [2] U. ott. 211. és káptalani levéltár scr. 11. fasc. 2. 14. sz. — [3] Szepesi hit. hely levélt. Miscell. scr. IX. Fasc. III. 21. sz.

kiegyezéshez valamennyi érdekelt hozzá járult, egyet kivéve, t. i. Miklóst, Dénes szepesi várnagy fiát, ki a kiegyezéstől önként visszalépett. Ha tehát ezen okból Arnold vagy fiai közbenjárásukat Kokos hátrányára felhasználnák „ipso facto“ a fentérintett büntetésbe esnek. (W. III. 252.)

A törvénykezési eljárásnál a törvényekben járatlan urak gyakran éltek ügyvédi tanácscsal. A szepességi okmányok gyakran emlékeznek meg a „Literatus“ törvénytudó emberekről a deákos prókátorok — (procurator)-okról. Ezeknek száma azonban nem volt nagy. 1464-ben az egész tiszamelléki kerületben összesen 16-ot jegyeztek össze. [1]

Adóügy. A Szepesség telepítése történeténél megyénket a legrégibb időben csaknem kivétel nélkül királyi birtokúl láttuk feltűntetve. Királyaink a vár részére fenntartott birtokokon telepítenek, a birtokokat nyert nemesek a nekik adott földeken. Hajdan nem lévén pénzgazdaság, a jövedelmet a termények szolgáltatták. Pénzbeli adózást csak ottan találunk, hol a király vagy más földesúr a birtokra vonatkozó valamely külön jogot is enged annak, kinek a földet használatra adja. Ilyenkor a föld haszonélvezője rendesen meghatározott összeget fizet a tulajdonjog elismerése fejében „census regius“, „terragium“, földbér czímen, s köteles a birtokot minden elidegenítéstől megóvni. Az „aranyadó“ és az országszerte szokásban és törvények által meghatározott alakban fennállott összes pénz és termény adózási viszonyok megyénkben is mind feltalálhatók. Nehány példa legbiztosabb felvilágosítást ad a megyénkben adományozott és telepített birtokok adójáról. 1258-ban IV. Béla király Nádasd (Tersztyán) földére azon feltétel alatt telepített szlávokat, hogy azok évenkint pénzben fizessék a bért. A szláv telepítés után fennmaradt négy telek (aratrum á 120 hold) földet Geublin és Termann testvéreknek adta úgy, hogy ezek neki évenkint egy „ferto“ aranyat fizessenek bér fejében és ugyanazon jogokat élvezzék, melyekkel a Szepességnek egyéb, aranybért fizető lakói bírnak. [2] 1262-ben IV. Béla a szepesi vár jobbágyának Andrásnak megengedte, hogy az általa élvezett várbirtokrészletet szepesváraljai rokonainak, úgymint Elias-, Rynald-, Mihály-, Gergely- és Svapnak eladhatja; de ezek tartoznak a vett földért a királynak évenkint egy uncia aranyat fizetni. Ezen birtokrészt maig is „Aranyos“-nak, a nép nyelvén „Jereňaš“-nak nevezik. [3] — 1269-ben meghagyta IV. Béla, hogy Késmárk évenkint 20 márkát fizessen földbér (census regius) gyanánt, $^2/_3$-át finom ezüstben, $^1/_3$-át fillérek-

[1] Csaplovics. 61. — [2] Wagn. I. 80. — [3] Bárdosy Supl. I. 95.

ben és pedig szt. György és szt. Mihálykor — az adók beszolgáltatásának napján — fizetendő egyenlő részletekben.[1] Midőn Lubló 1342-ben királyi várossá lett, évi adója 120 frtban állapíttatott meg.[2] Csötörtökhely 1424-ben $31^1/_2$ ezüst márkát fizetett.[3] A várhoz tartozott királyi birtokot a király olykor nemes embernek is csak bér fizetés mellett adott, mint 1278-ban IV. László Illés comesnek Görgőt azon kikötéssel, hogy ő és utódai évenkint szt. Márton napján egy arany forintot fizessenek.[4] A középkori adóviszonyokra vonatkozó kifejezések az okmányokban az itt felhozottakhoz hasonlóan oly általánosságban tartvák, s a birtok területéhez egyáltalában nem arányosítottak, hogy azokból a Szepesség egykori egyenes adójának mennyiségét megállapítani lehetetlen. A jobbágyokra porták szerint kirovott adók mennyiségéről, valamint a porták számáról a mohácsi vész előtti időből Szepességet illetőleg megbízható adataink nincsennek. Egyébiránt futólag legyen érintve, hogy Róbert Károly király 1342. évi Decretumának 19. §-a szerint egy „Portá"-ra (Curia portam habens) 18 denár, I. Lajos király idejében ugyanannyi, Zsigmond alatt 1441-ben nagyobb portára 30, kisebbre pedig 15 denár országosadó vettetett ki. Bonfin szerint Mátyás király alatt 1474-ben az úgynevezett „Dica" adó (Contributio) hozatott be, mely nem porták után, hanem fejenkint fizettetett, ezen adónem azonban II. Ulászló királynak megválasztásakor el lett törülve.[5] Az adóügy mindig egyike

---

[1] W. I. 48. — [2] Supl. Anal. II. Kézirat. — [3] Wagn. I. 218. — [4] Wagn. I. 118.

[5] A fentemlített adókon kívül még egy, „Hold"-nak nevezett adónemre akadtunk az alább idézett okmányban. Midőn t. i. 1443-ik évi szept. 1-én Szepes-Iglón Rozgon Simon, egri püspök s cancellár, Gyskra Jánossal, Kassa, Lőcse stb. városok kapitányával (parancsnokával) fegyverszünetett kötött, a szerződés „IV" pontja szerint „Gyskra"-nak a „Hold"-adó, melyet nem csak a jobbágyok, hanem a papság és a világi urak is fizettek, biztosíttatott. Mivel előttünk ismeretlen, miből állott tulajdonképen ezen kérdéses adó, melyet Szepességen is fizettek, mert, mint tudva van, Szepesség azon időben Gyskra hatalmának hódolt, a fentemlített „IV." pontot szószerinti szövegében, ide igtatjuk:

„Item quod census vulgo Hold vocati dicto Joanni Gyskra . . . per omnes jobagiones et rusticos nostros ac aliorum dominorum spiritualium et secularium personarum, qui ipsum censum Hold prius . . . solverunt et de presenti solvunt, bina vice ipsum censum Hold et medietatem victualium ad ipsos duos Hold recipi solitarum, ubi alias ipsa fuerunt soluta, una cum lucro camere anni presentis . . . persolvantur; ita videlicet, quod dicti jobagiones et rustici unum Hold in quarta ebdomada a die datarum presentium computando, alium vero censum, similiter Hold dictum in septima ebdomada a dicta quarta ebdomada . . . . sine mora et recusa solvere debeant" stb. (Történ. tár IX. 146.)

volt azoknak, melyeket országgyűlésen kívül elintézni nem lehetett. Nincs is hiány törvényekben, de azoknak végrehajtása igen sok önkényre szolgáltatott alkalmat. Az 1521-iki budai országgyűlés például megszavazott 1-ször minden kémény, (ház) után 1 frtot; 2) a mesterségtől 1 frtot; 3) nagyobb marhától 5 denárt (egy garas); 4) fél hordó bortól 3 „orthó"-t (25 denár) és 5) a papság magán-javainak tizedrészét s évi jövedelmeinek felét, — hadiadóúl 1522-ben megjelentek Lőcsén a királyi adószedők s házankint 1 frtot követeltek; a tanács a házakat figyelembe nem véve, kérte megállapítani az adót, mire a dicatorok 400 frtot kivántak, de hoszabb alkudozás után megelégedtek 225 frttal, a város hatósága alatt állott falvakra pedig 18 frtban *alkudtak meg*. Nem sokára vissza tértek s követelték a 225-öt meghaladó ház után az adót, — a tanács 175 frttal kielégíté őket. Lőcsének rendes censusa ekkor 200 frt volt. Atzély János adószedő a rendes censuson felül még 500 frtot követelt a városon, de utóljára 10 frt honorariumot kapva, megelégedett a rendes összeggel. 1525-ben Lőcse census fejében 400 frtot fizetett, 1526-ban pedig régi pénzben számítva 500, újban 1680 frtot. Sperfogel, ezen korban Lőcsének bírája keservesen panaszolkodik az adószedők önkénye ellen. [1] Az országos törvények által megállapított általános adózáson kívül sok különös adónem is terhelte az egyeseket. Például a Szepességen átvitt árúktól szedett vám, melyet a szepesi várba kellett beszolgáltatni; a kolinóczi és más hídvámok; a vár és várőrség fenntartására és ellátására szolgáló terményadók, melyeknek fizetésétől az egyház emberei sem voltak menttek, így az első szepesi prépostoknak évenkint 500 kereszt életet (de omni genere frugum) kellett évenkint a várba beszállíttatniok, mely teher alói 1297-ben véglegesen felszabadította a prépostságot III. András király.

Az országos adón felül a jobbágyokat a földesúrnak a föld használatáért évenkint fizetendő census is terhelte, melynek fejében terményt, marhát, tyúkot, libát, kacsát, sört, mézet, sajtot, kenyeret, kalácsot stb. szolgáltattak. Ezeken kívül az örökjog elismerése fejében is teljesítettek készpénz vagy termény fizetést. A Máriássyak egyik őse Felka községének használatra átengedte a mai Batizfalu környékén volt Chetene-erdőt, miért az említett község örök bér czímen (titulo census perpetui) évenkint egész a legújabb időkig két lepényt (duas placentas) adott a Máriássy-családnak. [2] 1280-ban Görgey Illés

[1] Wagn. II. 142. stb. lapokon. — [2] Bárdosy Supl. I. 102.

a szepesi káptalan előtt Görgő község lakóival oly szerződést kötött, mely szerint ezek a pénz- és terményadón kívül örök időkön át évenkint 24 kalácsot (24 tortas) tartoznak a földesúrnak beszolgáltatni. [1]

Az adó, vám stb. terhektől való teljes vagy részleges mentesség adományozását nem csak a királyok, hanem egyes nemes urak is gyakorolták. 1361-ben I. Nagy Lajos király a lechniczi kolostort mentette fel minden közteher és adózás alól. 1424-ben Zsigmond Csötörtökhelynek $31^1/_2$ ezüst márka adójából engedett el $13^0/_0$-nyit (4 lat híján 4 márkát), 1407-ben Gara nádor Szepes-Váralja lakóit a kolinóczi vám fizetésétől, 1418-ban Zsigmond Welbach lakóinak engedett vámmentes kereskedést az egész országban, 1464-ben Szapolyai Imre a késmárkiak szokásos évi adója és egyéb tartozásaiból 100 frtot, majd 1465-ben a vár közelében volt, de a zavargások alatt sokat szenvedett házak, illetőleg mivel a vár némely városi lerombolt házak helyére épült [2] és így az adó-alap fogyatkozott, adójából 9 frtot engedett el.

A lucrum camerae és az ennek helyére lépett aránylag csekély kapuadó nem rótt volna elviselhetlen terheket a nép vállaira, de az itt vázlatosan említett különféle szolgálmányok, ha még hozzájok vesszük a hadi terheket, az adózó nép helyzetét nem tűntetik fel kedvező világításban.

Hadügy. A középkori hadszervezetnek alapját a várszerkezet képezte. Habár a „Castrum Scepus" okmányilag csak 1246-ban említtetik, kétségtelennek tekinthetjük, hogy az már régibb idő óta jelentékeny tényezője volt a hadszervezetnek. A várhoz tartozó földek egy harmadát bírták a hadi szolgálatra kötelezett várjobbágyok, kik a földet szolgálatuk fejében kapták használatra. A Szepességre nézve nem találunk semmi alapot arra, hogy azt hadi tekintetben valamely más megye tartozékául vegyük, sem arra, hogy ahoz más vár területe csatlakozott volna s a XIII-ik század első felében (1216—1223) a szepesi várhoz tartozott birtokokat mind a mai Szepesvármegye területén fekvőknek kell felvennünk.

A várbirtokon lakó nép a hűbéri kötelezettség alól ki nem vonhatta magát és a birtokot el nem idegeníthette. De ezen általános elv alól a hont helyreállító IV. Béla király is tesz kivételt, mikor

---

[1] Bárdosy Supl. Anal. 324. — [2] Miből biztosan következtethetjük, hogy a vár nem sokkal ezen év előtt épülhetett. Száz. 1872. 631.

(1262) megengedi egyik szepesi várjobbágynak, hogy az általa bírt várföldet szepes-váraljai szász rokonainak eladhassa azon feltétel mellett, hogy a földdel járó hadi szolgálatot az új birtokos is teljesíteni tartozzék.

A várkatona annyi birtokot, rendesen két telket (aratrum, ekealj, à 120 hold) kapott, hogy a zsoldot nélkülözhette. Élethossziglan saját költségén kísérte hadba a királyt s kötelezettségét fia a birtokkal örökölte.

A várjobbágyokon kívül személyes hadi kötelezettség terhelte a lándzsásokat, a „filii jobagyonum“ nevü néposztályt és az „exercituantes nobiles de Scepus“ czímen emlegetett alsóbb rendü nemeseket. A Szepesség hadkötelezetteinek számát megállapítani nem lehet. IV. Béla 1243-iki azon oklevelében, melyben a lándzsás községek lakóinak régi jogait megerősítette, minden nyolcz „aratra“ à 120 hold = 960 hold után, rendel egy kellően fegyverzett harczost kiállítani. Vajjon a tulajdonképeni megye területére is ugyanezen mértéket alkalmazták-e, annál kevésbbé dönthető el, mert az adománylevelek igen általános kifejezéssel élnek. 1255-ben Ákos mester, mint királyi biztos, egy bizonyos Mytscheleth-et és Gyurkonak özvegyét s ennek fiait bevezette egy négy aratrumot (480 hold) tevő föld birtokába azon kötelezettséggel, hogy az említettek személyesen tartoznak hadba menni és mindazon kötelezettségeket viselni, melyeket a szepesi várjobbágy-fiúk teljesítenek. 1274-ben Lorand főispán a király rendeletére bizonyos Tamás és fivére Domonkos, valamint ennek fiai részére két aratrum területü várföldet hasít ki, hogy a várnép sorából nemességre emelt említettek azt oly joggal és kötelezettséggel bírják, minőkkel a szepesi harczosok (exercituantes in Szepes) saját földjüket.[1] III-ik András király 1300-ban Ipolyt szepesi kanonoknak több rokonát a várjobbágy-fiak sorából a harczoló nemesség sorába (in coetum et societatem exercituantium nobilium de Scepus) emelve azon jogokkal ruházza fel, melyekkel a király zászlaja alatt harczoló szepesi nemesek bírtak.[2] Még az előbbiekben meghatározott nagyságú földterületnek, itten birtok nélkül nemesi jognak élvezetéhez köttetett a hadkötelezettség. 1297-ben III. András udvari káplánja Márk szepesi kanonok és fivére Mihály comes a „Korythnyk“ nevü erdőterületet kapták és az egész nagy birtokterület fejében ők és örököseik csak egyetlen embert tartoztak a királylyal hadba küldeni.[3]

[1] Wagn. I. 107. — [2] Bárdosy I. 449. — [3] U. ott. 419.

A nagybirtokú adományos nemesek rendesen nagyobb számú fegyverest állítottak. 1275-ben Botyz comes a szepesi vár ostrománál 24 emberét veszítette. Róbert Károly 1307-ben kelt adománylevelében említi, hogy Kokos mesternek (Berzeviczy) a szepesi vár visszafoglalásánál 32 harczosa és két rokona esett el. A hadkötelezettség olykor oly súlyos terheket rótt a nemességre, hogy egyesek kénytelenek voltak birtokaikat elzálogosítani vagy eladni. Mikor IV. László idejében a tatárok ellen fegyverkezett a nemesség, Lomnitzi (Berzeviczy) Rykolf költségeinek fedezése czéljából 1285-ben Matheóczczal határos földjeinek felét megvételre ajánlotta a nevezett község lakóinak; minthogy ezek szegénységük miatt nem vehették azt meg, a polgárok közös megegyezésével a birtokot Gochalcus bíró vette meg 20 ezüst márkán.[1] 1286-ban Miklós és István comesek, Zomboth fiai, Ztragar (ma Zsdjár) birtokukat a „Fekete erdő"-vel 450 ezüst márkán eladták Arnold comesnek (Görgey), hogy a kúnok által előidézett zavarok következtében felmerült hadviselési költségeit fedezhesse.[2]

A szepesi szászok V. Istvántól 1271-iki kiváltságlevelük értelmében, valahányszor király a hadba ment, 50 jól fegyverzett harczost tartoztak kiállítani.[3] Róbert Károlynak 1312-ben kelt, az említett kiváltságlevelet megerősítő okmányában a szászoknak 24 városa, 11 faluja, curiája és több allodiuma van említve, de az ezek által kiállitandó harczosok számát nem érinti, csak azt mondja, hogy őket minden hadmenettől (Herfarth) felmenti, kivéve, saját vidéküket a Szepességet és annak határait, melynek védelmére minden erejükkel készen állani tartoznak.[4]

Azon körülmény, hogy Róbert Károly királyt, saját beismerése szerint Csák Mátéval szemben a szepesi hadak segítették győzelemre, arra enged következtetni, hogy a hadra kötelezettek száma itten a XIV-ik században tekintélyes lehetett.

A banderialis hadszervezet és a telekkatonaság rendszerének életbeléptetése Szepesmegyére az ország más megyéivel egyenlő kötelezettségeket rótt. A személyes felkelésre és telekkatonaság állítására kötelezett nemesség mellett a városok saját biztosságuk fenntartására és a királyi hadseregbe zsoldosokat tartottak. 1437-ben Zsigmond meghagyta Késmárknak, hogy biztossága czéljából 100 zsoldos drabantot fogadjon fel és azokat a király részére fizetendő adóból

---

[1] Bárdosy I. 245. — [2] U. ott. 249. — [3] Wagn. I. 189—192. — [4] Wagn. I. 197.

(census) tartsa ki.[1] 1526-ban Lőcsének 40 zsoldost kellett kiállítania, de pénzben kiegyezve 500 frtot (új pénzben 1680 frtot) fizetett a város.[2] Ugyanazon évben a mohácsi csata után Szapolyai János parancsára Lőcse 80 embert küldött táborba, kiknek havi zsoldjára 400 frtot fizetett. Egy közvitézre havonkint 3 frtot, a tizedesre 4-et számítottak zsoldúl. A Kassáig jutott városi hadak innen visszatérve szétoszlottak.[3]

A szepesi X lándzsások községeiből vett legénység a magyar seregnek egy külön, a király személyének oltalmazására rendelt kis osztályát képezte. Ezen kiváltságos rendeltetése némileg annak tulajdonítható, hogy a szepesi lándzsások a honalapításkor a Galiczia felé eső határok őrizésére itt telepedett magyaroknak egyenes utódai voltak.

A X lándzsások székének határán, Csötörtökhely környékén állott hajdan a németek által „Schützendorf"-nak, a latin okmányokban „Ballistarius"-nak nevezett község. A magyar „Lövő" nevezetű községekkel azonosítható a név. Az 1356-ban még létezett községnek lakói katonák voltak, kik hajítógépeket, „Balista"-kat készítettek s azokat a hadban kezelték. A lőpor feltalálása és alkalmazása után lőfegyverek készítésével, golyó- és ágyúöntéssel foglalkoztak.[4]

Lándzsások széke. (Kismegye.) A mai Szepesvármegye területén külön municipiumként ősi idők óta fennállott a X lándzsások széke — Sedes decem lanceatorum — melyet a tulajdonképeni megyérealkalmazott „Sedes inferior"-tól való megkülönböztetés végett „Sedes superior"-nak, felső kerületnek és gyakran „Parvus Comitatus"-nak, Kismegyének is neveztek. Hány községet foglalt magában ezen kis megye eredetileg, megállapítani nem lehet. Bél a lándzsások lakóhelyeiül következőket sorolja fel: 1. Ábrahámfalu, 2. Levkócz, 3. Csontfalu, 4. Primótz, 5. Mahalfalu, 6. Komarócz, 7. Horka, 8. Szent-András, 9. Kisócz, 10. Hozelecz, 11. Janócz, 12. Filicz, 13. Betlenfalva, 14. Hadusfalva. — 1802-ben, mikor a lándzsások széke a megyébe kebeleztetett, ezen községek képezték a Kis-megyét. De hajdan a lándzsások székéhez az említetteken kívül még más községek is tartoztak. Kitetszik ez azon 1418-iki

---

[1] Supl. Anal. II. Kézirat. — [2] Wagn. I. 145. Kassa 115, Bártfa 30, Eperjes 20, Kis-Szeben 10 zsoldost állított. — [3] Wagn. I. 148. Eperjes 50, Bártfa 50, Kis-Szeben 20 katonát küldött. — [4] Bárdosy: Moldaviensis vel Szepsiensis decimae indagatio fol. 108. — Rupp: Magyarország helyr. II. 208.

okmányból, mely szerint Zsigmond király Réty, más néven Zalusan, ma Nemessány községet, melyet akkori birtokosa Réty Márton a X. lándzsások székéhez kebeleztetett, ezen kötelékből kivétetni rendeli s azt a szepesi káptalan községeinek szabadalmaival biró községek közzé sorozza. [1]

A lándzsás községek lakói katonák s ami ezzel egyértelmű, mind nemesek voltak. Az egykori lándzsás községeket a nép ma is „Zemanské dediny"-nek, nemesi falvaknak nevezi. Ismételjük itten, hogy a szepesi lándzsásokat nem tekinthetjük a várjobbágyok egy faja" [2] gyanánt. IV. Béla 1243-iki oklevele nem előkelőbb várjobbágyoknak ad új jogokat, hanem világosan mondja: universis *Nobilibus* de Scepus *eandem quam ab antiquo habuerunt, conservare* volentes libertatem" ami egyenesen nemesekről szól és pedig régi nemesekről. A XIII-ik század végén, mikor az alsóbb rendű nemesség sokféleképen elnyomatott, ezek is függő viszonyba juthattak a királyi ispánhoz, de a közönséges várjobbágyfiak sorába, kik a várjobbágyoknál is alantabb állottak, nem sülyedtek le. Egy, a várispánságokról írt nagybecsű műben III. András király 1300-iki adomány-levele idéztetik, melynek alapján a lándzsások a várjobbágyfiúkkal azonosíttatnak. [3] Az idézett okmány szavai ezek: „Andr. d. g. R. H. fideli suo, Comiti Nobilium, filiorum jobagionum de Scepus", ha ezt így olvassuk „Comiti nobilium filiorum jobagyonum de Scepus" a nemes várjobbágyfiúk comesének, az eredeti szöveg szerint pedig a nemesek és várjobbágyfiúk comesének szól a rendelet, — a lándzsások nemesi volta mindenképen sértetlenül marad.

A X. lándzsások székének, melyek lakói közül tizen állandóan a király testőrségében szolgáltak, 1243-ban IV. Béla király megújította régi kiváltságait, nekik következő jogokat adva: Nem tartoznak semmiféle adót vagy collectát fizetni, hacsak az az összes királyi szolgákra (servientes regis = alsóbb rendű nemesek) és minden más nemesekre nem kötelező. Szepes vásárain és határvámjain (per portas) sem ők, sem jobbágyaik vámot nem fizetnek. Négy telek után egy rendesen felszerelt (decenter armatum) fegyverest állitanak a király zászlaja alá. A szepesi főispán fölöttük és jobbágyaik fölött csak lopás, pénz- és tizedügyekben itélhet, kisebb ügyeik intézésére saját bírót választ-

---

[1] Leleszi levélt. v. ö. Bárdosy: Animadversiones etc. Budae 1792. 14. és Magy. Tört. tár LX. 137. — [2] Pesti Fr.: A várispánságok története. 60. 442. [3] Pesti Fr.: A várispánságok története 60. 444.

hatnak maguknak. Párbaj közöttük csak a király előtt itélhető meg. A szepesi főispán önkényesen nem szállhat meg náluk. Összes vagyonuk a női ágban is átörökíthető, de az örökös a kötelezettségeket is átveszi az örökhagyótól. Kétes esetekben mindenki 6 eskütárssal (7-ed magával) tisztázhatja magát, lefizetvén 40 denárt. Akit pénzbírságra itélnek, a bírságot a kerület szokásai szerint fizesse.[1]

Ezen joglevél alapján a Kismegye önálló törvényhatósági, az ország más megyéivel egyenlő jogokat gyakorolt. Közte és más megyék közt különbségül csak azt hozhatjuk fel, hogy Szepesmegyének főispánja egyszersmind mindenkor főispánja volt a lándzsások székének, a kismegyének is. Volt itten külön alispán, (vice-comes), szolgabíró (comes nobilium), megyei gyülés és törvényszék. Külön pecsétjén egy medve alakja volt bevésve. A széknek főhelye volt Ábrahámfalva, hol a megyei gyüléseket rendesen tartották, melyeknek helye azonban gyakran volt Bethlenfalu, sőt a szék kebelén kívül eső Csötörtökhely is.

A szepesi lándzsások mindig féltékenyen őrizték IV. Béla királytól nyert fontos jogaikat s azok élvezetében igyekeztek magukat minden adott alkalommal megerősíttetni. 1311-ben Bene „comes nobilium de Scepus", a szepesi nemesek ispánja Omode nádor által erősíttette meg az 1243-iki joglevelet.[2] 1312-ben Róbert Károly, majd 1511-ben II. Ulászló királyok erősíték meg azt. Ezen utólsó megerősítő okmányban neveztetnek a szepesi lándzsások az: „Universitas nobilium X Lanceatorum de terra Scepus" czímen.[3] Az eredeti oklevélnek 1847-ben nyoma veszett.

A szepesi szászok földje. A vendégszeretet classicus földjének, Magyarországnak kies bérczvidékén, a Szepességen, mint láttuk, a XIII-ik század közepén telepedtek meg a Rajnáld comes vezetése alatt II. Géza király által befogadott szászok. Az erőteljes munkabíró fajnak kétségkívül már a betelepülés alkalmával külön jogokat adott a telepítő király s a gyarmatosok: „Universitas Saxonum Terrae Scepus" és „Universitas XXIV. Regalium Civitatum" czímek alatt régi időktől fogva századok hosszú során át municipális jogokat élvezve éltek a szép földön.

Csak röviden kell vázolnunk a szepesi szászok közjogi állását, hogy mindenki meggyőződhessen arról, hogy hazánkban a „hospites"

---

[1] Bárdosy I. 34 stb. — [2] Acta Petroczyana 15. sz. — [3] Bárdosy: Animadversiones. Budae 1792. 33.

névvel jelölt idegenek csakugyan a legszélesebb körű vendégjogot élvezték és panaszra okuk soha sem volt.

Az „Universitas Saxonum terrae Scepus“ következő 24 község állott: 1. Lőcse, főváros. 2. Késmárk. 3. Leibicz. 4. Durand. 5. Ruszkinócz. 6. Béla. 7. Menhard. 8. Zsákócz. 9. Sztrázsa. 10. Szepes-Szombat. 11. Matheócz. 12. Müllenbach. 13. Nagy-Szalók. 14. Felka. 15. Poprád. 16. Káposztafalu. 17. Csötörtökhely. 18. Illésfalu. 19. Igló. 20. Ódorin. 21. Szepes-Olaszi. 22. Welbach. 23. Szepes-Váralja. 24. Kurimján.

A szepesi szászok legrégibb szabadság-levelét nem ismerjük. A tatárjárás zivatarja súlyosan érintette a még aránylag új telepet, hihetőleg ekkor veszett el a különjogok alapját képezett levél s a vészből a Látókövön (Schauberg, Lapis refugii) megmenekült és régi telepeit visszafoglalt nép V. István királynak 1271 nov. 24-én kiállított oklevelével nyerte közjogi állásának új rendezését.

A most említett oklevél következő lényeges jogokat biztosította és kötelességeket szabta meg a szepesi szászok részére: földbér czímén évenkint szt. Márton napján 300 budai súlyú ezüst márkát fizetnek a királynak; egyébként szabadok az országban bárhol szokásos vagy behozandó minden nemű pénz- és termény-adóktól. Az egyes községek adómennyiségéről tudósítással nem bírunk; Csötörtökhelyről tudjuk, hogy Zsigmond király 1424-ben a község $31^1/_2$ ezüst márka adójából 13%-ot elengedett, a Késmárk kiváltságait 1269-ben megerősítő oklevélből kitetszik, hogy a szepesi szászok akkor a földbérnek $^2/_3$-át finom ezüsttel, $^1/_3$-át denárokban fizethették. Nagy-Eőr lakói 1306-ban az „ad mores hospitum“ fizetett 24 ezüst márkán felül 2 db szarvasmarhát, 1 hizott sertést, 60 galambot és ugyanannyi tyúkot adtak földesuruknak és a szepesi főispánt évenkint egyszer megvendégelni tartoztak. A király zászlója alá lándzsával és nyárssal (Spies) fegyverzett 50 harczost állítanak mindannyiszor, a hányszor a király az ország határain belül vagy azokon kívül hadat visel, vagy a sereg gyakorlása azt igényli. Az ország báróival és csapataival körükbe jövő királyt megérkezése- és elutazásakor gazdagon és illően megvendégelik. Azon szolgálatok fejében, melyeket a királynak, vérüket ontva több alkalommal teljesítettek, megengedtetik nekik: saját grófot választaniok, úgy, hogy őket a királynak semmiféle bírósága elé idézni nem szabad s minden ügyeikben csak saját bíráik itélhetnek, földjükön megszünvén a megyei főispánnak hatásköre. Plebánosaikat szabadon választhatják. A régi pénzt

évenkint virágvasárnapján váltják be a királyi kamaránál s hozzák forgalomba az újat. Területükön szabadon gyakorolják a halászatot, vadászatot; erdőiket kiirthatják és szántóföldekké alakíthatják. Az évenkint 5 lóval hozzájuk küldendő 4 királyi adószedőt a 300 márka teljes lefizetéséig kötelesek tisztességes ellátásban részesíteni. Végre érczeket szabadon kutathatnak s a kiaknázottakat feldolgozhatják és felhasználhatják. [1]

Róbert Károly király azon jó szolgálatok jutalmául, melyeket a szepesi szászok a Csák Máté ellen Rozgonynál vívott csatában neki tettek, 1312-ben megerősítette az említett jogokat. A szepesi szászoknak gyorsan növekedő jólétére mutat, hogy Róbert Károly az addigi 300 ezüst márka adót 1400-ra emelte, és hogy az egyes városok és községek mellett számos majort és egyéb mellékbirtokot foglal a szászok területébe. [2] A nagy adóemelés kárpótlásául felmentette őket a fentebb említett hadállítástól, csak saját vidékük védelmében kötelezte őket személyes felkelésre. [3]

A szepesi szászok területe a „Comes Terrestris, Landgraf, Comes Provinciae, Comes Saxonum" czímek alatt szereplő szepesi szász grófnak hatósága alatt állott, ki esküdtjeivel, a városok bíráival és előljáróival a „provincia" fővárosában Lőcsén tartotta a szászok egyetemének közös ügyeit intéző gyűléseket, melyek törvényes erővel bíró határozatokat hoztak.

A fentebb mondottak után tehát a szepesi szász nép önálló, független jobbágyi alárendeltségtől és kötelmektől ment, a bíró előtt egyenjogú, szabad birtoklási és a birtok élvezetében háboríthatlan joggal felruházott nép volt, szóval egyházi, művelődési és politikai tekintetben ama rendszeresített autonomiával bírt, mely után maga a honalapító törzs népe évszázadokon át epedett, s melynek áldásaiban — milyenek a törvény előtti egyenjogúság, a birtok szabad haszon élvezete és rendelkezése, a jobbágyi viszony megszüntetése stb. — csak a későbbi korban (1848) hétszázhat év múlva részesült.

A szepesi szászok grófjai közt első volt a telepítést eszközlő *Rajnald,* kit a hagyomány a szepesi szászok herczege, „Fürst der Zipser Sachsen" czímen emleget. Kivüle sem hagyomány, sem okmány nem említ senkit, ki a szászok grófjai közt „Fürst" czímet viselt volna.

A tatárjárást megelőző időből a grófokat nem ismerjük. Ettől kezdve említtetnek:

[1] Wagn. I. 189. — [2] Wagn. I. 196. stb. — [3] Wagn. 197.

1241. *Jordán,* ki szászaival a tatárok elől a „Lapis refugii"-ra menekült.

1257. *Geublin* (Goblin).[1]

1270. *Arnold* de Garga (Görgey).

1271. *Detricus.*

1278. *Hermo.*

1280. *Görgey Illés*, comes saxonum et latinorum.

1292—1297. *Hillbrandus*, Hildebrandus vagy Helbrandus,[2] comes de Lewche.

1299. *Jordán.*

1307. *István,* ki a Berzeviczy- és Görgey-családok közt folyt, fentebb ismertetett pört mint békebíró intézte el 1307-ben.

1307. *Jordán.*

1312. *István*, Görgey Illés fia, ki 1312-ben Róbert Károlytól kieszközölte a szászok jogainak megerősítését.

1326. *Gyula,* Hanus fia.

1328. István, ugyanaz, a ki 1312-ben.

——. *András,* egy évszám nélküli okmányban említve, I. Lajos királyt kérte, hogy a csötörtökhelyieket védje meg Tamás mester, szepesi várnagy zaklatásai ellen, ki az említettektől 4 telek földet jogtalanul el akart sajátítani.[3]

1347. *Titus* (Tetus).

1360. *János,* Schurke néven is említtetik.

1407. *Jakab*, Kuagai.

1412-ben bekövetkezett a 24 szászközség közül a XIII városnak Podolin, Gnézda és Lublóval egyetemben történt elzálogosítása. Az el nem zálogosított szász községek közül Lőcse és Késmárk szabad királyi városokká lettek, a többiek idővel földesúri hatóság alá kerűlve elveszítették külön jogaikat s lakóik a közönséges jobbágyok sorsára jutva, német nemzetiségüket is elveszítve eltótosodtak. A lengyel uralom alá került részek történetét „Emlékkönyv"-ünknek egyik következő czikke tárgyalja.

A szepesi szászok igazságszolgáltatása. A szepesi szászok igazságszolgáltatásának alapját az 1271-iki szabadságlevél képezi. A tartományi gróf hatáskörébe tartoztak a kisebb adósági és személyes ügyek; — az ingatlan vagyonra, határkérdésekre, gyilkosságokra vonatkozó ügyekben együtt járt el a főispánnal,

[1] Száz. 1872. 219. l. — [2] Száz. 1872. 229. — [3] Wagn. I. 208.

ki egyszersmind felebbviteli hatósága is volt, de mindenkor a szászok külön törvényei szerint tartozott az ügyeket megítélni. 1328-ban a főispán helyettesítésére egy „vicarius“ neveztetett ki, kinek a gyilkosság, csonkítás és súlyos sebesítés eseteiben a tartományi gróffal együtt kellett eljárnia. A szász provincia particularis törvényeinek tudtunkkal legrégibb, a XIV-ik század végéről való kézirata a lőcsei városi levéltárban őriztetik. Ebből adta azt ki a tudós jezsuita Wagner [1] s utána mások is, csak az kár, hogy az eddigi összes kiadások az eredetinek nyelvi sajátságait egészen mellőzők és hibásak.

Pecsét. Az önálló testületet képezett szepesi szászok külön pecsétjének két alakját ismerjük. Az 1294-ből ismert legrégibb pecséten két fa között csúcsos fedelű ormos torony áll, melynek ajtajára a magyar kettős kereszt van illesztve. Körirata: Sigillum Saxonum de Zips. Egy másik, 1307-ből való pecséten a kettős kereszt czímer-pajzsra helyezetten van a torony oldalára illesztve. Lőcse város levéltárában egy 1319-ből való okmányon a régi szász pecsétnek szépen megőrzött példánya látható.

Bányavidék. Közigazgatásilag és törvénykezési tekintetben is önálló, negyedik területet képezett a szepesi bányavidék, melynek kifejlődését fentebb láttuk. [2] Ezen vidéknek a megye hatóságától önállósága IV. Béla király által Gölniczbányának adott szabadságlevelében gyökerezik, mely kimondja, hogy Gölniczbánya polgárai a városban és annak határai közt előforduló minden ügyben: vérontás, lopás, rablás stb. felett végérvényesen ítélhetnek. [3] Midőn a felső magyarországi bányavárosokat, köztük legelőször Gölniczbányát, 1327-ben Róbert Károly király Selmeczbánya jogaiban és szabadságaiban részesítette, mely jogok és szabadságok az összes szepesi bányahelyeknek közös jogaivá lettek; a bányavidék egészen kikerült a megye hatósága alól. Az egyes községek belügyeiket önállóan, szabadon választott bíráikkal intézték, a 16 denárt meghaladó törvénykezési ügyekben a gölniczi tanács és választott bíróság ítélt, melynek hatáskörébe tartozott a bányavidék községei közt előfordúlt minden bányajogi-, határkérdés és minden felebbezendő ügyben ítélni. Gölnicz- és Szomolnokbányának külön kamara grófjai („comes montanus, comes camerae, judex montanus“) voltak. Az utóbbi város tanácsának hatósága szintén kiterjedt a város határában alakúlt bányatelepek lakóira. [4]

[1] Wagn. 240—261. — [2] Lásd 321—322. lapon. — [3] Wagner I. 194. — [4] Ezekre l. Wenczel id. mű. 75. stb. l. — és Krones: „Deutsche Geschichts- und Rechtsquellon aus Oberungarn“, Arch. für. oesterr. Gesch. XXXIV. B. 213. stb. l.

2. Közgazdasági és közművelődési viszonyok.

Az anyagi és szellemi műveltségnek magasabb fokára csak oly nép emelkedhetik, melynél a szabad fejlődésnek nem állanak gátolóan útjában politikai és társadalmi akadályok. Megyénk hajdani politikai viszonyainak ismertetéséből kifolyólag állíthatjuk, hogy hazánk kevés vidékén találhatók fel oly mértékben a civilisatio gyors fejlődésének kedvező feltételei, mint a Szepességen a XII-ik század közepétől kezdve.

Földmivelés, állattenyésztés. A Szepességet a honfoglalás ideje óta „Terra Scepus" néven ismert királyi birtok gyanánt láttuk szerepelni. Természetesnek fogjuk itten is találni azt, hogy a legelső megtelepülő magyarok az itten talált, habár csekély számú, szláv lakosokat jobbágyi helyzetre szorították, mit igazol azon körülmény, hogy a „nobiles de Scepus" a tatárjárás előtt jobbágyokkal bírtak. Ugyancsak a tatárjárás előtti időben, a honfoglalás idejétől kezdve itt vannak a fejedelmi, királyi várbirtokokon a várjobbágyok, várnép és udvarnokok, kik földmíveléssel, állattenyésztéssel és vadászattal foglalkoztak. A telepítés menetéből láttuk, hogy a XII-ik század közepéig csak a Hernádvölgye volt népesítve. A Poprád felső völgyét a II-ik Géza korában betelepített szászok hódították meg a culturalis élet alapjául szolgált földmívelésnek, jogot nyervén a rengeteg őserdőknek irtására és szántóföldekké átalakítására. Hosszú idő telt el, míg a szász települők nagyobb mérvű iparra adva magukat, kifejtették a városi élet feltételeit. Még 1271-ben is, mikor V. István megerősíti jogaikat, így jellemzi őket: „quia homines sunt *simplices*, ... *agriculturis* et *laboribus* intenti", ekkor is fő foglalkozásuk még a földmívelés, de már az iparágakkal („laboribus") is foglalkoznak. A földmívelést nagyon előmozdította náluk a szabad birtokolás, mely nem csak eredeti telepeikre vonatkozott, de nemesi birtokok vásárlására is képesítette őket. A várjobbágyok, várjobbágyfiak és más nem nemesi osztályokhoz tartozott embereknek is megadta a király a szabad birtokvásárlás jogát, sőt az adományos nagybirtokos nemesek és egyházak is felszabadíthatták jobbágyaikat és a scultetiák keletkezése mind több földet von a mívelés körébe. A XIV. század közepén már a megye egész területére kiterjedtek az őstermelés egyes ágai, melyek közt már a XIII. században gyümölcstenyésztés is tért foglalt. Egy

1293-iki okmány a Kis-Semenehegy aljában elterülő, gyümölcsfákkal beültetett területet említ.[1]

A királyi adomány-levelek mint külön jogokról szólnak a vadászatról, halászatról s egyes községek lakói a terményeken és házi állatokon kívül halat és vadat is szolgáltatnak be a földesúrnak. A haltenyésztés czéljából általánosak a mesterséges halas-tavak. Az Árpádok alatt nálunk országszerte üzött halászatról feles számú okirat tanúskodik. Névszerint Szepességet illetve találjuk: hogy V. István király 1271-ben a szepesi szászoknak többi kiváltságai között a halászati jogot is megadta; ugyan azt a jogot kapták a gölnicz-bányaiak (Endlicher Mon. Arpad. 297. l.); a szent-antali karthausi — vörös — kolostor 1381-ben stb. A halászati jogot gyakran maguk a földesurak is a betelepítés alkalmával megadták alattvalóiknak. A halas-tavak között említtetnek: a filiczi (IV. Béla alatt), továbbá a szepes-bélai, greniczi ad. a. 1291., poprádi, szepes-szombati, kubachi ad a. 1291., kolbachi, (Szepes-Váralja mellett), landoki, landoki-víz mellett, nádasdi (Trsztyán) stb. Dr. Ortvay[2] szerint az összes tóvizek 0·5-a a Szepesség (a XIII-dik század végeig) területére esett. Hogy méhészettel is foglalkoztak már a XIII. században, ez Muthmer szepesi prépost 1273-iki végrendeletéből kitetszik, melyben a mezőgazdaságnál szükséges házi állatok jókora bőségéről intézkedvén, (úgymint 4 lóról, 8 tehénről, melyekből négy darab szent-mihályi — kis-szalóki — és két darab visokai — hradiskói — majorjában, 90 darab sertésről, melyekből 30 darab Kis-Szalókon, 124 darab juhról, melyekből hét darab Visokán elhelyezve volt, s számos bivalyról, azonkivül pedig egy marhaállományról a szepesi várban, melyet a várnagynak hagyományozott) Luchkán — Lucska — birt méhesről is rendelkezik, még pedig úgy, hogy annak egyik fele a káptalani harangozónak, másik fele pedig a szepes-váraljai káplánnak jusson. (Szepeskáptalani levéltár XII. Fasc. 1. Nr. 1.)

Földbirtok ára. A múlt századok birtok viszonyainak kimerítő képét adni az e részben még igen csekély anyagkészlet mellett nem lehet, mégis felhozunk nehány adatot, melyek a hajdani közgazdasági viszonyokra vethetnek némi világosságot. 1294. Édes Miklós a stojani lakosok részéről megjelent a szepesi káptalan előtt, a midőn t. i. Hildebrandus comes, Gnay-nek (Ganócz?) faluban levő örökségének negyedrészét 20 márkáért Stoján Lászlónak eladta. Egész Gnay-nek falu

[1] Szep. Hirn. 1885. 38. sz. — [2] Dr. Ortvay Tivadar. Magyarország régi vízrajza a XIII. század végeig stb. Budapest 1882. 354., 355., 357. l.

pedig eladatott Stoján Miklósnak 60 márkáért, a III. Bélától nyert összes szabadságokkal együtt. (F. VIII. 2. 180. l.) A szepeshelyi hiteles levéltárnak egy 1306-iki földbirtok áráról szóló okmánya szerint egy bizonyos Tóbiás, Levkócz és Menhard közt fekvő, egy aratrum (120 hold) területű birtokából Lewkfalvai Rudolfnak és Didacusnak 80 holdat eladott 50 ezüst márkáért. (A márkát 4 arany forinttal, 1 arany forintot pedig mai 6 frt o. é. számítva a 80 hold föld ára 1920 frt o. é. volt.) — 1320-ban Verner de Villa Lewk Levkóczon 80 hold mívelt szántóföldet szintén 50 ezüst márkán adott el. — 1329-ben Jakab, Jank fia, Péternek és Miklósnak a Lewk fiainak, a most érintett helységben 18 hold szántóföldet 9 girán = márkán adott el. (Tört. tár. IX. 116. l.) 1330-ban Gianknak fia Eugen Tóbiás mester leányától Margittól Kriegh község nyolczadrészét 17 márkáért vette meg. — 1354-ben Gyule fiai Hank, Tamás és Péter eladták nemesi curiájukat, egy „laneus“ [1] területű földjüket, malomrészüket és sörfőzőjük fele használatát 17 márkáért. Ugyanezen évben Gyanfalvai Mikes unokája Péter megvett Perényi Miklós leányától, Chonch asszonytól 4 egész curiát és egy curiának negyedét 10 márkán. — 1383-ban Menard batizfalvi scultetus úrbéri birtokából $8^1/_2$ vesszőnyi földet eladott a stolai benedictinus apátságnak 65 arany forinton. Ha a lent idézett számítás szerint a $8^1/_2$ vesszőnyi terület = lenne 1912 m²-el, ezért óriási ár lenne a 65 arany forint. Számításuk szerint $8^1/_2$ vesszőnyi terület = 7·77 katastr. holddal s az ár holdankint 8·36 arany forint, mi szintén nagy ár, viszonyítva a fentebbiekhez, hol a földnek holdja 2·5 arany frtba került. 1405-ben a Berzeviczy és Tarkői nemes urak Erdőfalva (Ó-Leszna) községet 600 arany forinton vették meg. Az említett község mai összes területe 3336 kataszteri hold. — 1412-ben a szepesi káptalan bizonyítja, hogy Mihály de Meldur, Hauk fia egy kőházát Stojánfalván 450 forintért eladta Szepes-Szombat városának. (Supl. Anal. II.) — 1449-ben Schzitniki Kisztner egy erdőterületet Stoos

[1] Egy Laneus = 12 virga (vessző, Ruthe), 1 virga = 16 ulna rőf és egy láb. = $16^1/_8$ rőf. (Wagn. I. 444. — Bárdosy I. 141.) Márki S. szerint (Magy. tört. életr. Bpest, 1884. I. évf. II. füz. 168. l.) $8^1/_2$ virga = 1912 m²-el. E szerint 1 laneus = 12 virga = 2699·3 m², ami körülbelől megfelelne 1 (katastr.) holdnak = 1200 □ öl = 2919·3 m². — Ezen számítást azonban nem helyeseljük. Werbőczynél P. 1. Tit. 133. §. 47. alatt fametszésben levő mértékről írja: „ista mensura sedecies sumpta, facit unam mensuram, sive u l n a m regalem“. A 18·3 cm. hosszu minta 16-szor véve = 2·949 cm. 1 laneus = 12 virga = 192 ulna = 566·016 m. 1 laneus² = 32037 m² = 10·97 magyar hold.

határában 23 arany forintért adott el a menedékkői karthauziaknak. A birtokeladásnak sajátságos okát látjuk 1485-ben, mikor Csepanfalvai Soldnar Mihály egy bizonyos Demeteren elkövetett gyilkosság és más erőszakoskodásai miatt Kázmérfalván (ma már nem létezik) volt egész birtokát, úgy látszik itéletileg, kénytelen volt 4 arany forintért eladni Aranyos János deáknak.

A fentebb felhozottakból látjuk, hogy mily nagy ára volt már akkori időben is a telkeknek, de előfordultak máskülönben esetek, melyekben a telkek felette olcsón is eladattak. Igy történt, hogy 1340-ben bizonyos Cocus Mihály, Obus Mihálynak fia, Anna hitvesével és gyermekeivel együtt a falujában alkotandó scultetiát bizonyos más Mihálynak, Márton fiának de villa Kazmery „pro decem marcis grossorum“ eladta. [1]

Nemes földbirtokosok. A megye területén hajdan élt s részben még ma is élő nemes birtokos családok, melyek közül többnek esetleg ma viselt neveit a középkori diplomaticai nyelvnek a családi nevekre vonatkozólag igen hiányos szerkezete mellett megállapítani nem lehet, — következők voltak:

Achel György bír Körtvélyesen 1403 [2] P. (= Petroczyana.)
Alez Mátyás, Petróczi Pál fia, bírja Petróczot 1463. P.
Aurifaber István, odorini birtokos 1263. P.

---

[1] E scultetiához vagyis bírósághoz az alkotandó telepen, következő javadalmak voltak kapcsolva: egy egész házhely a hozzá tartozó földekkel — una curia cum integro lanco terre ad eandem pertinente — fél malomjog a helység határában, mely malmot az uj Schultheis saját költségén építheti fel, törvénylátási jog azon pörökben, melyeknek taksája egy fertot meg nem halad, s az onnan bejövő bírság, a nagyobb pörök bírságának harmadrésze. Ezenkívül a kiirtandó erdő helyén keletkező telepre nézve meghatároztatik, hogy az uj lakosok tíz évig minden adótól mentek lesznek, a tíz év eltelte után pedig minden házhelytől s a hozzá tartozó földektől évenkint egy girát — denariorum numeri Scepusiensis — t. i. szt. Iván napján 16 garast — grossos —, szintén annyit külön-külön szt. Márton napján és a nagybőjt közepén fizessenek. A földesuri jog elismeréseül — ratione honoris — pedig az egész község minden husvétkor négy bárányt és tizenkét sajtot, s minden házhely négy tojást, szt. Ilona napján minden házhely egy csibét, egy kalácsot — tortam panis — s egy sajtot, s végre minden karácsonykor mindenik házhely egy köböl zabot, egy csibét és egy kalácsot tartozzék adózni a földesurnak. Ellenben a lakosok mindegyike tetszése szerint építhet sörházat. (Tört. tár. LX. 117. és 118. l.)

[2] Zsigmond király 1403-ban a hűtlenségről vádolt szepesvármegyei körtvélyesi Györgynek (dicto de Achel) élete és javaira kegyelmet ad. (P. ad a. 1403. 97. sz.)

Baluch István, birtokos Gergowon (Görgő) 1456.

Bank Hermann, a sygrai birtokos fia 1305. P.

Bartus Katalin özvegy, Kunczlai markusfalvi (Villa Marci) birtokos leánya, bír Csepánfalván és Gánóczon 1351. P.

Bask Tamás, birtokos Jamnikon 1442.

Bencsik Lázár és Mátyás, szent-andrási birtokosok 1517. és 1520.

Berzeviczyek. — Adolf, első szepesi prépost és nővére II. Andrástól adományt nyernek egy Poprád-folyó menti erdőterületre, mely 1246-ban Béla király által Rutker fiai Rikolf és Herrmann részére megerősíttetett. Rikolf és Polán 1278-ban nyerik Farkasfalut és Pokojt. Rikolf 1313-ban bírja Farkasfalut. (W. I. 103.) János és Mihály 1320-ban bírják Fridmant. B. — Péter 1425-ben Jamnikot kapja. (W. I. 140.) Ferencz 1520-ban bírja Kakas-Lomniczot. Henrik és Péter 1403-ban, Szaniszló és István 1477-ben bírják Liszkovánt és Wagendrüsselt. 1405-ben Erdőfalvát (Alt-Walddorf). Kokos magister 1300-ban Ewr-t (Nagy-Őr). 1319-ben ajándékozza Lechniczet a karthausiaknak. Herech de Berzevicze 1445-ben Nagy-Lomnicz és Zepfalva (Hunfalu?).

Betlemfalvai Péter, (Petrus de Betlemfalva) 1325-ben bírja Betlemfalvát. Betlem fiai: János és Péter 1318-ban bírják Miklósfalvát. (Supl. An. II.

Bogus magister, Bogumér liptói alispán fia, 1321-ben bírja Schönaw-t (Sunyava). (Fehér VIII. 2. 299.)

Borsvai Péter, 1441-ben Dományócz, Lomnicza, Édes és Zsibron.

Borza Jakab de Zsegre, 1456-ban Petróczon bír; Borza Erzsébet és Mátyás 1448-ban Kis-Szalókon.

Both Mátyás, Simon és Tamás bírnak 1521-ben Miklósfalván.

Brem, 1256-ban bírja Odorint.

Chonch, comes de Perén leánya és Máriáss neje 1354-ben markusfalui részbirtokot szerez.

Chudrun és fia 1296-ban bír Görgőn. (Dr. Ortvay Tivadar. Magyarország vízrajza stb. Bpest. 1882. I. k. 156. l.)

Conrad, Herrmann fia, alsó-szalóki soltész és birtokos 1322-ben.

Cozme, Poch de Grancs vocatus, 1344-ben birja Grancsot.

Csorba András, 1514-ben Kissóczon és Miklósfalván.

Csudák Dorottya, Miklós neje 1444-ben Aranyas-pusztát birja.

Darholcz Pál, Csepánfalván, Liszkoveczen és Wagendrüsselben 1466. és 1482-ben; Markus-, Batis-, Gerlachfalván, Teplicza, Liszkon, Jaloba (Zavadka) Goldbach és Chetene-pusztát 1467-ben.

Domokos, Tobyas fia Janóczon 1341-ben. P.

Édes Miklós 1294-ben bir Stojánfalván. (F. VII. 2. 180. l.)

Édes Miklós és Dorottya özvegye, 1415-ben birnak Betlem- és Tronfalván.

Ekkárd, 1314-ben Baldóczon. (S. A. II.)

Egyed (Egidius) és Hencsch 1349-ben 10 hold mivelt földet vesznek Csontfalván.

Eugenius, János fia Dobrán és Rudnán (Harakócz) 1293-ban.

Fias Miklós, lásd: Jekelfalussy.

Folkus, Folk fia 1323-ban Chantán (Csontfalu).

Frank Tamás, Castellanus de Scepus, 1322-ben Slawkon (Alsó-Szalók).

Fyle, kinek nevétől állitólag származik Filicz falu neve, IV. Béla király alatt birja Filicz falut. (L. Poprád város levéltára).

Gahan Erzsébet Csencsiczen 1349.

Gallicus Péter, vice-castellanus de Scepus et Lubó, 1329-ben szerzi Édusfalvát (Hadusfalu).

Gerus, Voytha fiának fiának Demeternek leánya, 1370-ben bir Petronch és Sygrán.

Gewbel Hedvig, János neje 1459-ben bir Krompachon.

Giank, Jenő fia 1330-ban Krighen.

Göbel-György 1493-ban Betlenfalván.

Görgey. 1256. IV. Béla Jordánnak, Arnold szepesi főispán fiának birtokot ad a Poprád mentén. — 1278-ban Jordán fia Illés adományul kapta Görgőt. — 1282-ben Illésnek IV. László eladta Daróczot (Dravecz). 1293-ban Detrik fia Arnold megszerzi Zsdjárt. 1297-ben János és Gyula birtokosok Malduron. 1299-ben Jordán birta a Lapis-refugiit. 1300 után ő birtokos Vitkóczon. — De Gargow Gergely 1333-ban Görgőn. — De Garga Benedek 1452-ben Kagyóczon (Ordzovján), Szent-Györgyön és Szent-Lőrinczen (Brutócz). — De Gargó László 1462-ben Görgőn. — De Görgő Benedek 1501-ben Felső-Szalókon. — Jordán, comes Saxonum 1302-ben Előrt (Nagy-Őr). — Nicolaus de Gargow 1333-ban Mathei Villának (Matejócz) felét ajándékozta a stólai kolostornak. — István, szászok grófja 1323-ban birja: Teut-Görgőt, két Répást, Toporch, Schönwald, Szent-Margith-át, Richwald, továbbá Szent-Péter, Bender és kis Toporch praediumokat. — István, Illés fia 1310-ben bírja Villa Repás melletti uj telepitvényt és Krompachot Kalós (Kalyava) birtokkal.

Gebelfalvay Ilona és Miklós, 1480-ban bírják Gebelfalvát (Buglócz) és Baldóczot.

Gahan Erzsébet, 1349-ben bír Csencsiczen.

Geöbelfalvay László, Péter, János és Margit 1462-ben bírják Gebelfalvát.

Gyánfalvai[1] Péter, 1354-ben eladja markusfalvi jószágát.

Gublin, lőcsei bíró, 1308-ban bír Gaan-ban (Gánócz) P.

Guebel özvegye, 1280-ban Olusán (Ulozsa[2]). Száz. 1872. 225. l.

Gueblin és Hermann testvérek, 1258-ban Trsztyánban.

Gyunge Ágota leánya, 1352-ben Harakóczon.

Haman János, 1505-ben Zeuzelch (Hozelecz, Oroszka).

Hauk Tamás és Péter, Gyula fiai 1354-ben Szent-Györgyön és Hundertmarkon.

Hem, Hennyg fia Kolcsván 1464-ben.

Heningus comes, 1297-ben Görgőn. Henkel János, lőcsei plebános 1519-ben Krompachon.

Henschmann Henrik, Novo-Ruzsbachon 1399-ben.

Herczeg, Simon fia 1321. Szepesházán (sic) (Hunfalu?).

---

[1] Ghan, Jank, Kanfalva, Kloszdorf és Nameszke, másképen „Byankovszky praedium“ is, — puszta Kolbach és Ordzovján között. — [2] Olus = Ulozsa l. Dr. Ortvay, id. m. I. 199.

Heyndericus, szepes-váraljai bíró 1314-ben Baldóczon.

Hylla, Mathaeus comes özvegye 1522-ben bír Matejóczon.

Hilbrand, Miklós soltész fia 1399-ben New-Lomniczon.

Holly Mátyás de Jablonicza, 1511-ben bír Mikro-Lomniczán, Maldur, Krigh és Kis-Lomniczon, végre 1519-ben Zsdjár (Betlemfalu melletti praedium).

Huruzk, Iroszlay de Scopus fia, 1230-ban Görgő mellett.

Hylla, Mátyás comes özvegye 1322-ben Villa Mathaeiben.

Hannus, kamaragróf 1297-ben III. Andrástól földeket kap Kis-Gelnuch (Gölnicz) folyó mellett. (Árp. Új okm. V. 169.)

Janusfalvay Jakab, Tóbiás fia 1423-ban Körtvélyesen.

Jánosfalvay János, Miklós fia 1341-ben Jánóczon.

Jempniki (de Jempnik) Balás, László fia 1399-ben Jamnikon.

Kaczinka János, 1479-ben Nagy-Lomniczon, Haraszt és Farkasfalun. — László, 1979-ben Vöröshegh alis Pálóczon (ma Porács.)

Kálnay Miklós, 1508-ban bír Edusfalván (ma Hadusfalu).

Katlin, „domina“ 1358-ban Jamnikon.

Kázmérfalvai Apolonia, Ilona és Miklós 1485-ben Kázmárfalván, mely már nem létezik.

Kázmérfalvai Mihály, 1343-ban Jazurmegyen (nem létezik már).

Kereszthche Bernát, 1503-ban Krompach és Kolinfalván (Kolinócz.)

Keresztyán, File fia 1315-ben Filiczen.

Kis-Szalóki Zsófia, György özvegye 1476-ban Görgőn.

Kiszner János de Schzitnik 1449-ben eladja Stooss felét a Lapis-Refugii zárdának.

Knapper, ruszkini plebános, 1420-ban Liszkován.

Kobitka László, 1484-ben bír rövid ideig Kázmérfalván. P.

Kolchvai (de Kolchva) Hedvig, 1297-ben Kolcsón.

Komlós Anna, Miklós leánya és Sarus Kelemen neje 1425-ben Zsegrán, Margetzán (praedium) Olsaviczán és Podproch.

Konch de Gargow 1324-ben Görgőn.

Koritniki Lengen Péter, 1445-ben Szent-Lőrinczen (Brutócz), Mihály 1300-ban Korotnokon.

Kovách y Balász, Pikfalván (Pikócz).

Körtvélyesi Pál, Miklós fia 1341-ben Körtvélyesen. — Gáspár 1415 Betlen- és Tronfalván.

Krasznyakfy Leonárd, 1517-ben Jekel- és Margitfalván.

Kunsch comes, gener comitis Jordani de Scepus, 1255-ben Myloy (körtvélyes határán) pusztát kap IV. Bélától benépesítés végett. (Nagy Imre id. munk. 29. l.)

Kromlofi (de Kromlof) Egyed és Péter, Illés fia 1392-ben Kromlofon (nem létezik többé.)

Kunch István, Jazurmegyi Mihály fia, Jazurmegyen 1354-ben.

Lack (László) Miklós fia, 1341-ben Jánóczon.

László, Miklós comes fia 1350-ben Sygra, Szent-Margitha, Olsaviczán és Podproch (alio nomine Lazonowpataka).

László, Pál fia Farkasfalván 1399-ben.

Lenkus de Wilkfalva 1341-ben Wilkóczon.

Lew de Petrouch-Sigra, Márton, András és János 1323-ban Petróczon és Zsegrán.

Loránd, 1450-ben Fylén.

Máriássyak. — 1209. II. Endre megerősítette Marcus Golát Szent-Mihály (Markusfalu) birtokában. — 1264-ben Markus fia Botyz IV. Bélától kapta Chetene-erdőt.[1] De Markusfalu Szaniszló 1435-ben bír Kis-Dománon (Arnótfalu). De Markusfalu Ferencz, György fia 1519-ben bírja Wagendrüssel, Zaloba és Csepánfalut. — István, 1513-ban Milag (praedium) Haraszt, Porács, Máthéfalva — és Rikolf: Koterbach, Béla és Zlob praediumokat.

Machal, Segfrid fia 1345-ben Machalóczon.

Magas Dénes, Regkén (Görgő mellett) 1315-ben.

Magócsy András, 1522-ben Hafka, Prileszka és Galgenbergen.

Márk (Marcus), kanonok, 1300-ban Korotnokon.

Mátyás, János fia 1345-ben Szentgyrk (Jurszke vagy Szent-György.)

De Mecke György, 1507-ben Jekelfalván és Szent-Margithán.

Mihály (Coccus) Miklós fia 1340-ben, hol? az okmányból ki nem vehető.

Mihály, Frank fia 1387-ben Farkasfalván.

Miklós comes, 1310-ben Richnon és Vojkon.

Miklós és Dániel, 1408-ban Richnó, Krompach, Podprocs és Kalof-on (Kalyava.)

Niger Lőrincz 1315-ben Rudnán, Hellebrand Lőrincz fia 1334-ben Rudnán és Sygrán.

Pecold, Gölniczről 1290-ben Botyz testvérétől, Wagendrüssel melletti „clara Lux“ nevezetű erdőterületet szerez.

Pethew, Péter fia 1345-ben Krompachon.

Pétermezei Pál (de Pétermező), 1359-ben Lubló melletti „Stara“ nevű erdőt bírja.

Péter és Miklós, Hangh fiai 1345-ben Csepánfalu és Komoróczon.

Petrus castellanus de Scepus, 1333-ban Jamnikon.

De Peklén, András fia 1493-ban Petróczon.

Petróczy Kristóf, 1456-ban Petróczon. — Andreas literatus 1463-ban. István, Dorottya és Orsolya 1463-ban és 1493-ban szinte Petróczon.

Pezek Péter de Milicz 1457-ben Markusfalu, Teplicza, Goldenbach (Koterbach), Zaloba és Zavadán.

Pickfalvai Miklós, János és Péter, 1379-ben és Benedek 1456-ban bírják Pikóczot.

Póch Mihály de Zsigra, 1423-ban Zsegrán.

---

[1] A Chetene nevű erdővel a Tátrahegy alatt azért jutalmazta IV. Béla Botyz-t (Batiz — l.), mert a cseh király ellen szerencsétlenül vívott egyik harczban, midőn István királyi herczeg a harczi tusában a király szemei elől eltűnt, Batiz volt az első, ki a királynak fia megszabadultáról hírt hozott. (Századok 1872. 661. l.)

Polyánkai Katalin, Loránd leánya 1459-ben Polyanóczon. — Benedek, 1464-ben Hinczfalván. — Ferencz, 1462-ben Polyanóczon. — János, 1469-ben Felső-Szalókon. — Péter, 1525-ben Polyanóczon.

Porkoláb Dorottya, betlenfalvi Porkoláb Márton özvegye Betlenfalván.

Pyrin mester, 1293-ban III. Andrástól két ekealját (duo aratra) kap a zsegrai határban. (Bárdosy I. 368.)

Razlay, földbirtokos Jamnik és Körtvélyes között. (Nagy Imre, Hazai oklevéltár. Bpest 1879. 30. l)

De Réthy Jakab és Márton, Helbrand fiai 1405-ben.

De Roskován László, 1523-ban Vojkóczon és Krompachon.

Rufy Jakab, jánosfalvi Rufy Tóbiás fia 1394-ben Jánóczon.

Rukwerth, Miklós fia 1306-ban Rudnán.

De Rychnó Dániel 1438-ban Alesnón (Poprád mellett).

Sartor Miklós, 1387-ben bír Pechenyén (Farkasfalu mellett).

Sartoris István, 1462-ben Petróczon.

Schipko András de Almas „nobilis“ 1524-ben bír Gyánfalván.

Sebesi (de Sebes) István és Tamás, 1525-ben Polyanóczon.

Sigrai (de Sygra-Petroucz) András és Mihály 1289. és 1292-ben Zsegrán, Petróczon és Rudnán (Harakócz).

Stery János, Rycolf fia 1459-ben bírja Granchot.

Stojan László és Miklós 1294-ben birtokosok Stojanfalván. (F. VIII. 2. 180. lap).

Stoll János, lőcsei polgár, 1475-ben Görgeőn, Lompniczán és Matheür (Maldur).

Szabó Ádám, 1516-ban Csepánfalván.

Szentandrási (de Szent-András) Lázár, Mátyás és Szaniszló, 1526-ban Kysfalván (Kisócz).

Szepes Sixtus, 1321-ben Szepesházán.

Szepesi György, de Kistalva (Kisócz) 1473-ban Abrahámfalván.

Sváby, 1233-ban Leonárd adományba nyeri V. Istvántól a Tothpataka és Béla közötti területet. — 1294-ben Arnold, Detrik fia, Palocháért cserébe kapja Svábóczot (Villam Svap). — Arnold de Thotfalva bír Haligóczon és Tótfalván 1344-ben. (Informatio circa iura Claustri Lechnicz fol. 48. kézirat). — Sváb Pál és Dorottya, 1414-ben bírnak Svábócz, Körtvélyes, Bussocz (Busócz), Scheverberg, Lupnak (Lipnik), Helbechvágása (Haligócz) Lisnech (Lessnicz), Zent-Margita és Kis-Dománon. — Sváby Henrik, 1480-ban Brutócz és Szent-Györgyön. — Anton de Thotfalu, 1405-ben Arnóthfalván.

Tamási Arnold és társai 1278-ban IV. Lászlótól földbirtokot kapnak a mai Tamásfalva határában. (Bárdosy I. 125.)

Thas András, Felsó-Szalókon.

Thata Miklós, 1487-ben Béla-pusztát.

Thurzó György de Betlemfalva, 1457-ben Pongráczfalun. Zsigmond székesfehérvári prépost 1503-ban Betlemfalván, Tronfalván, Villa Marsellii alias Csadajdorf, Kromloch és Ruzsbachon. — Elek és György, 1520-ban Betlemfalván.

Tonch de Betlemfalva, András fia 1342-ben Betlemfalván.

Ujfoluszek, 1314-ben eladja 60 holdas birtokát Baldóczon Heyndericus és Eckardusnak.

Urban Katalin, 1463-ban Segrén, (Zsegra).

Uszfalvi (de Uszfalu) Miklós, Usz Pál fia, 1433-ban Polyanóczon.

Vajca fiai, 1293-ban Zsegra határán.

Váralyai (de Váralya) Anna, Márton neje 1446-ban Körtvélyes, Dolyán és K[illegible] Kolchván.

Vargócz Kristóf, 1496-ban bír Svábóczon. 1514-ben szerzi Csorba Andrástól Kísócz és Miklósfalvát.

De Vayda György, Mihály fia 1479-ben Haraszton.

Vitk, 1253-ban bír Vitkóczon. (Dr. Ortvay id. munk. I. k. 244.)

De Vesloi Rikolf, 1306-ban Levkóczon.

Waldorf család, 1409-ben bírja Richwaldot.

Zakách Péter, 1417-ben Körtvélyesen.

Zapolya István, 1465 óta bírja Dénesfalu, Domány, Csötörtökhely, Illésfalva, Kurimján, Mülenbach, Nagy-Szalók, Odorin, Pálmafalva, Velbach és Zsákócz községeket.

Zeek (de Kázmérfalva) Katalin, 1359-ben Mathiasfalván bírt.

Zemerchen Kristóf, 1510-ben bír Görgőn, Kanfalván (Gánócz) Gebel és Huvraszke pusztán.

De Zolnok Balázs, 1441-ben Domány, Lomnicza, Lesznicza, Édesfalu és Birbron.

Zurchuk Farkas, 1294-ben a Golca-hegy és Berzéte felé vezető ut mellet fekvő földterületen nyer adományt.

Bányászat. A bányászat Szepesben igen régi; a tatárjárás előtti időből azonban arról — egyes helyi maradványokon és okmányi vonatkozáson kívül — tudósítások korunkra nem jutottak [1] Az újratelepítésnél láttuk, hogyan fejlődtek ki a Szepesség bányász községei. Királyaink mindjárt a tatárjárás után igyekeznek új lendületet adni a bányaipar kifejlődésének részint privilegiumok által, részint az által, hogy királyi területeket engednek át bányászati célokra. IV. Béla 1264-ben Gölniczbánya — a Szepesség legrégibb bányavárosa — polgárainak a Hnilecz-folyó környékén fekvő területet adományozva, megengedte nekik, hogy ottan aranyat, ezüstöt és vasat bányászszanak, [2] és Gölnicznek bányászata csakhamar oly virágzóvá lett, hogy IV. László 1280-ban a gölniczbányai bányajövedelemből évenkinti 100 ezüst márkát utalványozhatott a gölniczbányai szegények kórháza részére. — V. István a szepesi szászok részére 1271-ben kiadott szabadság-levelében a többi közt feljogosítja azokat arra, hogy területükön érczeket keressenek s a találtakat saját használa-

[1] Wenczel id. m. 75. — [2] Wagn. I. 193.

tukra fordíthassák. Ezen jogosítvány alapján lép Igló a bányamívelő községek sorába és a Róbert Károly által 1312-ben megerősített szabadság-levélben már Iglónak bányái is befoglalvák és Lajos kir. Iglót 1380-ban a bányavárosok sorába emelte. 1435-ben megújított privilegiuma értelmében a város lakói örök időkre feljogosíttattak területükön ezüstöt, higanyt, rezet és vasat bányászni.[1] 1308-ban Róbert Károly a szepesi birtokos nemes családoknak megengedte, hogy bányamívelési jogukat a scultetusokra átruházhassák.[2] 1351-iki XIII. t.-cz. általánosan szabályozta a szepesi nemesség bányamívelési jogát.[3] Gölnicz- és Szomolnokbánya a XIV. században kiváló gondoskodás tárgyait képezik. 1327-ben Selmeczbánya jogában részesülvén, közelebbi összeköttetésbe léptek s a széles alapokra fektetett önkormányzati jog, mely a század folyamában az egész szepesi bányavidékre kiterjedt, üdvös hatást gyakorolt a bányászat fejlődésére. Krompach, Remete, Merény egymásután lépnek a bányavárosok sorába s nagy területekre terjesztik ki működésük körét. Merény bányászata, például, kiterjedt a mai Teplicska, Matejócz, Zavadka, Porács, Koterbach községek egész területére.

A bányatermékek mennyiségére csak pár adat mutat rá. Szomolnok bányái 1443-ban 4613 mázsa rezet szolgáltattak.[4]

Zsigmond király örökös pénzzavarai a Szepesség bányáit is zálog tárgyává tették. 1443. okt. 28-án Gölnicz-várát a kassai kamara igazgatása alatt állott szomolnoki és lassúpataki arany-, ezüst- és rézbányákkal együtt Chieber Eberhard bambergi polgárnak két, esetleg több évre 2600 arany forintért elzálogosította.

A Szepesség bányászatának történetével részletesebben megismerkedni akaró szíves olvasót utaljuk Dr. Wenczel Gusztáv: „Magyarország bányászatának kritikai története“ című művére. Csak azt említjük még meg, hogy a tulajdonképeni bányavidéken kívül Matheócz, Poprád, Nagy-Szalók, Leibicz, Grénicz, Olaszi s a XIII város közül még másoknak területén is űztek hajdan bányászatot. Kitűnik ez Zsigmond Ágost lengyel királynak 1563-ban kiadott okleveléből, mely szerint a XIII város lakóinak megengedi vasat, aczélt, rezet és nyersérczeket Lengyelországba szállítani.

A Magas-Tátrában is történtek jelentéktelenebb bányászati kísérletek a Stöschen, Fleischbäncken, Durlsberg, Kupferschächtchen,

---

[1] Kachelm. id. m. 99. — [2] U. ott. 69. — [3] Corp. Jur. Buda 1822. fol. 163. [4] Weber S. Zipser Gesch. und Zeit-bilder. 211.

Kupferbank nevű helyeken, a Papirusthalban, Ratzbergen, a zöldtónál a nagy-tarpataki, a felkai, batizfalvi völgyekben és más helyeken.

Ipar. A városi élet fogalma mindig magasabb fokú szellemi képzettséget tételeztet föl. A városok lakóit mindenkor és mindenütt jellemezte az, hogy az őstermelés nyers anyagát feldolgozva értékesítették. Ezen elveket alkalmazva a Szepességre, mikor azt látjuk, hogy már a tatárjárást megelőző korban a „sodalitas parochorum 24 regalium *civitatum*"-ban 24 városról van szó; itten korán kifejlődött iparos-életről méltán beszélhetünk. V. Istvánnak már sokszor említett 1271-iki szabadság-levelének szavai, melyek szerint a szepesi szászok „sunt homines... agriculturis et *laboribus* intenti" világosan mutatják, hogy a betelepült szászok a földmívelés mellett igen korán meghonosították itten a legkülönfélébb iparágakat. A többi iparágak között a kőmívesmesterség meglehetősen kifejlődött magaslaton állott, a mint ez, többi között, Muthmernek, a szepesi prépostok sorában a hatodiknak, említett végrendeletéből is kilátszik, a ki 1273-iki végrendelkezésével többféle becses ruhadarabot hagyott hátra, melyeknek vételárát a szepes-káptalani templom második (déli) tornyának felépítésére (ad opus secunde turris ecclesie beati martini) szánta. Tudvalevőleg a mártonhegyi templom kéttornyu.

A szóban lévő prépost ezenkívül még a Szt.-András és a B. Sz. Mária processionalis (körmeneti) kápolnáját is említi; beszél több házról a káptalanban; említést tesz a prépostsági kertről, továbbá „Ridnich" — (sic) a mai Ribnicsek-malomról, különféle egyházi szerekről stb. — Ezen s más körülmények arrra vallanak, hogy megyénkben a XIII. században az iparügy már is a fejlődés fokán állott.

A XIV-ik század elején hazánkban meghonosúlt czéhrendszer, a kereskedelmi viszonyoknak az Anjouk alatt nyert nagy lendülete felvirágoztatták a szepesi ipart és 1412-ben, mikor Zsigmond a Szepességnek 16 városát elzálogosítja, ezen kívül két szab. kir. és hét bányaváros polgárai űznek nagy ipart.

A czéhek keretében fejlődött iparágak mellett a Szepességen a mezőgazdasági iparnak két fontos ágát, a malomipart és a sörfőzést találjuk régi időben erősen kifejlődve. Telepítést malomipar nélkül képzelni sem lehet, ez okozza, hogy az adomány-levelekben mindenütt kiemelve találjuk a malom-jogosítványt, mely a föld birtokosának rendesen leghálásabb jövedelmi forrása volt. A sörfőzés szintén régi idők óta mondhatni egybe nőtt megyénk gazdasági és éghajlati vi-

szonyaival, gazdag jövedelmet adva a lakosságnak épen úgy, mint a földbirtokosnak, scultetusnak és a lelkészeknek. A települők szabadalmaik közt kötik ki a sörfőzés jogát s a telepítők ezzel édesgetik földjükre a lakókat. Mikor 1295-ben Verner, a zsákóczi Hans fia, az egykor Szepeshez tartozott Vernár község telepítésére engedélyt kapott, kapta azt azon joggal, hogy a község leendő lakói sörfőző házakat épithetnek maguknak.[1] Tamás mester, Frank fia 1322-ben alsó-szalóki scultetusának sörfőzési jogot adott.[2] A sör a terményadók sorában jelentékeny helyet foglalt el, amennyiben a jobbágyok gyakran kötelezvék a földesúr részére meghatározott mennyiségű sört szolgáltatni. Dolyán községnek Ladon comes által 1297-ben történt alapítása alkalmával az alapító kikötötte, hogy minden települő házhelyéért évenkint két tonnácska tartalmú hordó sört adjon.[3] Lubló ura Miklós comes 1315-ben egy bizonyos Nicolaus de Petrivilla-nak egy nagyobb erdőterületet irtás végett azon feltétel mellett adott át, hogy minden kiirtott 10 laneusnyi terület után évenkint húsvétkor egy arany forint értékű hordó sört tartozik beszolgáltatni.[4] A város polgárainak kiváló joguk volt a sörfőzés és mérés, melynek nagy fontosságot adott a vásári szabályoknak azon pontja, hogy a vásárra jövő idegennek semmiféle szeszes italt nem volt szabad behoznia. A középkorból nem birunk adatot a sörfőzés kiterjedtségének feltüntetésére, de a későbbi kor adatai is szolgálhatnak némi mértékül, ha felhozzuk, hogy Lőcsén a XVII-ik században 192 ház volt ellátva sörfőző helyiséggel.

Közlekedés, kereskedelem. Megyénk közlekedési és kereskedelmi viszonyainak korai fejlettségére mutat Imre királynak 1198-ban kiadott azon oklevele, melyben a Szepesség vámtizedét az esztergomi[5] érsekségnek adományozza. A kereskedelemnek életere a jó úthálózat. A XIII-ik században ilyet nálunk már az említett okmány is feltételeztet. Régi okmányaink csak-

---

[1] Wagn. I. 443. — [2] U. ott. 446. — [3] U. ott. 445. — [4] Schwartner: De scultetiis 151. — [5] A nevezetesebb magyarországi vámtarifák, melyekről ezen korból tudomásunk van: az esztergomi, és a budai. Mert e két város lévén azon időbeni hazai belkereskedésünknek főhelye, vámtarifáik is nem csak az ottani vásároknak, hanem akkori országos kereskedelmünknek és névszerint a Dunakereskedésnek tárgyairól is szólnak; tehát különösen azon terményekről is, melyeket hazánk gazdasági működésének fontosabb eredményeiül lehet tekinteni. Az esztergomi tarifa már 1198-ban gyakorlatban volt, a mikor az ottani vám még királyi vám (telonium regium) volt, s később, midőn az esztergomi egyház birtokába

ugyan gyakrabban emlegetik a „magna via“, „antiqua via“ utakat, a magna via alatt rendesen a nagyobb közlekedési vonalúl szolgáló nyilvános, mint ma mondanók, országútakat értve. Habár az úthálózat teljes rendszerét nem szerkeszthetjük össze a hiányos adatokból, a főbb útvonalakat határozottan kijelölhetjük. Megjegyezve, hogy a vám miatt a Szepesség összes országútjainak a szepesi várnál kellett találkozniok. Lőcséből, mint középpontból induljunk ki. Innen ment az egyik „via magna“ Almás határát szelve a vár alá, hol ketté ágazott, egyik ágát a „Ruda“, ma Branyiszkóhegységen át Sáros felé küldve, másikat Szepes-Olaszin át Kolinócz felé irányítva, hol a Hernád hídján beszedték a vámot. Az elsőnek említett ágról egy 1297-iki okmány mondja: „qua itur versus Hungariam.“ [1] Ezen közlekedési vonalnak kiágazása azon már 1297-ben, majd Felső-Szalók 1471-iki határlevelében ismét említett azon útvonal, mely szintén Lőcséről kiindúlva Almás határán át, Szepes-Váralja mellett a máig is „Herveg“-nek nevezett hadászati úton Kolbach felé, s innét Mindszenten, Pongráczfalván, Polyanóczon s Felső-Szalókon át Sárosba, Berzevicze felé húzódott. [2] Lőcséről indúlt ki azon nagy vonal, mely Ruszkinóczon, Késmárkon, Bélán, a Magurán, Ó-Falván át Galicziába vezetett. Ennek egyik ága Bélától az alsó Poprád-völgyön át Palocsáig vitt. Másik, Késmárkról Csötörtökhelyen átvezető ágát 1289-ben említik az okmányok. [3] Az Ó-Lublótól Galicziába vezető országút irányát bajos határozottan kijelölni, annyi bizonyos, hogy mikor Zsigmond király 1412-ben békére lépett Ulászló lengyel királylyal, ezt a nevezett év márczius 15-én a krempachi hegygerinczen fogadta és innen kísérte Lublóra, [4] ami megerősíti azon feltevést, hogy a galicziai Pivnicnától kiindúlva vezetett az út Lublóra. — Legrégibb közlekedési vonalaink közzé tartozik a felső Poprád mentében a Hochwaldon át Liptó felé vezető út, melynek mellékága a felső Hernád-völgyét követve Vernárnál ment át Gö-

---

jutott, Imre, IV. Béla, IV. (kun) László királyi privilegiumaival fentartatott. Az egyes kereskedelmi czikkek benne részint országos kereskedésünk, részint az ottani vásárokra való tekintettel említtetnek meg, s névszerint felemlítve találunk mindenféle cercalékat, lent és kendert, gyümölcsöket, bort és sört, gulyás-ökröket, sajtot, sertéseket, mindennemű halakat, ökör-, birka- és kecskebőröket, szűcsárukat. (Wenczel Gusztáv. Magyarország mezőgazdaságának története. Budapest, 1887. 161. l.)

[1] Bárdosy I. 422. — [2] Szepeshelyi lvt. Protr. 1510. fol. 51-a. — [3] Bárdosy I. 301. — [4] Fesler: Gesch. d. Ung. B. II. 227.

mörbe. — A bányavárosokból Jászó felé vezető útról 1284-ben már mint régiről van szó.[1] Noha ezen útakról nincsennek igazolható adataink, alig férhet kétség ahoz, hogy az ősrégi bányászatot űző Rozsnyó[2] vidéke felé a vele szoros összeköttetésben állott szepesi bányavidékről szintén régi idők óta vezetett nagyobb közlekedési vonal, valamint a felső Poprád-völgyből Dobsina felé.

Ezen nagy közlekedési vonalak szolgáltak a Szepesség speculativ szellemű lakosai egykor nagy kereskedelmének, melyet különösen Lengyelországgal, de hazánk más vidékeivel is űztek. Különösen kiemelendő a hazánk és Lengyelország közt folyt átmeneti nagy kereskedés, melynek székhelyei a XV. században árúmegállapitási joggal birt két városunk Lőcse és Késmárk voltak, melyeknek kereskedelmi viszonyait részletes vásári szabályzatok határozták meg. Az említett és más városokban is — régi idők óta tartott heti- és országos-vásárok, minők Gölniczbányán már a XIII. században, Iglón a XIV. század közepétől voltak, folytonos éberségben tartották a kereskedelmi szellemet.

Pénzügy. Hazánk pénzügyi viszonyain a politikai életre ható áramlatok szerint a görög, olasz, német befolyások egymásután éreztették hatásukat. A általános pénzviszonyok és pénzértékek ismertetését mellőzve csak azon tényezőket emeljük itten ki, melyek a Szepességnek a magyar pénzügy történetében is némi önálló szerepet juttattak. Az Árpádházból származott királyok korában hazánkban nagyobb fizetési eszközül rendesen súly szerint márka, „gira" számra alkalmazták az aranyat és ezüstöt. A törvényeinkben említett és törvénykezési eljárásunkban alkalmazott márkák különfélék voltak. A nehéz súlyú arany márka „marca auri gravis ponderis"=72 frt; a nehéz súlyú ezüst márka „marca argenti gravis. ponderis" = 4 frt. A könnyű súlyú ezüst m.=1 frt. Az Árpádházból származott királyok korában használatban volt troyesi és kölni márka mellett Európa-szerte közkeletüek voltak egyes nevezetesebb városok és vidékek súlymértékei; hazánkban a budai, fejérvári-, kassai és nagy-szebeni mellett *a szepesi márka.* A szepesi ezüst márka értéke volt 48 garas, míg a budaié 56 gr. és

---

[1] Wagn. I. 442. — [2] Remete környékéről, Szomolnok-patak mentén Golcha (ma Golic, Holica) (Dr. Ortvay. Mezőgazdaság. 146. l.) hegy tövében Gömör-Berzete felé — ad a. 1255 — huzódott egy utvonal, mely minden valószínűség szerint Rozsnyót is érintette. Sajnos, hogy az illető okmányból — Bárdosy I. 455. l. ki nem vehető, vajjon ez a „via magna" = országut vala vagy nem.

így a szepesi ezüst márka értéke 8 garassal kisebb a budaiénál. A szepesi ezüst márka negyedrésze „ferto", 12 garas = 1 szepesi forinttal.* Kétféle szepesi forintot különböztettek meg. Volt a „gravis computus" = 51 pengő vagy 89 o. é. kr és a „levis computus", a paraszt forint = $49^1/_2$ p. vagy 86 o. é. kr.** A „Zipser Willkühr" szerint (81. §.) a Szepességen egy arany márka értéke 26 frt országos értékű (Landtzahl ader Landtwerungk) forint volt.*** 1424-ben egy szepesi frtot 50 új fillérrel számítottak fel.****

Ezen specialisan szepességi pénzértékek mellett természetesen forgalomban voltak a Szepességen is az országban forgalomba került összes más pénznemek is.***** Megemlítünk még a Szepességen különféle időkben forgalomban volt két pénznemet, melynek határozott értékét azonban kimutatni nem tudjuk. Ez a „triales et pankardae." Egy 1429-iki oklevél említi, hogy Polyánkai (Polyanóczi) Péter fiának Istvánnak elzálogosította Herkoviczon (Harakócz) volt birtokrészét bizonyos Jakab ugyanottani lakos. Mikor Péter a kiváltást sürgette, Jakab a zálogösszeget aranyban akarta visszafizetni, amit István elfogadni nem akart s a törvény előtt oda nyilatkozott, hogy ő Jakabnak „triales"-eket és „pankarda"-kat adott (se triales et pancardas ... dedisse) és a zálogúl bírt birtokrészt csak ugyanolyan pénznemeken hajlandó visszabocsátani.[2]

Hossz-, terület- és ürmértékek. A közgazdasági viszonyok helyes mérlegelése szükségessé teszi a mértékek lehetőleg pontos ismerését. A Szepességre vonatkozó oklevelekben nagy számmal fordúlnak elő különféle, ma már használaton kívül levő mértékeknek nevei, itten csak ezeknek értelmezésére szorítkozunk.

---

* Ex actis processus de Scultetia Lublow. Schwartner de scultetiis 1825. 150. — ** Schwartner: Statistik. I. Ofen, 1809. 386. — *** W. I. 259. **** — Acta Petr. 147. sz.

***** Ezeket az értékek összehasonlítása kedveért itt közöljük: Róbert Károly előtt a magyar pénz majdnem kizárólag ezüst volt. Arany pénz igen ritka volt. Az ezüst pénzt nem igen számlálták, hanem márkákban, girákban azaz félfont számra mérték. (Salamon Bpest története. 1885. 85. l.)

Ezüst váltó-pénzt először III. Béla korában vertek, de ez oly vékony volt, hogy a használat következtében elkopott darabokat évenkint teljes sulyuakkal kellett beváltani. Az ujra veretés költségeire a beváltásnál az értéknek egy részét levonták, miből a kamarának jelentékeny haszna (lucrum camerae) volt. Minthogy egyes királyaink a beváltást gyakran eszközölték, az 1222-iki aranybulla 23-ik czikke elrendeli, hogy a kibocsátott pénz husvéttól-husvétig legyen forgalomban és évenkint csak egyszer váltható be. A szepesi szászoknak 1271-iki szabadság-levele kimondja, hogy a szepesiek kötelesek évenkint virágvasárnapján

Legrégibb okmányaink 1295-ben említik a „Virga“, vessző nevű hosszmértéket, melynek hossza 16 könyök (rőf) és 1 tenyér. A „*Laneus*“ vagy „Lylynus“ (Lehen) — különösen német eredetű új telepítvényeknek szabályozásra volt használatban — 1295-ben 12 virga = 192 könyök és 12 tenyér.[1] „*Funus*“, (Funiculus, quod vulgo *fin* vocatur. Hazai Okmt. II. k. 278. l.) zsinór, 1292-ben a mecsedelfalvi rétek felméréséről szóló irat szerint 30 rőffel volt egyenlő.

---

elfogadni és forgalomba hozni az uj pénzt, a pénzt beváltó kamaragrófot és embereit 6 héten át tartoznak ellátni és beváltási díjul minden márka után egy latot fizetnek, az uj pénzt a forgalomban egy egész éven át tartoznak megtartani. (Wagner I. 189.)

1235 táján verhették az első magyar forintot aranyból. Ezt már nem suly, hanem egyes darab számra számlálták. Más szókkal ez volt az első valódi pénz nálunk. Mert az ezüstnél az a szokás divatozott, hogy minden adó és vevő övébe akasztott mérleget vitt a piaczra s azzal mérte ki hány márka ezüst, a mit kiad vagy bevesz.

A fizetést leggyakrabban arany márkában vagy unciában teljesítették. Egy pápai adószámadás az uniciát „Obon“-nak is nevezi. Forgalomban volt a freisachi márka (trisaticus) is. Egy márka = 8 uncia. 1 unc. = 2 lat = 3·5 dekagr. 1 m. = 16 lat = $^1/_2$ font = 28 dekagr. Ferto (Vierling) = $^1/_4$ m. = 2 unc. = 4 l. = 7 dekagr. Magyar ezüstgaras = 5 magyar ezüst fillérrel = $^1/_6$ unc. = $^1/_{48}$ márkával. Egy ezüst márka = 4 ferting, ferto = 16 lat = 28 dekagr. 1 ferto = 1 forint. Egy arany ferto = $^1/_4$ arany m. (florenus auri) = 1 arany forinttal. Az arany forintok Kachelmann szerint (id. mű. 123.) a XIII-ik században jöttek forgalomba. Salamon szerint (id. mű. 137. l.) az 1335-ik év körül Róbert Károly kezdte el a magyar forintok veretését. A corpus juris szerint 1342-ben $^1/_2$ márka veretlen aranyat hét márka ezüstön vált be a királyi kamara. (Salamon id. mű. 105. l.)

Róbert Károly alatt egy budai ezüst márka 4 arany forint, az az 4 darab arany. (Salamon 110.) A báni márka finom ezüstje 3 forintra volt becsülve. E szerint az arany márka 36 forint, fele a 12 unciás, vagy is 72 forintos budai márkának. (Salamon 1. 42. l.)

A fent említett király uralkodásának két első tizedében a bécsi kispénzek és a prágai garasok nálunk a leggyakoribb fizetési eszköz; — mint ezüstpénz. (Salamon. 145. l.)

1318—1340. Egy forint értéke mindig 16 cseh garas, avagy egy márka, az az 16-szor 4 = 64 garas egy márka. (Salamon. 147.)

Róbert Károly uralkodása korában mindenféle súlymérték volt az országban. Márka „ad numerum Budensem“ 56 garasos márka. Ez közönséges ezüst márkának is „marca communis argenti“ neveztetik.

A 64 garasos márka „ad pondus Budense“ és „finom ezüst“ márka. Az 56 garasos márka állandóan 3 és fél forintra van becsülve, és a 64 garasos 4 frtra. (Salamon. 150. l.)

A rőf, „*Ulna Regalis*“ = királyi öl [2] Wenczel szerint ulna = a corpus jurisban (Buda 1822. fol. 46) lerajzolt mérték szerint 2·93 méterrel volt egyenlő. E szerint egy funus = 87·9 mét. Froelich Dávid, egykor híres késmárki mathematicus 1643-ban Ulmban kiadott utazókönyvében leírva az ő korában használatban volt hosszmértékeket, azok közt a Szepességre vonatkozó régi oklevelekben említettek közül leírja a következőket; „*Digitus*“, újj = 4 árpaszem hosszával. „*Uncia*“, hüvelyk = $1^1/_3$ digitussal, — „*Palmus*“, tenyér = 4 újj szélességével. — „*Lichas*“ = $2^1/_2$ palmus = 10 újj. — „*Spithama*“, arasz = 3 palmus = 9 uncia = 12 digitus, ezt „*Palmus major*“-nak vagy „Dodrans“-nak is nevezték, — „*Pes romanus*“, római láb = 4 palmus = 11 uncia = 16 digitus, — „*Palmipes*“ = 20 digitus, — „*Cubitus*“, könyök = $1^1/_2$ láb, — „*Passus simplex*“, egyszerű lépés

---

A magyar garas veretéséről csak 1334-re nézve vannak positiv adatok. (Salamon. 157.) Garasokat Róbert Károly először veretett nálunk jó ezüstből. Eleinte 12 garas tett egy fertot = forintot és így 48 garas egy márkát. Egy márka mint tudjuk 4 fertot tett. Később azonban ezekből is, mint a nálunk forgalomban volt cseh garasokból 15 számíttatott egy fertora, s így 60 garas egy márka. (Rupp. Magyarország pénzei.)

Egy garas Magyarországon $7^1/_2$ denárt ért. A közönséges forgalomban csak 7 denárba számították. (Salamon 154. l.) Egy forint tett 16 garast = 112 denár. Egy denár 5—6 kr mai értékben. Egy garasban hét denár volt, egy denár pedig hat krajczárt ért mai papiros értékben, e szerint egy garas mai 42 krajczár. A hazai denárokat 1319—1330-ban báni denároknak látjuk nevezve és a báni denárok alatt 1330 előtt hazai pénzt kell érteni. (Salamon 156. l.)

Róbert Károly 1338-ban forgalomba hozta az „Obulus“ németül „Heller“ nevű váltópénzt. Az obulus = $^1/_2$ denárral. Ugyanakkor elrendelte, hogy egy márka finom ezüstből 8 pensa vagy 320 denár veressék. (Salamon 162.)

A denárok értékéről Zsigmond 1405-ben úgy intézkedett, hogy 100 denár tegyen ki $^1/_4$ ezüst márkát vagyis egy forintot és e szerint emelkedett a denárok sulya. (Salamon 171.) A budai ezüst márka értéke megmaradt 4 frt. 1370-től 1440-ig, majd 1462-től a XV-ik század végéig 100 denárt számítottak 1 frtra. Ha ma egy arany forintot (aranyat) 5·65 ezüst frtba, vagy papírpénzben 6 frtba számítjuk, a denár értékét mai 5 ezüst vagy 6 o. é. krajczárra tehetjük.

Egy régi forint mai közkeletű pénzben 600 krajczár. Egy régi denár 6 kr volt, mikor 100 denár ment egy forintra. De 1453-ban, s azon egész évtizedben is 300 denár tett egy forintott. E szerint az akkori denár épen mai két krajczár. (Salamon 185. l.) — [2] Acta Petr. ad. an. 1429. 156. sz.

[1] Wagn. I. 144. Bárdosy I. 141.

[2] A királyi öl a XV. század végén akkép volt szabályozva, hogy „Ulna facit quinque cubitus sive quinque brachia“ Kovachich: Supl. ad Vestigia Comit. II. köt. 206. l.

= $2^1/_2$ láb, — „*Passus germanicus*“, német lépés = 5 láb. — „*Orgya*“, öl, megfelel azon magasságnak, melyet egy középtermetű ember lóháton ülve el ér. — „*Pertica*“, rúd = 10 lábbal, miért „Decempeda“-nak is nevezték, a népnyelvben „Rutte, vessző“ néven fordúlt elő. Legnagyobb hoszmérték a „*Miliare*“ mérföld, a régi magyar mérföld hosszáról nincsennek biztos adataink. I. Mátyás korában Budától Belgrádig 44 mérföldet számítottak. Gabriel de Pechwaradino szt. Ferencz-rendi szerzetes, ki 1514—1517-ben Jeruzsálemet és környékét beutazta, a többi közt írja, hogy egy magyar mérföld egyenlő 5 olasz mérfölddel. Ha 1 olasz mérföld akkor is egyenlő volt egy egyenlítői fok $^1/_{60}$-ad részével, akkor a magyar mfd = $^1/_{12}{}^0$-al és így viszonylott a földrajzi mérföldhöz, mint 12:15-höz.[1] Froelich szerint a XIII-ik században 1 magy. mfd = 3 német mfddel, és egy erdélyi mfd = 2 magyar mfddel.

A terület mértékek közt említvék: „*Mansus*“ = 12 holddal. „*Hoba*, huba, hueba, hub“, nagyságára nézve eltérők a vélemények, némelyek azonosnak tartják a „mansus“-al,[2] mások szerint 1 huba = 24 holddal,[3] mások ismét azt vélik, hogy 1 mansusban több huba volt.[4] „Huba“ alatt általában oly földterületet értettek, melynek nagyobb része szántóföldből, a kisebb pedig erdőségből állott.[5] „*Aratrum*“,[6] egy ekényi föld, megfelelt egy telepítvényes illetékének, szepesi mérték szerint 120 holdból állott.[7] A szepesi káptalannak 1323-ban kelt levelében említtetik, hogy egy félekényi föld 39 hold. A tihanyi conventnek 1296-iki levele szerint egy „aratrum“ = 130 hold. Verbőczi szerint egy „aratrum“ rendesen 150 holdat tett a királyi mérték szerint.[8] A „hold“ (Erdjoch, Erdtag, Morgen) oly földterület, melyet egy eke egy nap alatt felszánthat vagy melynek termését egy férfi egy nap alatt lekaszálhatja. Nagysága 900—1600 □öl

---

[1] Schwartner I. B. 395. — [2] Heinrich Breslau: Diplomata centum. Berolini 1872. 156, 157. — [3] Janota: Zapiski v zaludnieniu dolin Dunajeca i Popradu na Śpižu. Krakó 1864. 43. — [4] Migne: Lexicon mediae et infimae latinitatis. Paris 1858. 1139. — [5] U. ott. — [6] Aratrum eredetileg oly földdarabot jelentett, melyet egy nap alatt négy igás ökörrel lehetett fölszántani. Később bizonyos számu holdat, vagyis „jugerum“-ot foglalt magában. Hazánkban a XII. század közepe előtt azonban nem igen volt használatban. Fejérnél I. 452. 1082; Wenczelnél I. 75. 1181. évben először jön elő. V. ö. Wenczel Magyarország mezőgazdaságának története. 170., 171. l.

[7] Bárdosy: Supl. I. 34. sz. VIII. nota 17. — 37. l. sub d. és 40 l. — [8] Fejér. VII. 8. 155. l. — u. o. IX. 7. 720. Bunyitai: Egyedi apátság. N.-Várad 1880. 19. — Trip. P. I. tit. 133. §. 49.

közt változott. A királyi hold — jugerum regalis mensurae — a XV. századnak végén hosszúsága 70 (vagy 72), szélessége pedig 12 királyi ölben volt megállapítva.[1] Werbőczi szerint egy holdnak hossza 72, szélessége 12 királyi ulna (à 2·93 m.) volt, ami = 7417·35 m².[2] Froelich a hold hosszát 240, szélességét 120 lábra = 1800 □ ölre teszi. A réteknél a kaszáló, *falcastrum* — oly füvel benőtt földtér, melyet egy férfi egy nap alatt lekaszál — volt a rendes síkmérték.

Az erdők terjedelme — melyek a Szepességet illető régi okmányokban bokor, cserje = „dumus" „dumetum", „ereszteven" „eresztvén", „feketew erdew", „liget" = erdő, „locus virgultuosus" = sűrű vesszős hely, „nemus" „sylva" = erdő, „rubus" „rubetum" = bokros hely, „terra virgultosa" „virgultum" nevek alatt fordúlnak elő — holdak szerint számíttattak. Haszonvétele pedig a levágott fa mennyiségének mértéke szerint, a mi öl formájában történt meghatároztatott.[3]

Nagyobb földbirtok területe „*határvonalak*" által különíttetett el a másiktól. Két különböző pont közötti távolság meghatározására igen bizonytalan mértékek, m. p. „*szemrevétel*" = quantum visus oculorum; „hegytetőig" = usque ad apicem montis; „*nyillövés*" = quantum iactus sagittae stb. használtatott. A *határpont* megjelölésére: hegytető = apex montis, a hegy = mons nem mindig a tulajdonképeni „mons" név, hanem különféle elnevezés alatt, úgymint: Berg, Berch, Brech, Brek, Berech fordúl elő; kő = lapis: hegyes, hasadt, fejér, nagy, kis = acutus, scissus, albus, magnus, parvus; ut = via: nagy, keskeny, régi = magna, angusta, antiqua; kétfelé ágazó út = bivium; kútfő = fons, puteus; forrás = scaturigo; árok = fossatum;

---

[1] Wenczel: Mezőgazdaság. 303. l. — [2] U. ott. tit. 133. §. 48. — [3] Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy már a XIII-ik század vége felé az erdők tulságos kivágása, illetőleg pusztítása ellen hangok emelkedtek. Igy például midőn 1294-ben Leibicz (akkortájt magyarul „Vadkert"-nek, németül „Thiergarten"-nek neveztetett) Baldus Szepesvármegye főispánjától engedélyt kapott, hogy a városhoz tartozó „nagy fekete erdő"-ben, Kottenhau (a magyar kótog kopoktól) és Netzenpletz (Netz, háló) völgyek között Deutsch-Leibiczet (Wenig-, Wing-, Windisch-, Slavisch-Leibicztól való különbség okáért) állapíthassa; Farkasfalva, Fladensdorf (Levkocz), Grosz-Eisdorf (Nagy-Zsákócz), Klein-Eisdorf (Kis-Zsákócz, máskép Pokaj, Wüstefeld praedium) és Ménhard erélyesen az ellen tiltakoztak, okul fölhozva, hogy a nagy fekete erdő kivágása által ők igen meglenének rövidítve, elvesztenék ugyanis azon erdőben élvezett favágási jogot. Mire a kérdéses erdő kivágása abban maradt. Ex Actis processus stb. folio 1—17. a leibiczi városi levéltár.

mochula (pocsolya) = palus; tó = lacus stb. szolgált. Sokszor egyes fák is, mint pl.: iharfa = acer; fagus (silvatica) = bükkfa; körösfa = fraxinus; nyárfa = populus alba vagy nigra; kecskefüz = salix caprea; szilfa = ulmus; s leggyakrabban a hársfa = tilia stb. határpontul vétettek. Határdombokra = meta terrea már a Szepesség legrégibb határleveleiben is akadunk.[1] E halmokba: cserép, szén, tégla, ritkábban pénzdarabok, s később üvegcserepek is tétettek. Végre a határpont megjelölésére kazán alakú mélyedéseket is ástak a földbe.

Folyadékok mérésére használtattak: „*Lagena*" kanna. A Dolyán község alapításáról szóló 1297-iki oklevél mondja, hogy a települők minden curia után tartoznak a földesúrnak évenkint szt. Márton napján egy, 3 „tunna" tartalmú „Legena"-val sört szolgáltatni be. A budai törv. k.: „Von den prunner und Wassertrager rechten" czimű 156-ik szakasza „Lagel"-nek nevezi a 16 pintes vízhordó edényt, melyben a vizet a várba felhordták.[2] A „*Tunna*" nevű mérték a fentebbiek szerint mintegy 5 pintes lehetett. Ennél kisebb a „*Tonella*". A „*Cibrio*" csöbör, veder (bormérték) említtetik az 1222-iki arany bulla 27. art.-ban, nagysága ismeretlen. — Azonkívül „*Idria vini*" mint bormérték az okmányokban említtetik, úgyszinte „*Cubulus vini*", „*Akones vini*", „*Tunella vini*" de ezeknek is nagysága ismeretlen. „*Cantharus*" elferditve *koudír, kondér* = 2 pint = 4 nagy bécsi itcze = 2·83 liter. A czéheknél a legújabb időkig voltak használatban a négyszögletes czin kondérok, melyek közt azonban 5 pintesek is akadnak. A Szepességen különféle *itczék* voltak használatban. A nagy itcze = 5 félmeszely, a kicsi = 4 félmeszely.

Az életneműek mérésére szolgált a „*Cubulus*" „*Modius*" köböl, melynek nagyságára nézve eltérők a vélemények. Egy 1397-iki tudósítás mondja: „una tunella vini, hoc est decem cubuli."[3] E szerint a régi köböl a mainál sokkal kisebb mérték volt. Máshol meg azt látjuk, hogy az nagyobb mérték. Salamon szerint a latin emlékek a német „*Wecht*"-eket nevezik cubulusnak. Tíz Wecht tett egy budai cubulust. Zsigmond király 1427-iki hadügyi törvénye budai cubulus alatt budai vékát ért, de ezen latin kifejezést csak azért használták, mert a vékának nem tudtak alkalmas latin nevet találni. Egy budai

---

[1] Szükségtelennek tartjuk szavaink igazolása végett illető okmányokat idézni. Legyen szabad ezuttal csak az „Analecta Scepusii"-re, a szepeshelyi levéltárra s a szepesi városi és nemes családok magán-levéltáraira utalnunk. — [2] Salamon F.: Budapest története. III. k. Budapest, 1885. 207. l. — [3] Bunyitai: A váradi káptalan legrégibb statutumai 1886. 46.

véka zsemlyeliszt — mint egy XV. századbeli feljegyzés bizonyítja — nyomott 2 budai mását[1] és 36 fontot = 80·316 kgr. Ennyi liszt pedig 146·029 liternyi űrt tölt be. E szerint a régi véka jóval nagyobb volt az újkori pozsonyi mérőnél, mely csak 62·48 liter, míg a régi budai véka 146 lit.[2] Véleményünk szerint ezen nagy budai cubulus nem volt véka, hanem a legújabb időkig használt magyar köböl, melybe 132 régi itcze ment és egy, úgynevezett köblös zsák ma is körülbelől 80 kilogr. lisztet vesz be. A szepességi cubulus régi idők óta napjainkig 2 vékával à 32 itcze = 22·6 liter = 1 pozsonyi mérő tartotta fenn magát.

A gabonatermés Szepességen az úgynevezett „*Capetia*“ = kepe, keresztbe rakatott, mint már tudjuk, az első szepesi prépostok évenkint „500 Capetias de omni genere frugum.“ (Beharócz és Hotkócz földterületéről l. szepeskápt. botr. scr. I. fox. 1. Nr. 4.) a szepesi várba szállították; — azonban hány kévéből állott az ilyen „Capetia“, ismeretlen. Du Cange Glossariuma (párisi kiadás 1842. II. k. 134. l.) szerint „Capetiae Hungaris dicuntur quindienae, alias acervuli manipulorum frumentariorum.“ E szerint tehát egy „capetia“ 15 kévéből állott volna.[3]

Egyébiránt az űrmértékek, melyekről itt szó van, különösen a

---

[1] Hány uncias (2 lat) fontot és hány fontnyi mázsát használtattak a Szepességen az értekező által kinyomozható nem volt. Budai mázsa olcsó és durva áruknál 100 font vala. Salamon id. mű. III. 209. l. — Még a XIV. és XV. században a mázsa szó kocsi-teher értelmében fordul elő, sőt a rakott szekér egy német ad a. 1435. „currus magnos summarios vulgo Mazasszekér (sic) vocatos“ W. I. 220. „mázsa sulynak“ nevezve találjuk.

[2] Salamon id. m. 196. — [3] Wenczel Gustav magy. mezőg. tört. 179. l. továbbá Salamon Ferencz. Budapest története III. kötet. Budapest. 1885. 184. l. [1] alatt „Acervus fordul elő az 1508-iki (egr. püsp.) számodásokban (Hipp. Cod. 5·6.) A Capetiát, mi leggyakrabban fordul elő, s mi szerintem (Salamon) a kepével egy, annyival inkább keresztnek tartom, mert kereszt számra történt a papi tized kiszolgáltatása. 1505-ben az egri püspök zempléni gabona-tizedeinek eladásáról olvasom: „Capecias 11. pro floreno, quia anno isto in tali loco fuerant nullius valoris“ (U. a.) De 1503-ban Zemplénben negyedfél capecia egy forinton kel. Más járásban 5 egy forint, (u. a.) Borsodban 6 és több, másutt 7 egy frt ugyancsak 1503-ban.“ — Szepes-Váralja környékén jelenleg egy rozskeresztre 14, Kárpátok alján pedig 13 kéve számíttatik; egy árpa-, buza- vagy zab-mandolába Szepes-Váralja körül 16, Kárpátok alatt 18, s itt-ott 20 kévét is raknak. Mint különlegességet említjük fel, hogy Árvában a földtermést ugynevezett „nemce“ = németek-be (itt-ott kožlik = kecské-be) rakják, melyek rendszerint 13 kisebb kévéből állanak.

„cubulus"-ok, a „capeti"-ak, az „akó"-k, a „modius"-ok az okiratokban részint mint a cerealék, részint, mint száraz és folyadékos termények mértékei említtetnek.

3. Szellemi műveltség.

Szepességünk szellemi műveltségének jó hírneve régi időkből eredt. A művelődés fejlődésének kedvező feltételeit hazánknak kevés vidékén találjuk föl oly mértékben, mint itten. A XII-ik században betelepült szászok, mint azt a telepítés rendes menete hozza magával, a kifejlettebb munkaképesség mellett az értelmi fejlettségnek is magasabb fokán állottak. Már ismertetett kiváltságaik biztosították részükre a föld szabad birtoklását, közigazgatási és törvénykezési ügyeik önkormányzati rendezését, ipar- és bányajogosúltságot adtak nekik. Szóval a telepítéssel egyidejüleg nyerték meg mind azon kedvező előnyöket, melyeknek természetes következménye volt a *városi* életnek fellendülése, annak a műveltség emelkedésére kedvezőleg ható összes tényezőivel. A XII. század végén Gölnicz- és Szomolnok bányavárosokon kívül megyénk területén, városi jelleggel felruházott 24 községet találunk, melyeknek lakói földművelés mellett a bányatermékek feldolgozásával, iparral és kereskedelemmel foglalkoznak. A 24 város közül az itt ismertetett korszakban 2, Lőcse és Késmárk, szabad királyi városokká lettek, 16 megtartotta városi jellegét, míg 6 a korszak végén úri hatóság alá kerülve jobbágyi helyzetbe jutott. Itten látjuk a közjogi viszonynak nagy befolyását a szellemi élet fejlődésére; mert míg a régi jogait és kiváltságait megtartott községek újabb és újabb jogokat nyerve előre haladnak; az úri hatóság alá került községek elveszítve városi jellegüket, el német nemzetiségüket, visszaesnek a földmívelő osztály körébe és szellemi tekintetben a megye egyéb szláv ajkú jobbágyaival egy színvonalra sülyednek. Ugyanezt mondhatjuk a X lándzsások székéhez tartozott hajdan szabad magyar nemes községekről. Az eredetileg szláv ajkú jobbágyok, és a jobbágyi helyzetre szorítva elszlávosodott német és magyar községek culturális fejletlenségét és a legnagyobbrészt városi életet élő németekkel szemben hátramaradását ezen közjogi viszonyoknak kifolyásaként tekinthetjük s a mai culturalis viszonyok megitélésénél is számításba kell ezeket vennünk.

Az emlitett kedvező közjogi viszonyok közt az egyház fejlesztette magasabb fokra a Szepességen a közművelődést. Ennek hatása

63 transumptum és 1 lengyel nyelvű — armalis[1] és mintegy 4600 oklevél van letéve és pedig nem csak a Szepességre, hanem az ország más megyéire vonatkozók is. Ilyen kiterjedt működési tér mellett az elért hatás is igen nagy volt. A prépostság hatósága alatt állott lelkészek, különösen a 24 városi község plebánosainak szövetsége — fraternitas 24 reg. plebanorum, — áldásos működést fejt ki. Felhasználják a kornak vallásos buzgalmát és a Szepesség a XIII. század végétől kezdve a szépművészetek valóságos csarnokává lesz. Hiszen az utazónak csak meg kellene állania egy-egy kis községünk temploma előtt, betérve abba a gothicus építészet remek alkotásaiban gyönyörködve szemlélhetné a Szepesség egykori lakóinak magas fokra fejlődött műízlését, ami csakis a magasabb szellemi képzettségnek kifolyása lehetett.

A prépostság mellett nem jelentéktelen szerep jutott megyénk műveltsége kifejlesztésében a cistercita rend szűz Máriáról nevezett szepesi conventjének. A Savnikon székelő convent keletkezési idejét 1216-ra, mások 1222-re, 1234-re teszik. Számos általa kiállított okmány mutatja, hogy a XIII. századtól fogva hiteles hely volt. Megszűnése 1526-ra esik.[2] A benedictinusok stolai apátsága, a karthausiak sz. Antalvölgyi — lechniczi — zárdája, a „vörös kolostor" — szintén közreműködtek a kultura terjesztésén.

Iskolaügy. Mint mindenütt általában, úgy nálunk is a káptalan és kolostorok alapításával kezdődik az iskolaügy fejlődése, majd ezt követi a plebániai iskolák állítása. A Szepességen a legrégibb kolostorok: a *késmárki* apácza-zárda alapitási ideje 1190.[3] *Landek*, a jeruzsálemi szt. sír kanonokjai, al. id. (1212) 1213.[4] *Savnik*, cistercita apátság, al. id. 1216. vagy 1222. *Dravecz*, a kereszteseké, al. id. a lőcsei krónika szerint 1288,[5] mások szerint 1307-ben Kokos mester által alapítva. — *Menedékkő* — lapis refugii — karthausiak, al. id. 1299.[6] *Richnó* 1307. Kokos mester által alapítva, úgy szintén *Hunfalu* és *Nagy-Eőr* köz-

---

egy darabot levág, és jobb válla fölött egy csillag látható, míg a kisebb alaku — régibb — pecsétén a szent hátra fordulva levágja köntösét, a háta megett álló szegény számára. V. ö. Arch. Közl. IX. k. I. füz. 64 l. — A szepesi káptalan már 1285-ben uj pecsétjével erősítette meg egy régebben kelt levelét. (Fejér, V. 3. 306.) — [1] V. ö. Jegyzéke az országos levéltárban a magyar és erdélyi udv. kanczelláriának fölállításáig található Herczegi, Grófi, Bárói, Honossági és nemesi okleveleknek. Összeállította Tagonyi Károly, Budapest a magyar kir. országos levéltár kiadása. 1886. — [2] Magy. tört. tár. II. 119. — [3] Wagn. II. 8. — [4] U. ott. III. 144. — [5] Rupp: II. 177. — [6] Rupp: Magyarorsz. helyr. tört. II. 206.

ségekben. — *Stola*, benedictinus apátság, al. id. 1314.[1] *Lechniczi* al. id. 1319.[2] — *Szepes-Váralja*, szt. Ágoston rendje 1400.[3]

A plebániai iskolák első keletkezési idejét nem ismerjük, de a 24 lelkész már többször említett szövetkezetének működése feltételezni engedi, hogy az már a XIII. században kiterjesztette figyelmét a népoktatásra is és hogy a 24 királyi városi községben már akkor voltak népiskolák. A népiskolákat illetőleg legyen szabad a következőt röviden megjegyezni, hogy azokban az írás nem taníttatott annyira, mint kivánatos lett volna. Sok más ok között a legnagyobb az vala, hogy a taneszközök akkori időben rendkívül drágák s nem mindenütt kaphatók valának. Ösmeretes például, hogy Petrarca, a nagy költő (1374. évi julius 18-kán) Lüttichben nem kaphatott elég tintát ahoz, hogy Ciceronak egyik beszédjét lemásolhassa. Egy könyvért, mely ma 40 krba kerül, akkori időben egész földbirtokot adtak.[4] A régi jó idők népnevelője vasvesszővel egy viaszszal bevont táblára vagy homokba, vagy végre krétával feketére mázolt fatáblára jegyezte a betüket, melyek addig gyakoroltattak, míg csak a tanítvány meg nem tanúlta. Tekintetbe veendő emellett az is, hogy az írás akkortájt nem volt annyira használatban, mint ma. Leányok az irásban épen semmi oktatást sem nyertek. Számolásban a paraszt gyermekeknél elég volt, ha a legszükségesebb négy alapmívelétet ismerték. A nevelést a falusi iskolákban rendszerint a hittan s bibliai történet zárta be, természetesen minden könyvsegély nélkül, azonban dicsérettel kiemelendő a régi népiskoláknál, hogy az „Initium sapientiae timor Domini“ — elv mindig szem előtt tartatott. Ezen elv segélyével az ifju nemzedék igazságra s erényre neveltetett. Kevés gond fordíttatott a különféle szabályok feljegyzésére s bemutatására, túl sok szemléltetésre stb., de több a tulajdonképeni neveltetésre.

A szepesi káptalan kanonokjainak sorában 1323. említtetik Nicolaus scholasticus de Sancto Martino. A „scholasticus“ jelző nem csak irástudó embert jelentett, hanem az iskolai ifjúság tanítására rendelt

---

[1] Rupp: Magy. orsz. helyr. tört. II. 243. — [2] U. ott. 197. — [3] U. ott. 167. — [4] A középkorban az irodalmi segédeszközök rendkívül drágák voltak. Egy feltűnő példa, mily ritkák és hihetlen drágák voltak a könyvek, mutatja a szalai S. Andriani kolostornak egyik okmánya az 1263-ik évből. Egy nemesi kegyur Char kolostora bibliáját magánál tartotta. Ő ugyanazt 60 márkáért egy zsidónál elzálogosította, (egy márka négy frt, tehát 240 frt). A könyv elveszett. Megtérítés fejében a kolostornak egy falut adott a Mura partján, és még hozzá egy másik falunak részét Somogyvármegyében. Schwartner Márton. Statistik. II. 353.

hivatalt. Igaz, hogy a XIV-ik század elején még nem minden pap tudott írni, mint azt 1323-ban látjuk, mikor a szepesi káptalan János boszniai prépostot választá szepesi prépostá, a választási okmányt csak az említett Miklós és Beke kanonokok és még ketten írták alá sajátkezűleg, a többi kanonokok ezek által iratták alá nevüket; — Beke, daczára írástudó literatus voltának nem neveztetik „scholasticus"-nak — de a népoktatásnak épen nem volt elengedhetlen kelléke az írás tudása, mikor a legfőbb rangú világi urak teljesen járatlanok voltak azon mesterségben s nagyrésze nevét sem tudta aláírni. (Száz. 1874. 4. l.) A XV. század elején találjuk fel a rendszeres iskoláztatásnak első biztos nyomait. Stock János prépostsága idejében 1433-tól 1464-ig Nicolaus de Brega clericus dioecesis Wratislaviensis, et ecclesiae S. Martini de Scepus Sublector, in artibus Baccalaureus mint tudós férfiú a szepesi prépostság területén volt iskolák felügyelője gyanánt szerepel. Előde gyanánt Magister Joannes de Podol szerepel.[1]

Nem mutathatjuk ki a Szepességen, a rendszeres iskoláztatás első korában fennállott tanintezeteket. Annyi bizonyos, hogy a szepesváraljai iskola a XV. századot megelőzőleg már állott. Stock János prépost 1460-ban Lőcsén egyházmegyei zsinatot tartott, melynek határozatai közt XXXVIII. canon kimondja, hogy a tanúlók egyenruhában járjanak ú. m. sötét színű togát, fekete, több szögletű süveget vagy sapkát viseljenek, nem szabad hordaniok arany és ezüst gyűrűket, zöld és piros csizmát stb. Az isteni tiszteletben és vallásos gyakorlatokban szorgalmasan részt kell venniök és a szepes-váraljai iskolára vonatkozólag különösen kimondja a XI. canon, hogy tanulói a plebánossal és káplánokkal együtt Úrnapján a körmenetre tartoznak a káptalanban megjelenni. Ezen határozatok arra mutatnak, hogy számosabb iskola működött megyénkben.

A szepesváraljai népiskolán kívül, a hol 411. év előtt (1477-ben) Aegydius de Wáralja hét évig, és Laurentius de Molenbach (Müllenbach) egy évig mint néptanítók működtek (utóbbi később Velbachon plébánossá lőn),[2] vannak tudósításaink a csötörtökhelyiről,

---

[1] Wagn. III. 58. I. 312. és Fejér XI. 348. stb. — [2] Ezen adatokat egy 1477-ik évi eredeti okmányból vettük át s megjegyezzük még, hogy a nevezett okmányban két, akkortájt Szepes-Váralján hivataloskodó egyházfi említtetik, u. m.: Deutschmann Simon, ki mint „conconcionator" (segéd-predikator) Bélára és Saruch Simon, ki Iglóra városi jegyzőnek hivatott meg. (Szepesváraljai városi levéltár).

melyben a híres könyvmásoló Aranyosi Gellértfy János 1462-ben mint tanító működött.[1]

Lőcsének a XV. században már virágzó középiskolája volt.

Kéziratok. A könyvnyomtatást megelőzőleg a könyvek írásával és kezdő betüknek díszes kifestésével a kolostorok czelláiban és a papi iskolákban foglalkoztak. Több kézirat bizonyítja, hogy az említett mesterséget a Szepességen is kiterjedten űzték. Már a XIII. századnak a Szepességre vonatkozó okmányai említenek itten használatban volt különféle tartalmú könyveket. Muthmer szepesi prépost 1273-iki végrendeletében a szepeshelyi templomnak hagyta összes könyveit, köztük: Biblia, Decretum. Decretales. Storia Scholastica. Liber Sententiarum. Passionale. Pastorale. Liber Sermonum.[2]

1352-ben a menedékkői karthausi kolostor a szent Antali — lechniczi vörös-kolostor — társ-zárdának több írott könyvet ajándékozott: Biblia. Mannalia. Martyrologium. Graduale. Antiphonale. Passionale. Homiliae B. Gregorii super Ezechielem Prophetam. Compendium Theologiae és Augustinus super epistolas Joannis.[3] Különben meg kell jegyeznünk, hogy a karthausi szerzetesek a legszorgalmasabb könyvírók közzé tartoznak.

Az itt felsorolt kézirati könyvek sajnos mind elvesztek. Az 1882-ben Budapesten rendezett országos könyvkiállítás számos szepességi eredetű régi kéziratot hozott napvilágra.[4] Ezek:

1. **Thomas de Argentina super quarto libro Sententiarum 1340-ből.** Ivrétű, hártyakézirat, gót betűkkel, két hasábon írva, gyakori rövidítésekkel. A fejezeteket kék és vörös initiálék, a hasábokat itt-ott lapszéli szines tollrajzok díszítik. Másolta *Szepesi János 1340-ben.* Utolsó levelén olvasható: »*Completa (lectura) anno domini 1340. per manus Joannis de Cyps.*« A kézirat egykor Bálint atyáé, Nagy Lajos udvari káplánjáé volt, s Thomas de Argentina XIV. sz. egyházi iró-

---

[1] Könyvkiállítási kalauz. Bpest, 1882. 15. l. 33. sz. — [2] Kápt. arch. Priv. Scr. XII. fasc. 1. W. 1 orig. Knauz: Mon. eccl. strig. T. II. fol. 27. — [3] Wagn. III. 179. 180. — [4] Kalauz az orsz. magy. iparművészeti muzeum részéről rendezett könyvkiállításhoz. Bpest 1882. Magyarországi Codexek 3, 9, 17, 31, 32, 155, 159, 164, 166. sz. a. — Megjegyzünk, hogy Wagner II. 82. l. egy könyviróról említést tesz. A „Breve Necrologium Scepusiense“ az érintett 82-dik oldalán álló följrat Aprilis 5. Id. Aprilis. Obitus Domini Pauli Benedicti anno Domini 1357. „qui hunc librum propria manu scripsit“, „ki ezen könyvet sajátkezűleg írta“, bizonyítja, hogy akkortájt a szepesi kanonokok könyvírással is foglalkoztak.

nak theologiai fejtegetéseit tartalmazza. A krakkai Jagello-könyvtár tulajdona.

2. **Glossa in Psalterium 1386-ból.** Ivrétű papirkézirat, két hasábon gót betűkkel írva, gyakori rövidítésekkel. A szövegben a nevezetesebb helyek vörössel vannak aláhúzva, valamint a fejezetek elején levő initialék is vörösek. Másolta 1386. Biró Miklós Poprádról, amint ezt a könyv végén megjegyezte: „Explicit Glossa ... finita anno Domini Mo trecentesimo octuagesimo sexto conscripta per Nicolaum Judicis de theuczindorph (Deutschendorf, vagyis a mai Poprád.) Tartalmaz zsoltármagyarázatokat. Gróf Batthyányi-könyvtár tulajdona.

3. **Liber Malagranati de Poenitentibus 1410-ből.** Papir-kézirat ívrétben, melyet *Péter* nevű hazai benczés *Stollban, a Szepességben*, 1410-ben másolt. Ezt olvassuk ugyanis a kézirat egyik lapján: „Explicit primus liber de Poenitentibus et est finitus etc." „Anno Domini Millesimo CCCCo decimo, per manus fratris Petri ordinis Sancti Benedicti de Stoll, quod jacet sub niveiis montibus in terra Scepusiensi." Két hasábos gót, cursiv, szabályos írás, vörös szinű initialék és felirásokkal. Tartalmaz hiterkölcstani fejtegetéseket a bünbánatról. A pozsonyi káptalan tulajdona.

4. **Juvenalis satyrái 1461-ből.** Ivrétű papirkézirat, melyet a lőcsei származású *Petschmessing Kristóf*, mint krakkai egyetemi tanuló és baccalaureus 1461-ben másolt. Igy olvassuk ezt az egyik levélen: „Scriptus in alma Universitate studii Cracoviensis commoratione estivali Anno Domini Mo CCCCo LXIo per Christophorum Petschmessing s. lacr. artium baccalaurei de Leutschaw." Juvenalis satyráit tartalmazza commentárral. A gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtár tulajdona.

5. **Theologiai és canonjogi értekezések 1462—1473.** Papirkézirat, nyolczadrétben, egyszerű kiállításban. Tartalmaz theologiai és canonjogi értekezéseket, továbbá az 1381—1386. időközben Demeter esztergomi érsek alatt tartott esztergomi zsinat határozatait és az 1460-ban Stock János szepesi prépost által kiadott zsinati határozatokat. Másolta 1462—1473-ig *Aranyosi Gellértfi János*, ki 1462-ben csütörtökhelyi iskolamester. 1469-ben új misés pap, s 1473-ban a hospitalis rend tagja volt. Az általa különböző időben irt feljegyzésekből kiemeljük a legrégibbet, mely igy szól: „Finitum etc. per Jo. Gerhardi de Araniascho, pro tunc scholasticum in Quinto Foro (Csütörtökhely) 1462." A budapesti egyetemi könyvtáré.

6. **Kézsmárki János theologiai Summája két kötetben a XV. századból.** Ivrétű papirkézirat, mely *Kézsmárki János* XV. századbeli *szepes-olaszii lelkésznek* theologiai munkáit két kötetben tartalmazza. Az egyik kötet egykor Henckel Jánosé Mária királyné udvari papjáé volt, ki az egyik lapra ezen érdemes sorokat irta: „Haec summa compilata est per venerabilem dominum Joannem de Kesmarck sanctae paginae professorem, quondam plebanum in Olassy et tandem per honorabilem dominum Franciscum presbyterum cecum mihi Joannem Henckel pro gratificatione alimentorum a. 1519.“ A második kötet elején pedig XV. századi kézzel ezen feljegyzés olvasható: „Volumen domini Johannis de Keszmargkt plebani in Menhartzdorff:“ Mind a két kötet Kezsmárky János eredeti kézirata, és pedig a 155. szám a budapesti egyetem, a 155. a) számu a gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtár tulajdona.

7. **Semftleben Zsigmond latin-német szótára a XV. századból.** Negyedrétű papirkézirat. Tartalmazza *Semftleben Zsigmond podolini lelkész* latin-német szótárát, melyet a hitszónokok használatára a XV. század végén irt. A kézirat végén ezen feljegyzés olvasható: „Explicit Vocabularium latino-germanicum praedicatoribus utile, quod scripsit Sigismundus Semftleben Podoliensis in terra Scopusiensi.“ Szerzőnek eredeti, még fel nem használt kézirata. A gyulafehérvári gróf Batthyányi-könyvtáré.

8. **Sermones Ascetici 1425. előtt.** Ivrétű papirkézirat asketitus sz. beszédekkel. Hogy 1425. előtt a lechniczi (Szepesmegyében) kartauziaké volt, erről a borítéktáblán olvasható következő egykorú jegyzet tanuskodik, mely igy szól: „Iste liber est domus Vallis sancti Antonii prope Lyechnycz ordinis fratrum Carthusiensium 1425.“ Egykorú barna bőrkötés. A budapesti egyetemi könyvtár tulajdona.

Asceticus értekezések, Thomas de Vbernia és Thomas de Aquino némely munkái 1439. előtt. Papirkézirat ivrétben, kéthabos gót irással. Érdekes azon feljegyzés miatt, mely borítéktábláján olvasható s arról tanuskodik, hogy a kéziratot 1439-ben *Czipser Miklós* krakkai altarista a lechniczi kartausiaknak ajándékozta.

E feljegyzés, mely a lechniczi könyvtár XV. sz. történetéhez érdekes adalékot szolgáltat, igy hangzik: „Dominus Nicolano Czipser altarista ecclesie beate virginis in Cracovia legavit librum presentem venerabilibus patribus dominis Carthusiensibus in Lechnicz, qui obiit in vigilia corporis Christi alias in die sancti Erasmi tercia mensis Junii anno domini M.CCCC.XXX nono.“ A budapesti egyetemi könyvtáré.

4. Nevezetes események.

Hazánk éjszaki határszéli megyéje a Szepesség, habár távolabb esett a világtörténelemben jelentékenyebb szerepet játszott nagy események színterétől, vannak múltjának egyes oly mozzanatai, melyek hazánk politikai történetében helyet igényelnek megyénk részére. Terünk és czélunk mostan a nagyobb részletezés kerülésével csak a kiválóbb eseményeknek rövid érintésére utalnak itten.

Királyok találkozása, gyülések. A Szepességnek különösen a Magyar- és Lengyelország közti érintkezések alkalmával jutott nagyobb szerep és mint kiválóan királyi terület is gyakran részesült a szerencsében, hogy királyok és más fejedelmi személyek hosszabb-rövidebb időt töltöttek területén, olykor fontos országos ügyeket döntve el itten.

Magyar és lengyel krónika-írók egyaránt emlegetik *Kálmán* királyunknak Boleszlav lengyel királylyal Ó-Faluban 1107-ben történt találkozását, hogy közös ellenségeik V-ik Henrik német császár és Szvatopluk cseh király ellen szövetségre lépjenek.

A XV. században a Magyar- és Lengyelország közt mind sűrűbbé vált érintkezések több alkalmat nyujtottak a királyok és főurak összejöveteleire. *Zsigmond* 1410-ben az Ulászló lengyel király és a német lovagrend közt kiütött viszályban békebíróúl lépvén föl, Késmárkon találkozott a lengyel király rokonával és meghatalmazottjával Sándor lithvániai herczeggel. A lovagrend érdekkörébe vont Zsigmondnak egyeztetési kisérlete nem sikerülvén, a találkozás eredménytelen maradt. Zsigmond a németrend támogatására küldött sereggel beavatkozván a viszályba 1411-ben új alkudozásokra került a sor. Zsigmond követei Ó-Faluban, Ulászló követsége pedig a galiciai Schramowiczeben tanyázva tanácskoztak s elhatározák, hogy a két király személyesen jöjjön össze, minek eredménye volt 1412-iki találkozás Lublón márczius 15-én. Zsigmond és Ulászló szövetséget kötve kölcsönösen biztosítvák Lengyelországnak Galiczia, hazánknak Moldva birtokát stb. [1]

A cseh korona miatt a huszitákkal folytatott háborúja közben Zsigmond újra összeütközésbe jövén a lengyel királyi házzal, a viszály kiegyenlítésére a két király követeinek 1422-ben Leibiczon tartott értekezlete a királyok találkozását látta szükségesnek. Ulászló

[1] Wagn. I. 1—13.

Czorstin várában, Zsigmond Schramoviczen szállott meg, majd a szabad mezőn találkozó uralkodók a két ország főpapjai és bárói előtt megbeszélvén a vitás ügyeket, Késmárkra jöttek és itten 1423. márc. 30-án megkötötték a békét és szövetséget.[1]

1436-ban a magyar és lengyel rendek küldöttei Késmárkon tanácskoztak az elzálogosított szepesi városok kiváltásáról, de eredmény nélkül.[2] — Három évvel később az Albert m. király és Ulászló lengyel király közt felmerült viszályban a két ország követeinek Lublón tartott értekezlete ismét a királyok találkozásában kereste a gyógyszert; de Albertnek közbejött halála a tervet meghiusitá.[3] — 1469-ben Kázmér lengyel- és I. Mátyás magyar királyok a két ellenséges ország kibékitése czéljából Podolinba hívták meg a rendeket, a magyar rendek azonban nem jelentek meg, mire Kázmér küldöttei is elhagyták földünket.[4] 1474-ben Ó-Faluban tartották congressusukat Mátyás és Kázmér követei és megállapíták a két király közt kötendő béke feltételeit. — *II. Ulászló* magyar király békés uralmat biztositandó magának, rokonait Albert lengyel királyt, Zsigmond főherczeget és Frigyes tábornokot 1494-ben hazánkba meghívta és a fényes kisérettel megérkezett fejedelmi személyek 1494-ben Lőcsén tartott tanácskozáson intézték el a Magyar-, Lengyel- és Cseh-országok közt felmerült vitás kérdéseket.[5]

Királyok utazása és tartózkodása a Szepességen. A középkorban a királyok utazása annál is inkább gyakoribb volt, mert nem tartottak állandó székhelyet, hanem hol egy, hol más vidéken vagy valamely királyi várban szállottak meg rendesen nagy számú kiséretükkel. A szepesi szászok 1271-iki kiváltságlevelében V. István azt mondja: valahányszor megjelenünk a provinciában (a szepesi szászok földjén) báróinkkal és katonáinkkal, megérkezésünkkor és eltávozásunk alkalmával királyi felségünkhöz illő fényes lakomát tartoznak részünkre adni vendégeink (hospites nostri, a szep. szászok.) — De a fényes lakomákkal még nem volt leróva a kötelesség. A királynak, királynénak és a kiséret minden kiváló tagjának igényei voltak ajándékokra. Az 1405-iki III. t. cz. (decr. min.) a sz. kir. városok szűcseit és szíjgyártóit egyenesen kötelezi arra, hogy a városon átutazó király lovászmesterének egy bundát és egy kantárt ajándékozzanak.

---

[1] Wagn. I. 14. — [2] U. ott. II. 96. — [3] U. ott. 97. — [4] U. ott. 103. — [5] U. ott. 49. 70. — és Bonfin: Congr. Reg. Leutschoviensis.

A Szepességen tett királyi látogatások sorát — tudtunkkal — *Kálmánnak* III. Boleszláv lengyel királylyal 1107-ben Ó-Faluban történt találkozása nyitja meg. A hagyomány többször hozza ide IV-ik Bélát, leánya Kunigunda látogatására. IV-ik vagy *Kún László* többször volt megyénknek vendége. A szepesi káptalannak 1278-ban kiállított, Görgőnek Jordán fia Illés részére történt adományozásáról szóló bizonyítványa arról tanuskodik, hogy IV. László 1278. előtt járt nálunk.[1] 1285-ben febr. 5-én Gölniczbányán volt, hol a szegények kórházát az ezüst bányák jövedelméből átengedett évenkénti 100 ezüst márkával megalapította.[2] 1285-ben László kormánya ellen lázadás ütvén ki, a szepesiek a királyi várat ostrom alá vették. Ezen alkalommal történt Lászlónak 3-ik, a Szepességre a király kún és tatár hadainak pusztitásai által szomorú emlékezetüvé lett látogatása.[3] 1288. febr. 15-én Lászlót Kézsmárk mellett találjuk, hol ugyanez év márc. 5-én is időzött itt.[4] Ráth Károly említi, hogy László egyszer, az év ismeretlen, máj. 11-én Gölniczbányán időzött.[5]

III-ik András 1290-ben mindjárt koronáztatása után a felvidékre jött, hol Kassán Helbrand szepesi szász grófnak hódolatát fogadta és a Szepességre jött.[6] Ezután még többször is megfordúlt nálunk, u. m. 1293. juni 29-én, 1294. nov. 4-én Szepes-Olasziban, és 1297. junius 4-én.[7]

Róbert Károly 1312-ben Trencséni Máté közeledtére kénytelen levén a sárosi vár ostromával felhagyni, a Szepességre jött és egy ideig Lőcsén tartózkodott.[8] 1314-ben ismét vendégünkül látjuk, mikor dec. 5-én Draveczen megerősíti a Heynderich szepes-váraljai bíró és bizonyos Eckard által Ujfoluzek Jánostól Baldóczon vett 60 holdra vonatkozó szerződést.[9]

I. Lajos királyunk 1352-ik okmánya, melylyel bizonyos Venczelnek a Poprád és Lubló közt birtokot adományozott, Welk-en (Felkán) kelt s így a nagy király akkor itt járt.[10]

Mária királynő 1392-ben időzött Leibiczon.[11]

Zsigmond 1397-ben Kézsmárkon octavalis törvényszéket tartott.[12] 1399. márc. 1-én Kézsmárkon erősítette meg ezen városnak IV. Lász-

---

[1] Századok 1872. 233. l. — [2] Wagn. I. 112. — [3] Magy. tört. életr. 188$^5/_6$. V. f. 121. — [4] Fejér: V. 3. 402. és gróf Zichy-család okmánytára. I. 64. — [5] Magy. kir. hadjáratai, utazásai stb. Győr 1861. 40. l. — [6] Fejér: VI. I. 255. Wagn. I. 82. — Katona VI. 1102. — [7] Acta Petr. Nr. 8. ad a. 1294. — Ráth id. m. 43. — [8] Wagn. II. 47. — [9] Supl. Anal. II. ad a. 1314. kézirat. — [10] Weber id. m. 294. — [11] Wagn. I. 137. — [12] Ráth id. m. 102.

lótól nyert kiváltságait.[1] 1404-ben felső Magyarországon hadat gyűjtve febr. 13. és 26-án Lőcsén, márc. 13. és 14-én Kézsmárkon volt.[2] 1406. dec. első felében Lőcsén volt. (Szep. kápt. levéltár Scrinio XI. f. 2. Nro 18. s. c. t.) 1410-iki, 1412-iki (és 1422-iki) itt időzéseit már említők. 1421-ben febr. 28-án Kézsmárkon, márc. 1. és 4-én Lőcsén[3] márc. 15, 16, és 21-én a lublói várban volt.[4] 1423 márcziusban Ó-Falván 14., 15. (19. Iglón) 25., 30. Kézsmárkon volt.[5] 1424-ben ismét a Szepességen találjuk, mikor Jagello Ulászlóval apr. 4-én a húsvétot Lőcsén ünnepelte.[6]

I. Ulászló elfogadván a magyar királyságot Szandeczről 1440. apr. 21-én elindúlva Czorsztin várába érkezett, innen 23-án bevonúlt Kézsmárkra, innen május 3-án vagy 4-én estére Iglóra ért, 5-én Szepes-Váraljára, 6-án innen indúlt Sárosba Kis-Szeben felé.[7]

I. Mátyás Lőcsén volt 1474. márczius 13-án s ugyanezen évben Kézsmárkon is megfordúlt.

II. Ulászló királynak 1494-ben Lőcsén tartott fejedelmi congressusát fentebb jeleztük.

Csaták, ütközetek. A magyarnak európai hazája megalapításától a mohácsi gyászos ütközetig lefolyt $7^1/_2$ százada alatt alig pihent hüvelyében kardja. Megyénk távol esett a nagy küzdelmektől, Mohi, Várna, Mohács nincsennek közvetlenül emlékeink közé vésve, de gyászos emlékű következményeiket a közös hazával együtt éreztük és viseltük.

Az 1441-iki tatárjárás alkalmával Batu vad hordái megyénk területét is felkeresték. Pusztitásaik mérvéről nincsennek részletes tudósításaink. Krónikáink csak arról értesítenek, hogy Jordán comes még idejekorán összegyüjtötte a Szepesség lakóit s ezek marháikkal és ingóságaikkal a Látókőre (Schauberg, Lapisrefugii) menekülve elsánczolták magukat s megerősített helyzetükben megvédték életüket és vagyonukat. Feldúlt lakóhelyeiket az ellenség eltávozása után újra felépítve visszafoglalák megszokott otthonukat.

A pártoskodás és belviszályok súlyosabban nehezedtek reánk. Alig pihentük ki a tatárjárás borzalmait, IV. László uralma ellen 1274—75-ben Güssingeni Iván és társai Geregen (Gergely) mester, Ugrin, Pous (Pál) fia a Csák nemzetségből, királyi kincstárnok, Lo-

---

[1] Supl. Anal. kézirat ad a. 1399. — [2] Ráth 108. és más helyeken. — [3] Ráth i. m. 114. — Szepesváraljai levéltár 6.sz. — [4] Ráth id. m. 114. — [5] Ráth id. m. 134. — [6] Melczer: Gesch. d. Ung. II. 433. — [7] Ráth 167.

rand mester, Márk fia, várgróf és Szepesmegye főispánja stb. pártot ütve hatalmukba ejték a Vág völgyét és a Szepességet Gölniczbánya várossal együtt. Lorand kezére keríté Marczell várát és abban magát megerősíté. Erre IV. László megparancsolta Palan comesnek, hogy Lorandot fegyveres hatalommal alázza meg. Palan heves ostrom után bevette a várat s ez által jelentékenyen meggyengíté a felkelők erejét és a sokat zaklatott Szepesség egy időre békét élvezett.[1]

A szepesiek, 1284-ben, mint egykor Loránd idejében történt, a király ellen föllázadva á szepesi királyi várat ostrom alá fogták. László magyar és kún csapataival s hadi zászlója alá sorozott tatár fegyvereseivel a szorongatott vár fölmentésére sietett, a szepesieket a vár alatt megtámadta, mely alkalommal a támadók élén Gerendi Miklós a király szemeláttára a vár kapujáig hatolt, s véres ütközetben legyőzte.[2]

III-ik Andrással 1301-ben férfiágon magvaszakadt Árpád nemzetségének. A hatalmas olygarcha, trencséni Csák Máté megyénk területére is kiterjeszté hatalmát, elfoglalván a szepesi várat, Lublót és más helyeket s ezekből kényszeríté a szepesieket arra, hogy a cseh Wenczelt ismerjék el királyúl. Róbert Károly trónralépte után is fenn akarja tartani uralmát Csák Máté, de a szepesiek őszintén csatlakoznak az új királyhoz és az 1312-iki rozgonyi ütközet, — habár az megyénk területén kívül esett — emlékeink egyik legfényesebb lapját tölti be. Gentilis bíbornok Róbert Károly győzelmét egyenesen a szepesi banderium vitéz magatartásának tulajdonítja. Az emlékezetes eseményt a szepeshelyi székesegyházban Pál prépost által 1317-ben készíttetett falfestmény örökíti. Róbert Károly pedig

[1] Ugy látszik ezen időbe esik a következő esemény, mely a „Magy. tört. életr." $188^5/_6$-ik évf. Kun Lászlóról (1272—1290.) a 18. l. olvasható „Roland, Mark fia, rokonaival Miklóssal és Gergővel, a Borsa nemzetségből való Pál fiával, kezet fogva féktelenkedtek a Szepességen és a tiszántuli vármegyékben. A király Batizt, Mark fiát, a Mariássy-család ősét, küldötte a Roland által bitorlott szepesi királyi vár visszafoglalására, ki is azt addig szorongatta, míg Kunigundának, IV. Béla leányának, Boleszláv krakkai herczeg nejének közbenjárásával a lázadó főurat a vár föladására bírhatta. (IV. László Batiz részére 1275. apr. 3-án kelt adománylevele. Fejér, V. 2, 238. l.) — Midőn a király parancsára Jakob mester szepesi kanonok a lázadóktól a szepesi várat vissza követelte, Gergő és Loránd fogságba vetették s mindaddig sanyargatták, míg testvéreit kezesekül adva, magát 100 márkával ki nem váltotta. IV. László, 1278. szept. 2-án kelt levele. Wenzel, IX. 376. l. —
[2] Magyar tört. életrajzok $188^5/_6$. évfolyam. Kun László. 121. l. A mondottakból kitűnik, hogy Kun László a Szepességbe nem — mint e nézet általánosan el van terjedve — látogatóba, hanem a lázadó szepesiek megbüntetése végett jött.

1312-ben kiadott és 1318-ban újra megerősített szabadságlevelével rótta le hálaját a szepesi szászok iránt.

A XV-ik század elején keletkezett huszita-mozgalom hazánk felső vidékeivel együtt megyénket is súlyosan érintette. 1433-ban Horka-i Pardus taborita vezér az alsó magyarországi bányavidéket végig pusztítva a Szepességre előre nyomúlt. Ugyanezen évben Bedrezych vezetése alatt Szilezia felől, majd a lengyel Koributh Zsigmond alatt cseh és lengyel csapatok törtek megyénkre, kirabolták a Vörös-kolostort és márc. 24-én 20,000 emberrel Kézsmárk ellen fordúltak. A várost bevéve kirabolták, felgyújtották, polgárainak előkelőbbjeit kezesekül magukkal hurczolták és később 2953 forint váltságdíjért bocsátották szabadon.[1]

Az Albert német császár, magyar király és Ulászló lengyel király öcscse Kázmér közt kiütött viszályok közben 1438-ban egy Šafranecz nevű lengyel vezér Podolint elfoglalva előre nyomúlt Szepesbe, de Rozgonyi István Pozsony- és Szepesmegyék főispánja csakhamar szétszórta és Lengyelországba visszavonulásra kényszerité a rabló csapatot.[2] Albert halála után a királyi székért kiütött a versengés. Erzsébet özvegy királyné a lengyel Ulászló ellen Giskrát, a cseh kalandor lovagot zsoldjába fogadta, hogy utószülött fia jogát érvényesítse. A csecsemő „V-ik László király generalis főkapitánya és Sáros főispánja“ czimét viselő Giskra felső Magyarországot megszállva 1441. okt. 15-én Kézsmárkot is elfoglalta. Megszállotta Richnó várát, melyet tulajdonosa Perényi Miklós, miután élelmi szere elfogyott és a vár falai igen megrongáltattak, hősi védelem után, magának és az őrségnek szabad elvonulást biztosítva, feladott. Giskra a várat jó karba helyezte vissza.[3] — 1443-ban elfoglalta a szepesi várat s annak kapitányává a rablás és pusztításokban méltó társát, alvezérét Axamithot nevezte ki. — A Rozgonyi Simon egri püspök közvetítésével Iglón 1443. szept. 1-én a következő évi Sz. Mihály napig kötött fegyverszünet után Giskra nyugodtan viselte magát. — I. Ulászló királynak 1444. nov. 10-én Várnánál történt gyászos halála után V. László ellentmondás nélkül kerülvén a magyar trónra, Giskrának közvetítő szerepe is feleslegessé vált és ő a kormányzók által 10,000 aranynyal kielégítve egy időre elhagyta hazánkat. De Axamith itt

---

[1] Wagn.: I. 52. II. 94—105. — Magyorsz. Kárp. egy. II. 159. Genersich: Merkwürdigkeiten d. Stadt Kesmark. I. 151. — [2] Wagn. I. 155. — Horváth M. III. 528. — [3] Wagn. II. 100.

maradt. Giskra elbocsátott zsoldosaiból 5000-nyi csapatot toborzott és a „Spolok bratrikov, Bratri, Fratricelli“ neveken elhíresedett rablósereg a szepesi várba befészkelve magát, rémévé lett megyénknek, míg Hunyadi János hős fia, László 1453-ban ki nem ugrasztotta őket a hatalmas várból, honnan kimenekűlve a sárosi Plavnicza várba vették magukat. — V-ik László a rabló Axamith megfenyítésével ennek egykori vezérét, az újra hazánkba hívott Giskrát bízta meg. A kézsmárki várat birtokoló Axamith ellenőrzésére Giskra sánczokkal vette körül a csötörtökhelyi templomot 1455-ben s ugyanezen év julius 20-tól szeptember 8-ig ostromolta Kézsmárkot.

V-ik Lászlónak 1457. nov. 23-án történt halála új alkalmat nyújtott a pártoskodás szellemének kitörésére. Giskra ezt használa akarván fordítani, a Szepességet uralma alá hajtá és egész erejével a szepesi vár ellen fordúlt, de a Thurzó Márton által vezérelt várőrség mindig sikeresen verte vissza a büszke cseh támadásait. — Hunyady Mátyás királynak erélyes fellépése véget vetett a csehek garázdálkodásának. Seregei 1460-ban kiszorították Giskrát Sárosból, majd Richnóból. 1461-ben maga a nagy király jött ide és Giskrának rabló hadait végleg megsemmisité.

Visszapillantás. Egy fél ezredévnél hosszabb kört felölelő történeti vázlatunk már a tárgyalt régi korra vonatkozó adatok hiányossága miatt sem tarthat igényt a teljességre; de czélunk sem az volt, hogy „Emlékkönyv“-ünk keretében minden részletre kiható *terjedelmes* történelmi művet írjunk. Ki akartuk mutatni megyénk kifejlődésének menetét, hogy a megyénk területére jött vendégeink széttekintve kedves hazánknak bájos vidékekben bővelkedő Szepességén, ne csak a természet Isten-adta őserői által alkotott szépségekben gyönyörködjenek, de egyszersmind azt is lássák, mit tett ezen vidék lakója arra, hogy a Gondviselés nyers adományát az emberi szellem legszebb vívmányának a culturának meghódítsa. Lépésről-lépésre láttuk fejlődni az ősvadonból keletkező falvakat, városokat, azoknak földmívelő, bányászó és iparos lakóit a telepítéstől kezdve figyeltük meg.

Magas fokra fejlődött önkormányzatát megnyerve a Szepesség német származású lakója hazánknak egyik legkedvezőbb közjogi állással bíró, és épen ezért az anyagi jólét es a szellemi műveltségnek emelkedettebb néposztályává lett a németek által lakott helyeken, főképen a városokban. Az 1412-iki elzálogosítás után az el nem zálogosított városok úri hatóság alá kerülve osztoztak a többi köznép sor-

sában.[1] Értekezésünket b. Nyáry Albert szavaival zárjuk be, a ki Magyarország ezen időszaki lakosainak műveltségét illetőleg igen találóan mondja: „Míg egy részről az ország egyes kivételes részei, miként például a Szepesség, a városi kiváltságos helyek egész csoportja (XXIV. Regales Civitates és 7 bányaváros = 31 város!) által túlterheltettek, az ország belső részein tartományokúl beillő területek feküdtek, hol a városi élet legkisebb szikrája sem mutatkozott. Ekként Pesttől Nagyváradig és Szegedig — a XV. század utolsó s a XVI. első negyedében — egyetlen valódi város sem létezett.“[2]

[1] Nyilván való dolog tehát, hogy a királyaink által a szepesi szászoknak engedélyezett kiváltságok, ezeknek értelmi fejlődésére, politikai érleltségére s általában culturális előhaladására igen is hatékony tényezőkép működhettek s működtek is; a mint ellenkezőleg ily kiváltságos körülmények nélkülözése a Szepességen lakó szláv népeknél csak culturális fejletlenséget és hátramaradást okozhatott és okozott is, mert ezen utóbbi népek — mint általában az egész országban — csak századok lefolyásával, vagyis csak 40 év (1848) óta nyerhették azt, mivel a szepesi szászok már hét évszázaddal előbb — 1142-ben II. Geyza alatt — dicsekedhettek. És ki nem ismerné a sanyaru külviszonyok hátráltató befolyását az értelmi fejlődésre, egyáltalában társadalmi, de politikai tekintetben is?! — A Szepesvármegyében — illetőleg hasonló körülmények között az ország többi részeiben is — lakó különböző nyelvű nép művelődési történetének megírásánál a fönt érintett factorokkal okvetetlenül számolnia kell minden történésznek, ha méltányos és igazságos lenni akar, s az egyoldaluság gyanuját magától elhárítani akarja. — [2] Századok 1874. 4. l.

Toldalék.

A)

A „Nemes földbirtokosok“ czimü czikkhez.

Ismeretes dolog, hogy a XIII. század előtt hazánkban élő nemes családok csakis keresztneveket viseltek, s csak később a testvérek szétágazása, elszármazása, vagy pedig birtokcsere folytán — másoktól való megkülönböztetés okáért — családi neveket is kezdtek használni, melyeket nagyobbrészt birtokuk, vagy az általuk alapított helységtől, vagy pedig a királyi adományozás útján nyert jószágtól vettek.

„A nemes földbirtokosok“ czímü czikkre (lásd a 63—69. oldal) vonatkozólag próbaképen egy néhány család nevet hozunk fel, *melyre értekezésünk kidolgozása közben bukkantunk;* mi mellett határozottan megjegyezzük, hogy ismétlések kerülése végett, a már említett czikkben előforduló „neveket“ e helyütt nem említjük.

Aczél Miklós, de Bozafalva, szolgabíró. 1486. P. (= Petroczyana.) — Alager de Leucha (máskép Danus comes) 1314. P. — Aranyosi János litteratus. 1485. P. — Aratz János 1511-ben Edusfalván = Hadusfalván földbirtokos. Rupp. II. 213. — Aurifaber István, 1263-ban eladta Lewche és Odorin közt 20 holdra terjedő Odorin nevü földbirtokát, bizonyos odorini Brém-nek 20 márkáért. P. 1. sz.

Balassei Marczel de Pocoy, 1286. Kis-Zsákóczon (= Pocoy) birtokos. Supl. Anal. I., 258. — Baluch György, de Grawsz = Körtvélyes P. — Bed János, de Hysfalva = Kisócz 1413. P. — Bencsik Mátyás, de Sz.-András 1526-ban bír Sz.-Andráson Szepeskápt. orsz. levélt. Misc. scl. IX. fasc. Nro 21. — Boch Márton, de Miklósfalva 1494. P. — Bokros Mihály, de Ragyolch = Ordzovjan 1437. P. — Bornemisza János, Polyanóczról 1519. S. II. — Botiz Miklós „Chetena“ nevü erdőnek birtokosa. 1308. S. II. (= Schmauk. Supl. Anal. II. kézirat.) — Both Miklós, de Eus-Miklósfalva 1383. P.

Chlaudosch, de Felső-Mátyásfalva 1494. P. — Coecus Mihály, Pönchfölde, Jazurmegy, Wlchpataka, Hemynkpataka és Buchtahegye birtokosa 1337. S. II. — Crige János, de Csontfalva, szolgabiró 1485. Száz. 1872. 675. l. Crigi János, de Kázmérfalva. 1481. P. — Crumpach Miklós 1486. P. — Czak Mátyás 1472. P. — Czeupa Bálint, de Mahalfalva 1485. P. — Czunk Konrád 1354. P.

Dreuwczo János, Petroczi István fia 1472. P. — Drycswcho János, de Petrolch 1470. P.

Eberlaus, Eberhard is Szepes-Szombatról Stupány helység grófja (= bíró.) Menyharddal, Sion helység plébánosával alapítanak 1314-ben Benedek-rendű szerzeteseket Stola helység birtokain a Tátrahegység tövén. — Rupp. II, 243. B. I, 401.[1]

Fias Miklós, de Jekelfalva 1481. földbirtokos Szent-Margithám = Margetzán, falu. P. — Fyach, de Polyanka, Polyanóczon földbirtokos. 1293. P. 7. sz. — Ffrycz Márton 1478. P.

Greb Thamás, de Filefalva = Filicz 1469. P.

Hyas Miklós, de Mathefalva 1387. P. — Haraszt János 1443. P. — Hedrich Georg 1425. P. — Helmes András, de Hysfalva 1399. P. — Hencz, comes, Kezsmarszky Berthold fia, földbirtokos Rókuson 1295. Száz. 1872. 680. l. — Hilbrand[2] fia 1421-ben Grönich = Greniczen földbirtokos. Rupp. II, 239.

Jekel, Mátyás és Domokos fiai, 1344-ben földbirtokosok Jekelen = Jekelfalu. Száz. 1872. 670. l.

Király János Jamnikról 1519. B. — Kokos György, de Genchfalva = Gánócz. 1470 P. — Kolin László de Grancs. 1485. P. — Korothnik Miklós 1467. P. Kosa Margit, Hunfaluról 1351. S. II. — Kwrtha Lőrincz 1444. P.

Ladon, de Gargo = Görgő 1297. W. (= Wagner.) Lengyel Péter, de Korithnik 1444. P. — Loasz Mihály Jamnikról 1519. P. — Ludman Katharina 1424. P.

Marci, máskép Matz Agata 1472. P. — Menhard Jánosnak fia 1383-ban Batizfalván fegyvergyártó. Rupp. II. 243. l.

Nagy Pál 1465-ben földbirtokos Petróczon. Szepesk. orsz. levélt. Misc. Cot. Scep. fasc. II. Nro 7. — Niger Lőrincz 1290. P.

Pecsenyei Antal földbirtokos Pecsenye községben ad. a. 1387. S. II. Ma nem létezik. — Pikfalvai (= Pinkfalva = Pyukfalva = Pikócz) földbirtokos Mahalfalva környékén, 1286. B. (= Bárdosy) I, 258. — Pohanek István, Márton fia 1378. P. — Polyán (Berzeviczy) András udvari apród V. Lászlószló (1280—1291) királytól kapja Landok, Rókus és Néhre helységeket. Kelt Gölniczbányán május

---

[1] Igy írják le Rupp és Wagner a stolai kolostor alapítását. Knauz szerint, a ki Tamás, esztergomi érseknek 1314-ik évi nov. 25-ről kelt jóváhagyó okmányát Monum. Eccl. Strigon." cz. művében (II, fol. 700. nro 793.) ex originali lenyomata, a kolostort „Gauerlachus de monte sacti Georgy" = Szepesszombati, Miklós stoyani gróf (comes Nicolaus de villa Stoyani); Ménhard, svabóczi plebános = Menhardus plebanus de villa Sueui stb. alapították.

[2] Hilbrand, Zsigmond stb. schavniki kolostor apátjával szerződést kötött, melynek alapján ő és örökösei a két telkes gazdák fölött biráskodhassanak, és tőlük bírságot vehessenek, melynek két harmada az apátot, egy harmada pedig őt, és örököseit illesse; földjeik tizede fejében azonban mindannyiszor, valahányszor az apát, vagy ennek utódai, a király parancsára hadjáratba tartozandanak menni, évenkint 2 arany forintot, és a nép nyelvén Lewbidternek nevezett egy köteg posztót tartozzanak szolgáltatni. Ez egyezkedést 1423-ban Zsigmond király helybenhagyta. Rupp. II., 239.

11-én év nélkül. Száz. 1872. 680. l. Polyán Péter. 1402. S. II. — Polyankai Miklós, Péter fia, 1423—1424. szolgabíró. Száz. 1872. 674. l. — Pyokocz Gergely 1478. P.

Redalchi János. de villa Latina? (= Ó-Leszna?) 1302. P.[1]

Satal András, jamniki (másképen Jennik, állítólag „Cosmas" is) földbirtokos 1422. S. II. — Sazka Mihály abrahamfalvi földbirtokos 1419. S. II. — Senne János, de Petroch 1464. P. — Sentes Márton 1437. P. — Szepesi káptalan 1293-ban bír Jemniken 2 hold földbirtokot. Szepes kápt. levélt. Scr. VIII. fasc. 7. Nro 2. Szmertenszky Kristóf, szepesvármegyei alispán 1508. S. II. — Soldnar Mihály, de Kázmérfalva 1343-ban bír Jazurmegyen. Szepk. Orsz. levélt. scr. IX. fasc. III. Nro 22. — Soldos Tamás, de Runa, földbirtokos 1438. P. — Steflák János de Hysfalva a X lándzsások szolgabírája 1503—1517. Száz. 1872. 675. l. — Stefflaky Gergely de Hisfalva 1514. B. — Stephkfalvy (máskép Raggolchi) Hanus 1357. Száz. 1872. 671. l. — Stery János, Rykolf fia Grancsot 1454. P. — Stestal János Hysfalva a X lándzsások szolgabírája, 1503. S. II. — Svábý János, 1428., Svábócz községnek „örököse". W. III. 54.

Tatár András de Bethlemfalva 1448. P. — Miklós, János fia, X. lándzsások szolgabirája 1413—1422. Száz. 1872. 674. l. — Teke Mihály, de Csepanfalva. 1486. P. — Therney György de Hozelecz, a X lándzsások comese és szolgabírája 1506—1507. Száz. 1872. 675. l. — Thoeke Kristóf de Csepanfalva 1523. Szepk. orsz. levt. Misc. Cot. Scepus fasc. IV. Nro 4. — Tibaházi Tiba 1307-ben földbirtokos Hadusfalva környékén. Rupp. II. 207. W. I. 397. — Tyzeser Antal 1464. P.

Urbanfalvi Hank. 1415. Száz. 672. l.[2]

Veres, de Hysfalva 1470. P. — Vörös Miklós, de Levkfalva = Levkócz 1369. bír Tamásfalván. Száz. 1872. 671. l.

Waycha András, de Sigra 1293. P.

Zecki nemesek 1280-ban földbirtokosok Lethonfalván. Rupp. II. 206. — Zeres György de Aranyos 1473. P. Zeuzes István, de Petrócz 1402. P. — Zoldnár Mihály de Csepanfalva 1487. P.

---

[1] Villa Latinát, illetőleg lásd Szepes kápt. orsz. levélt., Misc. Cot. Scepus. fasc. IV. Nro 10., hol 1405-ben Erdőfalváról = Ó-Leszna az mondatik, hogy Villa-Latinának neveztetik.

[2] Össze nem tévesztendő Urbanföldé-vel = Grancs. Urbanfalva (valószinűleg a mai Kalyava S. II. ad a. 1350.)

B)

Tekintettel arra, hogy értekezésünkben *Mothmer* szepesi prépost *végrendeletére* több helyütt hivatkoztunk, s mivel ez a legrégibb, melyet tudtunkkal szepesi ember szerkesztett, czélszerűnek tartjuk latin eredetivel egyszersmind hű magyar fordítást is közölni.

Nos Magister *mothmerius*,[1] prepositus sipisiensis (sic), significamus vniuervis per presentes, quod cum omnes moriamur, et tamquam aqua dilabamur, pium est, ut quilibet xianus tesaurum sibi tesaurizet in celis. ea nos ducti consideracione, pallacium,[2]

Mi, Mothmer[1] mester, szepesi prépost, ezennel tudtára adjuk mindnyájoknak, hogy miután minden ember halandó s mint a víz elmúlik, üdvös dolog, hogy minden keresztény kincset gyüjtsön magának a mennyországban. Ezt meggondolva, kastélyunkat,[2]

[1] Mothmer prépost (1264—1281) ujabbkori íróknál rendesen „M u t h m e r"-nek iratik. Valódi neve, ugy látszik, tulajdonképen „Mothmer" vala, miután régibb okmányokban rendszerint „M o t h m e r" vagy M o t h o m e r-nek iratik. Igy pl. Lodomér esztergomi érsek 1281-ik évi okt. 26-iki megerősítő okmányában, mely által Lethanfalva és Hemych (Heymuth = Arnóthfalva) birtok felének haszonélvezetét a szepesi káptalannak átengedi, „Mothomer"-nek őt nevezi. (Szepeskápt. levélt. scr. 6. fasc. I. nro 5. — V. ö. Knauz II. 148.) — Mindamellett Jakab prépost (1284—1301), midőn Mothmernek 1280-iki aug. 20-kán kelt adományozó levelét, melynek értelmében Szentmihályon lévő Kese nevü curia bizonyos Chene-nek, István fiának adatik, megerősiti, az adományozó prépostot „Muthmer"-nek írja. (Szepeskápt. levélt. scr. 2. fasc. VI. nro 4. V. ö. Knauz II. 122. 275.) Végre nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy Lodomér esztergomi érsek, mint fent láttuk, hírneves prépostunkat Mothomernek nevezi; azonban az 1286-iki febr. 9-ről kelt okmányában, mely által a szepesi prépost és a káptalan között felmerült viszás ügyeket kiegyenliti, a már többször említett prépostot plane „Muthmer"-nek nevezi. (Szepeskápt. levélt. scr. XI. fasc. 2. nro 14. Confr. Knauz II. 210.) — Egyébiránt mi azon nézetet helyesnek tartjuk, hogy igazi neve Mothmer, mivel nevezett prépost eredeti végrendeletében Mothmer név alatt előjön.

[2] Kastély, palota, p a l l a c i u m, prépostsági épület. Mária Terézia idejétől fogva, midőn 1776-ban a szepesi prépostság püspökségre emeltetett, püspöki lakhely. Nevezett épület Mothmer által emeltetett. Idő folytán azonban, különféle

quod nos proprys expensis et laboribus fratrum nostrorum canonic*h*orum construximus, pro remedio animae nostre relinquimus sacerdotibus et clericis canonicis, in ecclesia beati Martini commorantibus et famulantibus. Item seruum nostrum Johannem cum filio suo dedimus eidem ecclesie ad pulsandum [1] et filiam

melyet mi saját költségünkön s kanonok-testvéreink fáradozása mellett építettünk, lelkünk üdveért a szt. Márton egyháznál tartózkodó s szolgálatot tevő papok- s kanonokoknak hagyományozzuk. Szintugy János szolgánkat, fiával együtt, ugyanazon egyház harangozójává, [1] s leányát az egyházi ruhák mosóné-

---

lebontások is ujbóli felépítések (mint pl. 1598-ik évben Pethe prépost alatt történt, W. III., 93. l.) által sok tekintetben megváltozott, ugy, hogy manapság az épület eredeti alakjának meghatározása lehetetlen. A mennyiben a jelenlegi épület falaiból következtetni lehet, a földszinti épület nyugati falainak egy része, valószinüleg Mothmer idejéből származik. A prépostsági épületnek templom felőli része egészen 1723—1724-ig (Pelcz prépost 1725—1740 idejéig) csakis földszintből s efölött épült egynehány szobából állott, melyekhez egy igen keskeny járatba nyiló szük lépcső vezetett. Utczáról való bemenet egy szerfelett egyszerű kapun történt, mely — az akkori általános szokás szerint — kalapács ütésre, vagy később csengetésre, kinyilt. Pelcz-nek közvetlen utódja gróf Barkóczy Ferencz prépost (1740—1744) csinosította a gyümölcs-kertet, felépítette az udvarnak kelet felé néző emeletét s ezenkivül alapjaiból tornyot emelt, melyet órával látott el s mely még manap is a püspöki kert déli részén a seminariumi épülettel szemben létezik. Utódja Máriássy prépost (1745—1755) a residenczia főhomlokzatát hozta rendbe, de időközben elhalálozván, az építkezés befejezése utódjára, Zbissko Károly prépostra (1755—1774) maradt. Miről a jelenleg püspöki lakásnak használt felsőemeletbe vezető lépcsőház falán lévő felirat tanuskodik: D. O. M. A. Structuram quam bonae memoriae Decessor Alexander Mariassi de Marcusfalva Eppus Tininiensis et praepositus Terrae Scepusiensis meditabatur sed morte praeventus perficere non potuit. Hanc usibus gratorum Successorum plene consumavit Josephus Carolus Zbisko de Kis-Kolacsin Eppus Tininiensis Praeposit. terrae Scepusiensis Sacrae Caesareae Regiae apostolice Majestatis Consiliarius Excelsae Tabulae Septem-Viralis Assessor etc. A. MDCCLXVI = 1766.

Salbeck Károly, első szepesi püspök (1776—1787) mindjárt kinevezetése után a residenczia szobáit ujból kijavíttatta, úgy, hogy ugyanott már püspökségének első évében 1776-iki nov. 15-én első szentszéki ülést tarthatott. — 1777-iki apr. 7-én tétetett le az alapkő a residentialis, Baromei sz. Károly tiszteletére szentelt kápolnához, melyben az isteni tisztelet 1779-től kezdve tartatik. (L. Historicus ortus et progressus Episcopatus Scepusiensis. Icon aedium Scepus. iam Episcopalium. I, 128. stb. Kézirat.)

[1] Sajnos, hogy a harangok közül, melyekhez Mothmer végrendeletében János szolgáját harangozóul alkalmaztatni rendeli, egy sem létezik többé. A nyugati toronyban jelenleg lévő három harang sokkal későbbi eredetű. Ezek

suam ad lotricem uestium sacrarum, dando eidem iohanni et filio suo quatuor boues et duas uacas et decem oues et decem porcos. Item dedimus eidem ecclesie beati Martini *omnes libros nostros videlicet Bibliam, decretum, decretales, storiam scolasticam, librum sententiarum, passionalem, pastoralem, libros sermonum.*[1] Item duos calices, cruces et alia indumenta et quinque

jául alkalmaztuk, ugyanazon Jánosnak s fiának négy ökröt, két tehenet, tíz juhot s tíz sertést adományozván. Ugyancsak az említett egyház részére hagyományozzuk minden könyveinket; úgymint: *Bibliá*-t, *decretum*-ot, *decretales*-eket, *storia scholasticá*-t, *liber sententiarum*-ot, *passionalé*-t, *pastoralé*-t, *libri sermonum*-ot.[1] Továbbá két kelyhet, kereszteket, más szerelvényeket s öt

közül a legnagyobb s egyszersmind a legrégibb 1426-ik évből való s 1790-iki visitatio can. szerint 14 bécsi mázsát nyom A rajta olvasható fölírás: „Anno † Domini † millessimo † CCCC † XXVI † Johannes Glockengiesser † von † Dem † Nevendorf" bizonyítja, hogy a harangöntés akkortájt Szepességen is üzetett. Az imént említett can. visat. idejében, a meglévő öt harang közül súlyban a második 8—10 bécsi mázsa nehéz harangot Ondrejkovics András szepesi kanonok, 1666-ban szent Márton tiszteletére öntette, ez azonban idővel megsérülvén, 1857-ben a szepes-iglói harangok átöntése alkalmával ujólag átöntetett. Következő föliratot visel: Fusa per A. Schaudt Pestiensem Igloviae 1857. S. Martine ora pro nobis. Különben Iglón a harangöntés korábbi időkben nagyban virágzott, miután mai nap is több harang létezik környékünkön, mely Szepes-Iglón öntetett; így pl.: a) a teplitzi róm. kath. templom nagyharangja, a következő fölirattal: „1481. hoc opus factum est in honorem Dei et Spiritus sancti et beate marie virginis. magister iohannse de villa nova" (= Igló). „Johannse" = Jánosszó a Kárpátaljai németek szavajárásából, mely ma is Jakobe, Jakob helyett, Martine, Martin helyett, mondja, vétetett; — ß) a leibitzi kath. templom nagyharangja. Fölirata a következő: „Anno Domini Millesimo quadrigentesimo septuagesimo quinto (= 1475) ad honorem gloriosissime virginis Marie factum est hoc opus per magistrum Paulum et Joannem de villa nova."

[1] Létezik-e a végrendeletben említett könyvek közül még ma valamelyik, nem tudjuk. Valószínüleg ezen irodalmi termékek is azon idők viszontagságaiban, melyeken a káptalan, a templom és a benne lévő levéltár átestek, veszendőbe mentek. Valamint azt se lehet meghatározni, volt-e ezen könyvek között olyan is, melyet Mothmer maga írt volna, miután az akkori időből való s maig nyilvánosságra jutott okmányok s régi iratok nem engednek következtetni arra, hogy Mothmer irodalommal is foglalkozott volna. Egyébiránt Mothmer által hagyományozott könyvek közül egynehány László mester, esztergomi prépostnak három évvel később, azaz 1277-iki márcz. 23-án kelt végrendeletében is említtetik. Ezeknek teljes címeit itt közöljük: decretum cum apparatu Johannis Theutonici; Decretales cum apparatu Bernardij;

tapecia. Item omnes buballos nostros relinquimus eidem ecclesie. Item capelle beate uirginis processionali[2] dedimus centum oues, quinquaginta porcos, quatuor equos, de quorum fructibus unus presbiter, quem ad hoc capitulum deputauerit, se debeat sustentare et in ipsa capella in qualibet septimana tres

szőnyeget.[1] Szintugy összes ökreinket ugyanazon egyháznak hagyományozzuk. Hasonlóképen a Boldogságos Szűz búcsújáró[2] kápolnája részére hagyományozunk száz juhot, ötven sertést, négy lovat; ezek jövedelméből egy áldozár, kit e czélra a káptalan ki fog nevezni, tartandó el és ennek kötelessége lesz

---

Scolastica ystoria. (Knauz. II, 71.) — Mellésleg megjegyezzük, hogy a feltünő nagyságu „Libri graduales"-eket (Graduale Romanum. Venetiis. 1758), melyek székesegyházunknál még most is használatban vannak, gróf Barkóczy Ferencz volt szepesi prépost. 1740—1744, ki később egri püspök, s végre esztergomi érsek lett, utóbbi érseksége idejében adományozta. (Visit. Can. 1790.)

[1] A szepeshelyi székesegyház 12 db régi szőnyeggel bír, melyekkel a szentélyben lévő padok födvék. Vannak-e köztük a Mothmer által ajándékozott, s végrendeletében említett szőnyegek is, kellő adatok hiányában meg nem határozható. Megjegyezzük, hogy az okmányban, melynek erejével Jakab prépost és a szepesi kanonokok közt fennforgó több viszás ügy 1286-iki február 9-én békésen elintéztetett, templomi szőnyegek is szóba jönnek, anélkül azonban, hogy adományozójukról említés tétetnék (Knauz II, 210.) Lomniczi Horváth János prépostról (1511—1545) mondják, hogy 1544-iki deczember 16-án történt leköszönése után (W. II, 253). Dunajeczvárába távoztakor több régi s értékes templomi ruházatot magával vitt, többi közt 14 szőnyeget; s pedig 9-et a székesegyházból és 5-öt a Szápolyai kápolnából. (Magy. Állam 1881. május 14-én.) Ezek közül több tárgyat a krakói zsidóknál elzálogositott. Sőt végre az 1790-iki canonica visitatióban olvasható, hogy Horváth a szent ereklyék aranyozott díszes tartóit is magával vitte (Conf. Quaest 6. ad §. I. pag. 23.)

[2] Régibb keresztény századokban népesebb községeknél szokásban volt a templomokhoz, melyeket rendszerint a sírkertek öveztek, ugynevezett „körkápolnákat" építeni. Román építészeti korszakban ezen kápolnákat „Carnaria" = csontházaknak nevezték, mert a sírásás alkalmával, vagy máskor, talált emberi csontmaradványokat ide helyezték. Efféle — renaissance modorban, tehát már későbbi korban épült — kápolna többi között a szepes-mindszenti templom sírkertjében is létezik. Czélja pedig az, hogy benne a megholtakért isteni tisztelét tartassék. Ehhez hasonló lehetett Mothmer végrendeletében emlitett „Bold. Szűz búcsújáró kapolnája is, mely szintén lythurgikus czélokra épült, s nevezetesen egyházi körmenetek tartására úgymint Gyertyaszentelő B. A. napján, Nagypénteken, Feltámadáskor, keresztjáró napokon stb. használtatott, miért is a végrendelet szerint processionalis = bucsujáró, körmeneti kápolnának neveztetett. — A végrendeletben érintett adományozás valószinüleg a Bold. Szűz Mária egykori kápolnájára vonatkozik, melyről Wagner II. 285. mondja, hogy azon helyen állott, hol idejében (1777) szt. Bálint kápolnája

missas debeat celebrare. Item uineam nostram in *pothtok*[1] quem cum maximo labore aquisiuimus, relinquimus sacerdotibus, in ecclesia beati Martini famulantibus, ut singulis sabbatis post uesperas *salue regina* in capella beate uirginis, uel *gaude dei genitrix* cantare teneantur. Item capellam[2] nostram cum calice uiatico et missali nostro cum indumentis suis reliquimus capelle eiusdem beate uirginis.

ugyanazon kápolnában hetenkint három szt. misét végezni. Ép úgy *Pothtokon*[1] lévő szőlősünket, melyet igen nagy fáradsággal szereztünk, a szt. Márton-egyháznál szolgálatot tevő papságnak hagyományozzuk, azon kikötéssel, hogy minden szombaton „verperae“ után a bold. Szűz kápolnájában „*salve reginá*“-t, vagy „*gaude dei genitrix*“-et elénekeljen. Továbbá saját kápolnánkat,[2] beteglátogatási kehely-

---

létezett; az utóbbi kápolna pedig a mai püspöki lak déli bejáratától balra, a földszinten volt. Szent Bálint kápolnáját illetőleg röviden megjegyezzük a következőket: Ki állapította ezen kápolnát s mikor épült, teljesen ismeretlen. Annyi bizonyos, hogy az 1666 körül Ondrejkovics András szepesi kanonok megújíttatta, továbbá, hogy gr. Barkóczy Ferencz, prépost, 1778-ban a sz. sírt a székesegyházból ezen kápolnába átvitette, azonban Salbeck első szepesi püspök azt vissza a székesegyházba és pedig a zenészek chorusa alá, Szt. Háromság oltára mellé állíttatta, a hol jelenleg is évenkint a nagyhétben felállíttatni szokott. — Miután idővel a kápolna falai igen megsérültek 1780-ban szt. Bálint ünnepélye első ízben a székesegyházban tartatott, maga a kápolna pedig ugyanakkor teljesen lebontatott, mely alkalommal sz. Bálint szobra előbb a Szápolyay-kápolna aztán a székesegyház főoltárára került. Ezen szobor s a szentnek meglehetős nagy oltárképe jelenleg a székesegyház ugynevezett Depositoriumában el van téve. 1782-ben szt. Bálint kápolnájából való padok a Pazsiczán lévő szt. Kereszt-kápolnába vitettek át, de azóta az idő vasfogának teljesen áldozatul estek. (Lásd terjedelmesebben: Hirtoricus ortus et progressus Episcopatus Scepusiensis stb. II, 395—455).

[1] Pothtok Sáros-Patak? Jelenleg a szepesi káptalannak nincsennek ott szőlős kertjei, hanem Liszkán. — Sajnos, hogy a szőlőmüvelés legyőzhetlennek látszó ellensége a Phyloxera, mely a sok százados s világhírű Hegyaljának kitűnő asszúbort szolgáltató szőlőseit, ha idején valami biztos ellenszert föltalálni nem sikerül, végenyészettel fenyegeti, már ezen szőlősökre is átragadt.

[2] „Capella“ = „házi oltár“, melylyel Mothmer rendelkezett. Ilyféle „capella“ rendesen fából készült, szekrényalaku és hordozható volt. Két szárnynyal bírt, úgy, hogy kinyitva az imádkozó előtt oltárt képezett. Ilyen házi-oltárok Szepesvármegyében annak idejében divatban voltak. Szép példánya egy ilyen régi hordozható házi-oltárnak Császka György szepesi püspök úr Ő Excellentiájánál látható.

Item cappam [1] nostram de bruneto scarleto *cum uarys* et marturium nostrum cum purpura paratum, relinquimus *ad opus secunde turris* [2] ecclesie beati martini. Item molendinum nolyel, misekönyvünkkel s ruházatával együtt bold. Szűz említett kápolnája részére hagyományozzuk. Szintúgy *pettyezett* sarlátvörös bársony palástunkat [1] biborból készült felöltönyünket szt. Márton egyház *második tornyának felépítésére* [2] hagyományoz-

[1] Cappa, palástszerű egyházi öltöny, máskép pluviale. XII. századtól kezdve drága és díszes szövetekből készült. Ünnepélyes körmenetek, temetések és délesti isteni szolgálatok (vesperae) végzésére használtatik. Alakjára nézve bokáig érő, elől nyitott bő köntöshöz hasonlít, mely a középkorban hátul csuklyával (innét a latin „cappa“ = csuklya név) elől pedig — mikép ma is — díszes csattal volt ékítve. Később azonban a csuklya, mely a fejet óvta az eső ellen, egészen elmaradt s helyébe erre emlékeztetőleg egy háromszögű pajzs alaku szövet alkalmaztatik. Az ujabb ízléstelen palástokon bojttal diszítve e pajzs gömbölyded alakban — és hozzá még minden jelentőség nélkül — hátul, a pap derekán alul alkalmazva fordul elő. A Cappa értékét illetőleg Moller matriculájában kevéssel későbbi időről találjuk följegyezve, hogy Serpilius Lőrincz, bélai plébános 1557 körül a 24 kir. plébános seniora, a conseniorok beleegyezésével két, a testvérület birtokához tartozó Cappat és pedig egy zöldet 200, és egy kéket 300 dénárért a poprádi templomnak 1558-ban eladott. A „Cappa“ használatának közelebbi leirását Szvorényi H. E. Amoenitates 48. old. találjuk.

[2] „Ad opus secunde turris“ kifejezés oly általános értelmű, hogy belőle ki nem vehető, vajjon ama kérdéses torony 1273-ban, mikor Mothmer végrendeletét megirta, kész-e volt már, vagy befejezéshez közel, vagy épen még csak építendő vala? Evvel kapcsolatosan megjegyezzük, hogy maig sincs eldöntve, mikor épült tulajdonképen a régi káptalani templom, s nevezetesen annak tornyai, melyek most is a jelenlegi székesegyház kiegészítő részeit képezik. A régi szepeshelyi templomról, mely a mostani előtt létezett, IV. Béla 1249-iki okt. 19-én kelt okmányában mondja ugyan, hogy e templom országának egyik gyöngyét képezi „cum sit una e monilibus regni nostri“; azonban, sajnos, egyetlen szóval sem érinti, a miből következtetni lehetne, melyik évben épült a templom, vagy mikor alapíttatott a prépostság, ámbár jelzett okmányában a templom illetőleg a prépostság régi dotatiójáról beszél. A templom építését illetőleg csak annyi ismeretes, hogy midőn Losy, nagyváradi püspök s esztergomi kanonok, Pázmány megbízásából 1629-ben április 22-én a szepesi káptalanban visitatio kanonicát végzett s ez alkalommal a kanonokokat a prépostsági egyház alapítója felől kérdezte, ezek az alapítás idejét illetőleg azt felelték: hogy hagyomány szerint a templomot szt. István építtette, mivel a szt. István által emelt templomok a szepesihez hasonlóan két tornyuak stb. (Lásd Can. Visit. Pázmány. 3 lap. Szep. lev. ered. okmány.) A jelenlegi székesegyházat illetőleg legyen röviden megjegyezve, hogy annak építése Stock prépost alatt 1462-ben kezdetett meg s Back prépost idejében 1478-ban fejeztetett be. (W. II. 78. III. 67.) Ezen épí-

strum, quod est in *Ridnich*,[1] donauimus sacerdotibus, in ecclesia beati Martini commorantibus. Item quatuor uacas et septem oues et triginta porcos, quos apud sanctum Michaelem habemus, relinquimus eidem ec-

zuk. *Ridnich*-en[1] lévő malmunkat pedig a szt. Márton egyháznál tartózkodó papságnak adományozzuk. Szt. Mihályon lévő négy tehenünket, hét juhot s harmincz sertést pedig ugyan-

---

tés alkalmával a régi templom éjszaki hosszfala a rajta lévő falképpel meghagyatott s az új templom boltozatának egyik része reá tétetett. (Részletesen l. Horváth Győző: Szepesi székesegyház. Lőcse 1885. — Hradszky József: Szepesvár és környéke. Igló 1884. 88. l.)

Fentérintett állításunkkal kapcsolatban, hogy t. i. még nincs eldöntve, ki a prépostságnak az alapítója, ama vélemény ellenében, mintha a szepesi prépostság Imre király által tett fogadalomnak köszönné létét s első lépések az alapítás megvalósításához 1198-ban tétettek volna, vesszünk magunknak szabadságot megjegyezni, hogy ezen véleményt csak akkor fogadjuk el, s magunkévá tesszük, ha bebizonyítására szavahihető okmányok hozatnának elő.

Végre nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a szepeshelyi templom (stylszerű) renovatiója ép e napokban foganatba vétetett. Legelőször is a szentély megújittatik. A f. é. április 9-én szétszedett főoltár helyébe építendő új, gothalaku főoltár elkészítésével, Luprich budapesti akademiai műasztalos, a szentély falais boltozatának kifestésével pedig Daberto Bódog püspöki festész bizatott meg. A mint e sorokat irjuk, (1888. aug. 31.) a szentély boltozata kifestése, valamint a templom vörös-fenyő zsindelylyel való befedése már is teljesen kész.

Kapcsolatban avval, mit már előbb a most újításnak alávetett templomról mondtunk, röviden megérintjük még, hogy székesegyházunk utolsó-előtti megújítása 1779-ik évben Olaszországból behivott munkások segélyével történt, mely alkalommal először a szentély, azután szept. és okt. hónapokban a templom többi része is újólag bemeszeltetett. „recenti calce novam dedisse Ecclesiae faciem.“ A padozat kijavíttatott, a zenészek chorusának boltozata oltár felé meghosszabbíttatott, alatta levő ajtó pedig, mely a Depositoriumba vezetett, befalaztatott s e helyett a Szápolyai-kápolnából új ajtó nyittatott, (mely fölött ma olvasható föl-irat az 1873-ik évi, Samassa szepesi püspök úr által véghezvitt kápolna restauratióra vonatkozik), a padok kijavítva czélszerűbben elhelyeztettek, az oltárok megtisztíttattak, a megsérült aranyozás kijavíttatott stb. Ugyanakkor mai helyére tétetett át a szószék a régi helyről. (Historicus ortus II. 454, 455.) Az orgona gróf Révay, szepeskáptalani őrkanonok ajándéka. (Can. Vis. 1790), 1782-ben, midőn a székesegyház restauratiója be lett fejezve, felállíttatott. Az 1779-iki év különben más tekintetben is nevezetes a szepesi káptalant illetőleg. A szepesi kanonokok ugyanis ezen évnek első pünkösdnapjától kezdve violaszínű biretumot viselnek. Előbb csak feketét viseltek. (Lásd terjedelmesebben Hist. ortus. stb. II. 377—386.)

[1] Ridnich = etymologice Riet, — Riet, — Rieth — vagy Rid-ből (= sás, nád, káka) leszármaztatható. Ridnich egyáltalában mocsáros vagy tüskés-

clesie sancti Michaelis.[1] Item duas uacas et VII oves, quas habemus in *Visoka*,[2] relinquimus capelle sancti andree.[3] Item de libris nostris, quos ecclesie sancti martini contulimus, si aliquis aliquem librum aliqua occasione alienare uoluerit; auc-

azon Szt. Mihály[1] templomának adjuk. Hasonlóképen *Viszokán*[2] lévő két tehenünket s hét juhot Szt. András[3] kápolnájának hagyományozzuk. Ha pedig valaki a szt. Márton egyházának adományozott könyveinkből valamelyiket valami módon elide-

---

bokros helyet jelent. S ha egyrészt az akkori időben a szántóföldek s különösen a rétek megművelésére fordított csekély gondot, másrészt pedig az ottani dülőnek fentjelzett, csakugyan mocsáros s tüskés-bokros, természetét tekintetbe vesszük, szóban forgó helynévnek fentebbi értelmezése minden valószínűség szerint helyesnek tünik fel.

Említett malom s környéke jelenleg „Ribnicsek"-nek (= halastavacska) hivatik, mely elnevezését — úgy látszik — Szápolyai Imre (1465—1487) szepesi örökös főispánnak e környéken bírt terjedelmes halastavaitól vette. (Privilegium pro plebano Váraljaensi super metis Váraljaensibus etc. peracta 14⁹8. Eredeti okmány. Szepesváraljai városi levéltár.)

[1] Sanctus Michael = Szent-Mihály alatt nem Kis-Szalók, hanem Késmárk városának egyik része értendő, a melyben szt. Mihály temploma volt. Régibb időben a szepesi káptalan Késmárkról bizonyos jövedelmet huzott.

[2] Visoka — most Hradiszko = Konscheibchen, kishelység Szepesvármegyében áll 26 házból és jelenleg 164 lelket számlál. (A m. kor. országainak Helységnévtára 1888. stb. 379. l.)

[3] A „Historicus ortus et progr. Episc. Scepus." szerzője leírása szerint 1777-ik évkörül, „antiqua capella S. Andreae Apostoli..... turri Ecclesiae cathedralis opposite" a rezidentia rozzant falánál állott. Az 1790-iki január 4-én Révay püspök idejében megtartott can. visitatióban világosan mondatik, hogy szt. András kápolnája „ante fores antiquae praepositurae" állott. Egyébiránt nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy mint Wagnernél II, 285. olvasható, Karatsony-mezeő szepesi kanonok 1466-ban sz. András tiszteletére a szepeshelyi prépostsági templom temető-kertjében „in coemeterio" egy kápolnát építtetett. Későbbi leírásokból azonban kitűnik, hogy Karacsony-mező kanonokoknak ezen alapítványa minden valószínűség szerint azon kápolnára vonatkozik, mely Mothmer végrendeletében említtetik. Fentebb idézett can. visitatióban továbbá az is foglaltatik, hogy szt. András kápolnájában három oltár létezett, melyek közül a főoltár és a B. Sz. oltára 1611-iki nov. 12-én Cziky István samandriai püspök által consecráltatott. A kápolna, miután idővel igen düledező állapotba jutott, 1777-ben teljesen lebontatott „solo aequata". (Lásd Icon veterum aedium Scepusium Episc. I. 218. kézirat.) Szt. András képe pedig a Szápolyai kápolnának szt. Magdolna oltárára helyeztetett. A kép jelenleg a kanonoki sekrestyében látható. Azon tér pedig, melyen valaha sz. András kápolnája állott a mai püspöki residentia templom felőli homlokzatának épületalapjául használtatott fel.

toritate ordinaria nostra, qua nunc fungimur, sit excommunicatus et tamquam sacrilegus ab omnibus euitetur. Animalia autem nostra, que nunc in castro habemus, eidem castellano [1] duximus reliquenda. Item tali consideracione inducti, ne predictus conpanator (sic) de ecclesia fugere compellatur, curiam et domos marci [2] sacerdotis duximus conferendas et decem iugera terrarum retro ortum nostrum, que ipse idem primo coluit [3] et purgauit. Item medietatem

geníteni merészelné, egyházrendi tekintélyünknél fogva, melylyel jelenleg bírunk, ki legyen közösítve s mint szentségtörő mindenki által kerültessék. Állatainkat pedig, melyek jelenleg a várban vannak, ugyanazon várnagynak [1] hagyni határoztuk. Továbbá tekintetbe véve azt is, nehogy az előbb említett harangozó az egyháztól távozni kényszerüljön, határoztuk, hogy Márk [2] papnak curiája, házai s kertünk mögött lévő 10 hold szántóföld, melyet ő maga legelőször megművelt [3]

---

[1] A szóban forgó várnagy neve ismeretlen.

[2] Hogyan nézett ki Mark papnak Curiája s házai, ismeretlen; mivel azonban Mothmer prépost végrendeletében több házat említ, gyanítható, hogy ezen kérdéses Curia, s nevezetesen a házak építészeti tekintetben nem valami nagy jelentőségüek lehettek. Annyi bizonyos, hogy a terméketlen, sziklás talajt, melyen a kanonokok legelső lakásai — a mai Szepeshely területén — állottak, előbb nagy fáradsággal ki kellett egyenlíteni s az építkezésre előkészíteni. Az eredeti kanonoki lakások közül mai nap többé egyetlen egy sem áll fenn, s hogy ezek egyáltalán nem hosszú időre épülhettek, kitetszik egyik 1286-iki okmányból, melyben világosan mondatik, hogy Jakab prépost 4 házat „dirutas et vetustate consumtas“ kijavíttatta. (Szepesk. levt. scr. 11. fasc. II. nro 14. Confer. Knauz II. 210.) A jelenlegi, egész utczát képező, 10 kanonoki lakás közül 6 az éjszaki oldalon fekszik; legelseje, a kántorházzal közvetlenül szomszédos, 1877-ben alapjaiból egészen újólag felépíttetett. A déli oldalon álló 4 lakás közül a papnöveldei kerttel szomszédos háznak belseje néhány évvel az előtt teljesen átalakíttatott. Utczára nyíló bejárata fölötti kövön 1616. évszám olvasható. Említésre méltó, hogy régentén a szepeshelyi plébános lakása közvetlenül a „Custos“ háza után következett, mely utóbbi az úgynevezett „Codria“ (= jelenleg a papnövelde-épület egyik része) tőszomszédságában állott. Azon időben tehát, mikor a szepesi káptalannak tizenkét kanonokja volt a plébániai ház a tizenharmadik és a Szápolyai-kápolna rectorának lakása a tizennegyedik vala. (Can. Vis. 1790.)

[3] Ebből látható, hogy a káptalant körülvevő földek közül akkoriban még igen sok parlagon hevert. A talaj megművelése csak lassan haladt előre, így pl. a „Pazsiczá“-nak egyik része csak 40-es években először szántatott fel, másik részének befásítása pedig épen csak a 1870-es évekbe esik. Igen feltünő, hogy azon földdarabok, melyek mai nap a prépostság, illetőleg a püspökség és a

apium nostrarum, quas in *luchka*[1] habemus, eidem pulsatori dedimus, aliam uero medietatem capellano beate Marie[2] relinquimus pro tempore constituto. Vt autem hec nostra donacio, seu ordinacio post mortem nostram robur perpetue opineat (sic) firmitatis, presentes litteras nostras concessimus super eadem ordinacione et collacione, sigilli nostri munimine roboratas; excomunicantes auctoritate nostra ordinaria, qua nunc fungimur, omnes illos, qui predictam ordinacionem nostram uiolauerit, uel in irritum reuocare uoluerit. Datum anno domini M° CC° septuagesimo tercio.

s kitisztított, neki adassanak. Nemkülönben *Luchkán*[1] lévő méheink felét ugyanezen harangozónak adjuk, másik felét pedig a bold. szűz Mária[2] időszerinti káplánjának hagyományozzuk. Hogy pedig ezen hagyományozásunk, vagyis rendelkezésünk halálunk után örökre jogerővel birjon, ugyanazon rendelkezésünk és hagyományozásunk felől, jelen, saját pecsétünkkel megerősített iratunkat adtuk; egyházrendi tekintélyünknél fogva, melylyel jelenleg birunk, kiközösitvén mindazokat, kik fenntemlített rendelkezésünket megsértenék, vagy meghiusitani akarnák. Kelt az Urnak 1273-ik évében.

(A végrendelet eredetije median nyolczadrétü hártyára irva a szepeskápt. levéltárban őriztetik scrin. XII. fasc. I. Nro 1.)

---

káptalan dotátiójához tartoznak, mint: Almás, Lucska, Pavlyán, Aranyos, Drevenyik nyugati lejtője, Kattuny, Kobulyán, Pazsicza stb. általában hegyes, kavicsos természetüek; míg a körülfekvő helységek, mint: Szepes-Váralja, Mindszent, Kolbach, Nemessány stb, szép s eléggé terjedelmes rónaságokkal bírnak. Csak hosszu évek fáradalmas s kitartó munkájának sikerülhetett ezen hegyes, kavicsos talajt olyan termő állapotba helyezni, a minőben azt ma látjuk. Joggal írja tehát a „Consignatio brevis Ven. Capituli Scepus ejusque Ecclesiae ac Bonorum" című terjedelmes kéziratnak szerzője: „potiorem autem partem et modalitatem sustentationis — a kanonokokat illetőleg — ex gravissima eaque onerosissima agricultura et industria nanciscuntur". (Szepesk. levt. ered. 15. századbeli okmány.) Említett földek megművelése, a mai drága munkaerő mellett, oly csekély hasznot hajt, hogy csak a vele járó kiadások is alig fedezhetők, mely körülményt az utolsó években, kivált Pazsiczán és Drevenyiken, rendkívül felszaporodott ürgék még jobban súlyosbítják.

[1] Luchka = Lucska, (Szepesvármegye) kishelység. Áll 43 házból s jelenleg 205 lelket számlál.

[2] Bold. Sz. Mária = Szepesváralja. A német szászok Szepességre való bevándorlását illetőleg — miután Szepesváralja a szászok bevándorlásával minden más szepesi városnál közelebbi összefüggésben áll — legyen szabad az értekezésünk folyamán mondottakon kívül, ezuttal még a következőket felemlítenünk:

A szász bevándorlás legelső mozzanatainak történetét a Szepességen még ma is nagy homály fedi.

Hagyomány szerint az első szepesi szászok II. Géyza idejében, bizonyos Renald (Raynald) gróf vezetése alatt jöttek be. (Lásd a 10. old.) Bár az efféle hagyományok iránti bizalmatlanság sokszor jogosult, miután azok igen gyakran nem a nép élénk emlékező tehetségéből erednek, hanem — Krones igen találó szavai szerint — mint tudós agyrémek kigondoltattak, még sem hagyhatjuk említés nélkül, hogy II. Géyza alatt csakugyan bizonyos Renaldus és pedig királyi biró minőségében említtetik. (W. II. 258. F. II. 124.) — Egy másik, az előbbivel kapcsolatban lévő hagyomány szerint, a bevándorló szászok legelőször is a szepesi vár alatt megpihentek volna, s ezen utóbbi hagyományt bizonyos tekintetben támogatja azon tény, hogy Szepesváraljától éjszakra, nem messze a szepesi vártól, Deutschen-bergnek nevezett hegy alján egy régi hadászati, ma Harbjak = Heerweg-nek nevezett út maradványai még most is láthatók. Ezen út az ugynevezett Királypataká-n át Kolbach, Mindszent stb. irányában Sáros-felé húzódik, (lásd a 73. old.), s egyik ága a szepesi várba is vezetett. Említett hagyomány szerint a hegy, melyen a szászok megpihentek „Deutschenberg“ nevet kapott, s innét helyeztettek szét a bevándorlók a Szepességen, és az ugynevezett 24 várost alapíttották. Krones szerint Szepességnek e tekintetben legrégibb telepítési helye Szepesváralja vala, melynek plebánosai már 1248. körül az ugynevezett „Confraternitas XXIV. Parochorum Regalium“ szövetkezethez tartoztak. Hogy Szepesváralja már a XIII. században jól be volt népesítve, plébánossal s templommal is bírt, kilátszik többi között Mothmer prépost 1273-iki végrendeletéből is, melyben az a szepesváraljai B. Sz. Mária-templom káplánjáról megemlékezik. Egyébiránt még mai sincs eldöntve, vajjon a vár alatt maradt szászok mindjárt a letelepedés után saját templomot építtetek, vagy pedig a szepeshelyibe jártak-e, mely utóbbi feltevés különben bizonytalan, miután igen kétes, volt-e már 1143. évben egyáltalán Szepeshelyen templom. — A szepesi városok templomai közül az első volt a ménhárdi, mely egy föliratszerint, mely a templom falán egykor olvasható vala 1231-ben (W. II, 292. szerint 1235.) épült. A bevándorlott szászok által a Szepességen épített templomok közül a második volt a kurimjani, a harmadik a vibornai és negyedik a toporczi templom. A szepesváraljai templomot illetőleg csak annyi ismeretes, hogy midőn 1827-ben, a jelenlegi templom építésének czéljából, a réginek falai lebontattak, egyik falon 1470. évszámot, mely az építés idejére vonatkozott, következő fölirással: „Quae me Religio genuit? Quis Mysta sacravit? Aetatis cuius sim? docet hic numerus 1470.“ (Can. Vis. 9. Apr. 1832. fol. 1.) — találtak.

Mint feljebb említettük, Szepesváralja is a „Confraternitas XXIV. Parochorum Regalium“ szövetkezethez tartozott. Mely helységek eredetileg tartoztak a mondott testvérülethez, teljesen ismeretlen. Az 1278-ik évi nov. 29-iki okmány szerint e testvérületbe a következő helységek tartoztak: 1. Suburbium, Szepes-Váralja. — 2. Eulenbach, Velbach. — 3. Odoryn. 4. Villa nova, Igló. — 5. villa Baldmár, Pálmafalva. — 6. villa Ursy Illésfalva. — 7. Vilgustorph, Vilkócz. Az 1312-iki német Róbert Károly okmányában ezen helység „Stadt Wylkostorph“-nak neveztetik. — 8. S. Ladislaus, Csötörtökhely. — 9. villa Kabusz. — 10. villa Sueni, Svabócz. — 11. villa Theutonicalis = Deutschendorf, Poprad. — 12. Vylka, Felka. 13. S. Georgius, Szepes-Szombathely. — 14. Mulymbach, Müllenbach. —

15. Lomnicha, Kakas-Lomnicz. — 16. villa Isaac, Zsákócz. — 17. villa Menhardi. — 18. villa póloni, más okmányokban Pulom, Hunfalu. — 19. Béla. — 20. Lewbitza, Leibicz. — 21. villa Durandi. — 22. villa Ruszkyn, Ruszkinócz, és 23. Leucha, Lőcse. (Szepk. levélt. scrin. 10. fasc. 2. nro 25.) A 24-ik helység hiányzik. Mely helység akkortájt a 24-ik helyet foglalta el, ismeretlen. Egyébiránt oda számítják Kurimjánt = villa S. Quirini, mely Wagnernél és „Supplm. Analect." előfordul s így a 24. szám teljes lenne.

Kétszáz hatvanöt évvel később (1543), midőn Moller a XXIV. kir. plébános seniora a testvérület tagjaitól, Ferdinand királyhoz úgynevezett „Privilegium contra Lutheranos" (Moller szavai) megnyerése czéljából (lásd ezen okmányt W. II, 234.) küldendő megbizott — lőcsei gyógyszerész — uti költségeinek fedezésére az egyes tagokra kirótt járulékot beszedte; az erre vonatkozó jegyzékben Szepes-Olaszi és Kurimján már előjön, míg Vilkócz hiányzik. (L. Matricula Moller fol. 314.)

A testvérület 1606-tól egészen 1673-ig, az az „megszüntéig" azon községekből állott, melyek az 1543-iki jegyzékben fölsorolvák, ámbár Goltz matriculájának 13. old. csakis 23 helység (Olaszi hiányzik) említtetik. Goltznál előforduló későbbi jegyzékekből világosan kitűnik, hogy 1606 körül Szepes-Olaszi is a testvérülethez tartozott.

Czélszerűnek tartjuk itten felemlíteni, hogy a szepes-olaszii plébánosok a szepesi prépost joghatósága alól ki voltak véve s közvetlenül az esztergomi érseknek alá voltak rendelve; sőt az olaszii plébános, mint „parochus regius", 1273-ban az esztergomi érsek joghatósága alól is kivétetett (Bárd. I. 203.), mielőtt a „Confraternitas XXIV. Par. Reg." létre jött volna. (Archeol. ért. VIII. köt. 60. l.) Azonban bizonyos, hogy később e papi társulathoz a szepes-olaszii plébános is tartozott és a zsinati gyülésekben e társulat részéről a szepsii és olaszii plébánosok voltak az „oratorok." — A szepesi prépostság joghatósága régi időben kiterjedt Tornavármegye egyik részére is egészen Sólyomkőig, valamint Sárosvármegye Tárcza kerületére is, s mind e föld a mai Szepességgel együtt „Terra Scepusiensis"-nek neveztetett. — Fentebbi okból a szepesi káptalannál régibb időkben egy külön „Archi-Diaconatus Tornensis" is létezett, ezen méltóságot azonban Oláh Miklós, Magyarország primása (1553—1568) Esztergomhoz csatolt. (Can. vis. 1790.)

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a „Confr. XXIV. Par. Reg." 1278-ki névjegyzéke, melyet épen felhoztunk, a Wagner által (W. I. 260. évszám nélkül, és Suppl. Anal. I. 425, 1298-ik évről) idézettől több helységet illetőleg eltér. — Az 1278-iki névjegyzékben pl. Vilkócz előjön, míg Wagnernél és „Suppl. Anal."-ban hiányzik s helyette villa de S. Quirino van feljegyezve. Feltünő, hogy a „Confr. XXIV. Par. Reg." későbbi jegyzékeiben mindenütt Kurimjánt, de Vilkóczot sehol sem találjuk. Erre vonatkozólag azon szerény véleményünknek adunk kifejezést, hogy az 1278-iki jegyzék tán a XXIV. kir. város testvérületére vonatkozik. Különben, ha ez csakugyan igaz lenne, ezen körülmény — általában véve — a kir. város plébános-testvérületének lényegén keveset változtatna, miután ez esetben csakis egy helység forog szóban. Továbbá az 1278-iki jegyzékben Zsákócz és Ménhard is előjönnek, míg az 1298-iki jegyzékben mind a kettő hiányzik, miután ezek lelkészei az akkortájt Csütörtökhelyen tartott gyülésen, ismeretlen okból, meg nem jelentek, ámbár mint ismeretes, a társulathoz

mindig tartoztak. Ha tehát az 1298-iki névjegyzék által említett 21 helységhez Vilkócz-, Zsákócz- és Ménhardot csatoljuk, a 24 szám teljes lesz.

Végtére megjegyezzük még, hogy a „Confr. XXIV. Reg. Civitatum“ politikai s világi természetü, ellenben „Confr. XXIV. Par. Reg.“ tisztán egyházi intézmény vala. Melyik évben jött létre a XXIV. Reg. Civ.“ egyesülete, ismeretlen; csak annyi bizonyos, hogy ezen egyesületet V. István 1271-iki okmányával megerősitette s Genersich (Merkwürdigkeiten der Stadt Késmark. B. I. 99.) szerint azt az általunk 56. oldalon felhozott helységek képezték. Ismeretes különben, hogy Matheócz és Sztrázsa nem mindig tartozott a „XXIV. Regalium Civitatum“ testvérületéhez.

C)

Szápolyai Imre síremlékét illetőleg, melyről a 40. oldalon mondtuk, hogy az a szentély déli hosszfalában áll, megjegyezzük, hogy ezen síremléktábla hosszabb ideig a kanonoki „faldistorium“ háttámlája által teljesen be volt fedve, azonban az ezidei renovatio alkalmával, juliusban, onnét elvitetvén, a Szapolyai-kápolna szentélyében az evangeliumi oldalon, *Szápolyai István síremléktáblája* átellenében, állíttatott fel. Ezen két síremléktábla eredetileg nem ugy mint most, a falba, hanem *sarkophag alakjában* a padozatba, abból kimagaslólag, be volt helyezve; még pedig az előbbinek síremléke a székesegyház szentélyében, Szápolyai Istvánnak síremléke pedig a róla nevezett kápolnában feküdt, s csak később, a sarkophágok eltávolítása után, mindkét emlék a jelenlegi álló helyzetbe tétetett. (Wagn. I. 360. V. ö. Horváth i. m. pag. 57.) Végtére nem hagyhatjuk itten említés nélkül azon elszomoritó tényt, hogy *Horváth prépost*, ki mint ismeretes, előbb a prépostságot, aztán a papi állást s végre vallását is elhagyván protestanssá lett, egy fekete bársony terítőt, melylyel István nádor, szepesi gróf és nejének sírja fedve volt, távoztakor (1544) nem irtózott magával vinni. (Lásd: Tört. szel. Magyar Állam 1881. máj. 14-én).

Helyreigazitás.

20. lap 13. sor alúlról: Helinsovka helyett, olvasandó: Heliasovka.

46. lap 3. sor felülről: ma Kis-Szalók helyett, olvasandó: „Késmárk városának egy része.“

83. lap 15. sor alúlról: Mielőtt helyett, olvasandó: Miután.

85. lap 13. sor alúlról: bemutatására helyett, olvasandó: betanulására.

85. lap 12. sor felülről: (1374. évi jul. 18-án) helyett, olvasandó: († 1374. stb.)

93. lap 15. sor alulról: 1441. helyett, olvasandó: 1241.